

Lozynskiy Oleh Mykhailovych, PhD in Psychological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Practical Psychology and Pedagogy, Lviv State University of Life Safety
 ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-3435-5753>
https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=Z8UbcMAAAAJ&view_op=list_works&sortby=pubdate
 E-mail: lviv-forum@ukr.net
 UDC 316.624.3 (316.343.656)
 DOI: <https://zenodo.org/records/19918905>

Lozynskiy O.M. Results of the empirical study on the content of psychological factors underlying citizens' intolerant attitudes toward corruption // Psychological factors of intolerant attitude of citizens to corruption. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript. 19.00.05 – Social Psychology; Psychology of Social Work. Institute of Social and Political Psychology National Academy of Educational Sciences of the Ukraine. Kyiv, Ukraine, 2021.

RESULTS OF THE EMPIRICAL STUDY ON THE CONTENT OF PSYCHOLOGICAL FACTORS UNDERLYING CITIZENS' INTOLERANT ATTITUDES TOWARD CORRUPTION

The dissertation for Candidate Degree in Psychological Sciences in specialty 19.00.05 – Social and Behavioral Sciences. – Institute for Social and Political Psychology of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2021.

Key words: corrupt organizational culture, self-totalitarianism, anti-corruption act, anti-corruption capacity, radicalism on corruption.

The dissertation presents the results of research of psychological factors of intolerant attitude of citizens to corruption. The relevance of the study is due to the high level of tolerance to corruption of Ukrainian citizens. This is evidenced by the results of the annual monitoring of the «Corruption Perceptions Index» of International Organizations (Transparency International, Freedom House), which affect the volume of foreign investment in the economy. In addition, the scientific problem of the psychology of intolerant attitude of citizens to corruption has not yet been studied. Identification of anti-corruption psychological factors will allow to gradually solve the following practical tasks: 1) to carry out professional selection of civil servants according to the criterion of «anti-corruption attitude»; to improve the quality of work of state institutions where there are high corruption risks; 2) purposefully introduce changes in the organizational culture for the manifestation of citizens' rejection of corruption.

The paper analyzes the essence and varieties - intolerant, ambivalent, tolerant attitude to corruption. It is noted that the attitude to corruption (as an emotional and value perception / non-perception of corrupt social reality) depends of psychological and situational factors that affect corruption or anti-corruption behavior. Groups of factors of intolerant attitude of citizens to corruption - socio-psychological and individual-psychological - are analyzed. Individual-psychological factors of attitude to

corruption are: cognitive factors; self-assessment; moral factors; volitional factors. The individual-psychological factor of citizens' tolerant attitude to corruption is the «conformist» level of self-identity development (diffuse identity of the individual, incompetence, insecurity, conformism).

Intolerant attitude to corruption is manifested in the emotional and value perception of corruption, the individual psychological factor of which is the «self-governing» level of development of self-identity. Intolerant attitude of citizens to corruption arises: 1) spontaneously (as an emotional response to specific situations of corruption pressure); 2) as a result of conscious, strong-willed efforts of the individual, contrary to social risks. The socio-psychological factor of intolerant attitude of citizens to corruption is the psychological separation of the individual from the norms of corrupt organizational culture (authoritarian type).

The empirical study covered 997 respondents. The method of anonymous questionnaire was used to obtain empirical data. Along with the domestic sample (N = 700), a reference Polish sample (N = 297) was included in the survey. At the diagnostic stage of the empirical study, four series of anonymous questionnaires were conducted: 2013; 2016; 2017; 2018.

6 standardized psychodiagnostic methods were used in the empirical study. Also developed and tested the reliability, discrimination, validity of the developed specialized diagnostic scales: Attitude to domestic corruption; Attitude to official corruption; Attitude to electoral corruption; Democracy-authoritarianism of organizational culture; Self-totalitarianism; Tolerance to immorality in business; Critical decision-making; Prudence-carelessness; Ambivalence to typical corruption situations; Radicality to corruption situations; Anti-corruption capacity. The test revealed a reliability factor of 0,7 or more. The discriminativity of the scales was checked by the method of extreme groups ($r = 0,3-0,78$). The criterion validity of the scales was carried out by the method of comparative analysis of data in contrast samples - domestic and reference (Polish).

During the analysis of empirical research data, statistically significant psychological factors of tolerant attitude of citizens to corruption were identified. Socio-psychological indicators of tolerant attitude to corruption are higher average values of the scale «Authoritarianism of organizational culture» in domestic samples than in the reference. Individual psychological factors of tolerant attitude of domestic respondents to corruption are: excessive prudence; more irrational ways of making decisions during elections; high averages of ambivalence to corruption situations (cognitive factors); moderately low indicators of general self-efficacy; self-totalitarianism in the system of «individual - bearers of power»; motivational and professional orientation of a third of domestic respondents on professional activity with a lower level of risks and responsibilities (self-assessment); insufficient level of moral and ethical responsibility; tolerance for immorality in business (moral factors); higher average values of anti-corruption capacity, lower indicators of radicalism to corruption situations (volitional factors) in comparison with the reference (Polish) sample. These results indicate the presence of a conformist level of development of self-identity in a large part of domestic respondents, which does not contribute to the manifestation of intolerant attitude to corruption.

To identify individual psychological factors of intolerant attitude to corruption,

statistical methods were used: comparative analysis (t-test), correlation analysis, regression analysis of data.

The results of the correlation analysis indicate that the increase in anti-corruption capacity in the domestic sample has a positive correlation with «Democratization of organizational culture», intolerant «Attitude to electoral corruption», reduction of «Self-totalitarianism», reduction of «Machiavellism», reduction of «Ambivalence to corruption», a decrease in «Tolerance for immorality in business», an increase in «Critical decision-making», an increase in «Radicalism to corruption», an increase in «General self-efficacy».

By regression analysis, the dependences of dependent and independent variables were revealed: the increase in the «Anti-corruption capacity» of the individual depends on the increase in «Criticality in decision-making», the increase in «Carelessness».

By means of a comparative analysis (t-test), respondents with high radicalism to corruption situations revealed statistically higher indicators of the average values of the scales: «Anti-corruption capacity», «Critical decision-making»; and also statistically lower indicators of average values of scales: «Ambivalence to corruption situations», «Machiavellism».

These results identified a socio-psychological factor of intolerance to corruption - democratization of organizational culture, which contributes to: reducing tolerance to official corruption, reducing ambivalence to corruption, increasing anti-corruption capacity of the individual, reducing indicators of self-totalitarianism.

Individual psychological factors of respondents' intolerant attitude to corruption were also identified:

- Cognitive factors - indicators: high indicators of the scale «Critical decision-making»; low indicators of the scale «Ambivalence to corruption situations».
- Self-assessment - indicators: low indicators of the scale «Self-totalitarianism»; high indicators of the scale «General self-efficacy»; low and average indicators of the scale «Paternalism to the institutions of power».
- Moral factors - indicators: low indicators of the scale «Tolerance to immorality in business»; average indicators of the scale «Machiavellism».
- Volitional factors - indicators: high indicators of the scale «Anti-corruption capacity»; high scores on the scale «Radicalism to Corruption».

These individual psychological indicators of intolerant attitude of citizens to corruption are important in the selection of candidates for work in public institutions with high corruption risks.

CHAPTER 3.

RESULTS OF THE EMPIRICAL STUDY ON THE CONTENT OF PSYCHOLOGICAL FACTORS UNDERLYING CITIZENS' INTOLERANT ATTITUDES TOWARD CORRUPTION

This chapter analyzes the current attitudes of domestic citizens toward corruption (in comparison with a baseline sample), as well as the content of socio-psychological and individual-psychological factors underlying intolerant attitudes toward corruption based on empirical research results. The analysis takes into account the conclusions of experts in the field of corruption: "Despite a considerable number of studies on the causes of corruption, we know surprisingly little about the patterns of overcoming it" [265; 290, p. 1140].

3.1. Identification of Psychological Factors in Attitudes Toward Corruption

In section 2.2.2, during the verification of the criterion validity of the developed specialized scales, the obtained empirical data were analyzed in detail. These data resonate with the findings of Transparency International regarding the greater tolerance of domestic respondents toward petty, official, and electoral corruption compared to the baseline sample [78].

The most significant differences, where domestic indicators were less favorable, concerned:

- **Respondents' attitudes toward corruption** in educational and medical institutions, and the psychological discomfort experienced by respondents from the necessity of giving bribes (Scale 1.2. Attitude toward petty corruption);
- **Respondents' attitudes toward assisting corrupt managers** in their professional misconduct; the readiness to pay bribes for employment or career advancement; during the acquisition of permits and licenses from state authorities; and the readiness to bribe inspectors while conducting business (Scale 1.4. Attitude toward official corruption);
- **Respondents' readiness to sell their vote** in elections; indifference to whether their vote is (or was) manipulated (Scale 1.5. Attitude toward electoral corruption).

The domestic sample revealed a more authoritarian organizational culture compared to the baseline sample. The most substantial differences in organizational relations, where domestic indicators lagged, included: the lack of direct communication between management and employees; manipulative forms of subordinate management; and "demonstrative" dismissals of employees for subjective reasons. The authoritarianism of organizational culture is manifested, in particular, by the fact that managers rarely delegate authority, strictly control verbal behavior during staff meetings, and by the fact that employees cannot independently make decisions within their professional jurisdiction without management approval (Scale 1.3. Authoritarianism of organizational culture) [121].

Significant differences were found between the mean values of several scales for

the domestic and baseline samples obtained during the analysis of Questionnaire No. 1 (2013) and Questionnaire No. 4 (2017-2018).

Table 3.1

Comparative Analysis Results (T-tests). Grouping Variable: "Country of Residence"

Scale	Domestic Sample (Mean)	Baseline Sample (Mean)	t-value	p	p-variances
1.2. Attitude toward petty corruption	8.7	6.7	9.5	0.000	0.05
1.4. Attitude toward official corruption	11.2	8.9	7.9	0.000	0.05
1.3. Authoritarianism of organizational culture	18.6	17.6	2.5	0.012	0.06

Note: Errors for the specified traits are less than $p < 0.05$, indicating differences between the mean values of the traits and the grouping trait. There are no statistically significant differences between sample variances (homogeneity of variances is maintained), as indicated by the Fisher F-test – P-Variances > 0.05 . Questionnaire No. 1, 2013. N=200 domestic respondents, N=97 baseline sample respondents.

When comparing the domestic and baseline samples, significant differences in mean values were identified (see Table 3.1):

- **"Attitude toward petty corruption"**: Student's t-test = 9.5. The mean value in the Ukrainian sample is 8.67 ($p \leq 0.00$), which is statistically higher than in the Polish sample, 6.67 ($p \leq 0.00$). At the same time, the mean values of tolerance toward petty corruption in the domestic sample are "medium-high."
- **"Attitude toward official corruption"**: Student's t-test = 7.9. The mean value in the Ukrainian sample is 11.2 ($p \leq 0.00$), which is statistically higher than in the Polish sample, 8.99 ($p \leq 0.00$). The mean values of tolerance toward official corruption in the domestic sample are "medium-high."
- **"Authoritarianism of organizational culture"**: Student's t-test = 2.5. The mean value in the Ukrainian sample is 18.6 ($p \leq 0.012$), which is statistically higher than in the Polish sample, 17.6 ($p \leq 0.012$). The organizational culture in the domestic sample contains more authoritarian elements than the baseline sample.

These significant differences were confirmed during the follow-up empirical study – Questionnaire No. 4 (see Table 3.2).

Table 3.2

Comparative Analysis Results (T-tests). Grouping Variable: "Country of Residence"

Scale	Domestic Sample (Mean)	Baseline Sample (Mean)	t-value	p	p-variances
1.2. Attitude toward petty corruption	7.55	6.11	7.48	0.00	0.05
1.4. Attitude toward official corruption	9.20	7.44	7.42	0.00	0.56
1.5. Attitude toward electoral corruption	8.03	7.26	4.09	0.00	0.05

Note: Errors for the specified traits are less than $p < 0.05$. Homogeneity of variances is maintained (P-Variances > 0.05). Questionnaire No. 4 (2017-2018). N=200 domestic respondents, N=200 baseline sample respondents.

Comparing the mean values of these scales shows that, relative to 2013, the level of tolerance toward petty, official, and electoral corruption in the 2017-18 sample decreased and now falls within the range of "moderate" tolerance. According to Questionnaire No. 4, the mean values for tolerance toward electoral corruption are "low" in both the baseline and domestic samples.

The identified differences may indicate a more widespread "socialized" level of

self-identity development among domestic respondents, which fosters a tolerant attitude toward manifestations of corruption. To a greater extent, the authoritarian rules of organizational culture preserve and reproduce a corrupt social reality. They prevent domestic respondents from psychologically distancing themselves from corrupt social circumstances and rules, hinder the attainment and maintenance of autonomy, complicate the achievement of "authorial-level" self-identity, and impose a tolerant attitude toward corruption. Empirical results indicate that a tolerant attitude toward corruption is, to a large extent, a "norm" of behavior for domestic respondents. Conversely, an anti-corruption stance in a corrupt domestic social environment is considered an excessively risky behavioral strategy.

Alongside the more authoritarian-corrupt domestic social circumstances (compared to the baseline sample), the analysis of empirical material revealed certain psychological characteristics of domestic respondents that facilitate a tolerant attitude toward corruption, specifically:

- **Distrust in anti-corruption legislation and specialized bodies.** 80% of domestic respondents stated that anti-corruption laws were passed in a version designed to prosecute only mid-level corrupt officials while leaving high-level corrupt figures (past and present) untouched. 56% believe the professional and moral-psychological readiness of anti-corruption agency leadership and staff is insufficient. According to 87% of respondents, the reasons for the low effectiveness of the NABU, the Prosecutor's Office, and other state institutions are: "the dependence of their leadership (through pressure, intimidation, or bribery) on power and oligarchic groups"; 72% cited "court corruption," and 51% pointed to an "informal ban on investigating crimes of a certain circle of former and current high-ranking officials" (see Appendix M.1, Tables 3.16, 3.17). This distrust leads to increased tolerance toward corruption and an admission of citizens' inability to resist: if specialized state bodies cannot counter corruption, then ordinary citizens are even less capable [149].
- **Insufficient awareness and irrational decision-making.** 32% of domestic respondents stated they "lack sufficient knowledge and information" regarding the nature and modern technologies of corruption; 56% "understand moderately/have heard something about it." Only 12% confirmed that most citizens "sufficiently understand" the nature of political corruption (see Appendix M.2, Table 3.18). Largely irrational methods of social forecasting and decision-making during elections were identified (see Appendix G.7, Fig. 2.13; Appendix G.8, Fig. 2.14). 40-60% of domestic respondents distrust public information about candidates; up to 60% rely on friends' advice; and 75% lack the energy to figure out whom to vote for. For half of the respondents in both samples, it is "difficult to predict the future behavior of politicians (parties)": 45-43% (2013, 2018) of the baseline sample and 58%, 49% (2013, 2017) of domestic respondents. This cognitive irrationality leads to susceptibility to public opinion manipulation and irresponsible voting decisions. Lacking access to reliable sources, citizens rely on rumors, leading to errors in socially significant decisions. This lack of information fosters a tendency toward the mystification of power institutions, forming the basis for increased self-totalitarianism, conformism, civic passivity, and ambivalence toward corrupt situations.

In contrast, 52% of baseline respondents stated that official information about deputies can be trusted, and over 70% make important decisions independently rather than following rumors.

- **Moral-ethical responsibility and tolerance toward immorality.** Tolerance toward corruption is driven by higher mean values on the "Tolerance toward immorality in the business sphere" scale and lower mean values on the "Moral-ethical responsibility" scale compared to the baseline sample (see Appendix G.5, Fig. 2.11): -67-71% (2013, 2016) and 52% (2017) of domestic respondents agreed (fully or partially) with the statement "**the end justifies the means**" (winners are not judged), compared to nearly half as many in the baseline sample: 33% (2013) and 21% (2018).
-Regarding the statement "**for the sake of a career or business, it is permissible to support influential players whose values and actions I do not share,**" 66% (2013) and 50% (2017) of domestic respondents agreed, compared to 47% (2013) and 27% (2018) in the baseline sample.
-71-69% (2013, 2016) and 55% (2017) of domestic respondents agreed that "**individuals who 'step over' colleagues have a better chance of a successful career.**"

The higher tolerance toward immorality in business relations and the less developed moral-ethical responsibility in the domestic sample are confirmed by comparative analysis (see Tables 3.3 and 3.4).

- **Scale 3.1. Level of Moral-Ethical Responsibility (Table 3.3):** Questionnaire No. 1 (2013): Student's t-test = -4.13. Mean values in the domestic sample (8.83, $p \leq 0.00$) are statistically lower than in the baseline sample (11.32, $p \leq 0.00$).
- **Scale 1.15. Tolerance toward Immorality in the Business Sphere (Tables 3.3 & 3.4):** Questionnaire No. 1 (2013): Student's t-test = 2.73. Domestic mean (9.31, $p \leq 0.007$) is statistically higher than the baseline (8.63, $p \leq 0.007$). Questionnaire No. 4 (2018): Student's t-test = 4.49. Domestic mean (8.81, $p \leq 0.00$) is statistically higher than the baseline (7.94, $p \leq 0.00$).

Here is the continued translation of your dissertation, maintaining the **C1 (Advanced)** academic level and professional formatting for the data tables.

Table 3.3

Comparative Analysis Results (T-tests). Grouping Variable: "Country of Residence"

Scale	Domestic Sample (Mean)	Baseline Sample (Mean)	t-value	p	p-variances
Scale 3.1. Level of Moral-Ethical Responsibility	8.83	11.32	-4.13	0.00	0.00
Scale 1.15. Tolerance toward Immorality in the Business Sphere	9.31	8.63	2.73	0.007	0.31

Note: Errors for the specified traits are less than $p < 0.05$, indicating differences between the mean values of the traits and the grouping trait. Homogeneity of variances is maintained (Fisher's F-test: P-Variances > 0.05).

Questionnaire No. 1, 2013. N=200 domestic respondents, N=97 baseline sample respondents.

Table 3.4

Comparative Analysis Results (T-tests). Grouping Variable: “Country of Residence”

Scale	Domestic Sample (Mean)	Baseline Sample (Mean)	t-value	p	p-variances
Scale 1.15. Tolerance toward Immorality in the Business Sphere	8.81	7.94	4.49	0.00	0.25

Note: Errors for the specified traits are less than $p < 0.05$. Homogeneity of variances is maintained (Fisher’s F-test: P-Variances > 0.05). Questionnaire No. 4 (2017-2018). N=200 domestic respondents, N=200 baseline sample respondents.

The mean values for tolerance toward immoral actions in the business sphere are higher in the domestic sample than in the baseline sample.

- **Specifics of motivational and professional orientation.** (Questionnaire No. 1, 2013) (see Appendix M.3, Fig. 3.1): 36% of domestic respondents strive to find a job with a stable salary, whereas this figure is three times lower in the baseline sample (12%). Conversely, 44% of baseline respondents are oriented toward "high-paying work that requires daily intellectual concentration," while only 17% of domestic respondents share this orientation. The desire of one-third of domestic citizens to maintain a job with a stable salary predisposes them to tolerance toward official corruption within such institutions.
- **Self-totalitarianism within the "individual–authority figures" system.** This refers to a tendency toward self-subordination to official holders of power (see Appendix G.6, Fig. 2.12): -57% (2013), 55% (2016), and 54% (2017) of domestic respondents believe that "the manager is always right" (uncritical evaluation of formal leaders). In the baseline sample, this percentage is significantly lower: 15% (2013) and 37% (2018). -60–54% (2013, 2016, 2017) of domestic respondents agreed that "people deserve the government they have," evaluating their own self-identity through the status of current leadership. In the baseline sample, this figure stands at 31–37%. -30–31% (2016, 2017) of domestic respondents fully or partially agreed that "to have authority, a manager must demonstrate obvious superiority (car, expensive clothes, and items)," compared to 15–13% in the baseline sample.
- **Ambivalence toward typical corrupt situations.** Comparative analysis revealed higher mean values of "ambivalence toward corrupt situations" in the domestic sample compared to the baseline (see Table 3.5). Significant differences were found for Scale 1.19 (Ambivalence toward corrupt situations): Student's t-test = 2.49. The mean value in the domestic sample is 1.68 ($p \leq 0.01$), which is statistically higher than in the Polish sample (1.4, $p \leq 0.01$).

Table 3.5

Comparative Analysis Results (T-tests). Grouping Variable: “Country of Residence”

Scale	Domestic Sample (Mean)	Baseline Sample (Mean)	t-value	p	p-variances
Scale 1.19. Ambivalence toward Corrupt Situations	1.68	1.4	2.49	0.01	0.055

Note: Errors for the specified traits are less than $p < 0.05$. Homogeneity of variances is maintained (Fisher’s F-test: P-Variances > 0.05). Questionnaire No. 4 (2017-2018). N=200 domestic respondents, N=200 baseline

sample respondents.

- **Moderately low indicators of general self-efficacy.** Scores were 28.2 (2017) and 27.86 (2017). A "moderately low" level of self-efficacy indicates an awareness among domestic respondents of insufficient personal capabilities, competence, and effectiveness. They lack confidence in their ability to resolve atypical tasks or complex problematic situations. Research suggests that moderately low self-efficacy fails to provide sufficient motivation or the necessary mindset to confront obstacles and unpleasant experiences [11; 253].

This moderately low level of general self-efficacy is a psychological factor that hinders the formation of an intolerant attitude toward corruption—viewed here as an atypical and dangerous social barrier—because it:

- Reduces **cognitive persistence**, leading to insufficient awareness, stereotypical thinking, and low decision-making efficiency.
- Increases **pessimism** regarding one's ability to achieve goals (emotional sphere).
- Increases **indecisiveness** and lowers motivation, causing the individual to avoid complex tasks or attempts to overcome obstacles (motivational sphere).

The analysis of individual-psychological factors is further supported by factor analysis (see Appendix K.1, Table 2.24, 2017). Factor 3, "**Factors of Authoritarian Organizational Culture**," encompasses the following variables: authoritarian organizational culture (.53); tolerant attitudes toward official (.62), petty (.46), and electoral (.47) corruption; tolerance toward immorality in business (.63); self-totalitarianism (.58); and lack of foresight (.30).

In conclusion, the empirical analysis has identified the socio-psychological and individual-psychological factors that foster a tolerant attitude toward corruption among domestic respondents and diminish the potential for resisting corrupt abuses.

Socio-psychological factors of tolerance toward corruption:

- A more authoritarian organizational culture (compared to the baseline sample).

Individual-psychological factors of tolerance toward corruption:

- Higher tolerance toward petty, official, and electoral corruption;
- Significant distrust in anti-corruption legislation and specialized anti-corruption bodies;
- Largely irrational decision-making methods (particularly during elections);
- Insufficient moral-ethical responsibility and higher tolerance toward immorality in business;
- Motivational and professional orientation toward jobs with stable salaries;
- Self-totalitarianism within the "individual–authority figures" system;
- High level of ambivalence toward corrupt situations;
- Moderately low indicators of general self-efficacy.

3.2. Identification of Psychological Factors of Intolerant Attitudes Toward Corruption

3.2.1. Empirical Analysis of Socio-Psychological Factors of Intolerant Attitudes

Toward Corruption

We proceed from the thesis that corruption is a primary social factor, and the individual (due to their being cast into society, social communities, and situations) is forced to either submit to corrupt demands or resist them. Therefore, it is crucial to identify socio-psychological factors (traits) within the gathered empirical dataset that actualize intolerant attitudes toward corruption among citizens. The identified socio-psychological factors are elements of an anti-corruption subculture, which actualizes anti-corruption values and individual psychological potential for an intolerant attitude toward corruption.

To identify the socio-psychological factors of intolerant attitudes toward corruption, Student's t-test (comparative analysis of empirical data) was applied to the data from Survey No. 4 (2017–2018) and Survey No. 1 (2013), using the following grouping variables:

- "Democratism-Authoritarianism of Organizational Culture";
- "Ambivalence toward Corrupt Situations";
- "Attitude toward Occupational Corruption."

Student's t-test: Grouping variable – "Democratism-Authoritarianism of Organizational Culture" (Survey No. 4, 2018). Group 1 consists of respondents working under a "democratic organizational culture," and Group 2 consists of those under an "authoritarian organizational culture." Differences were found in the mean values of the following traits: attitude toward occupational corruption and tolerance for immorality in the business sphere (see Fig. 3.6).

When comparing Group 1 and Group 2, significant differences in mean values were identified for the following traits:

Scale 1.4. Attitude toward Occupational Corruption: Student's t-test = -2.5. The mean values of tolerance for occupational corruption in the group of respondents working under a more democratic organizational culture are 8.1 ($p \leq 0.02$), which is statistically lower than in the group of respondents working under an authoritarian organizational culture, where the value is 10.3 ($p \leq 0.02$). Thus, a more intolerant attitude toward occupational corruption was identified among respondents working in a democratic organizational culture.

Table 3.6

Results of Comparative Analysis (t-tests). Grouping Variable – "1.3. Authoritarianism of Organizational Culture"

Scale	Group 1 (Democratic Culture)	Group 2 (Authoritarian Culture)	t-value	p	p-variances
1.4. Attitude toward Occupational Corruption	8.10	10.30	-2.5	0.02	0.16
1.22. Anti-Corruption Capacity	17.3	15.3	2.5	0.02	0.06

Note: Group 1 – "democratic organizational culture," Group 2 – "authoritarian organizational culture." The errors for the specified traits are $p < 0.05$, indicating differences between the mean values of the traits and the grouping variable. There are no statistically significant differences between the variances of the samples (homogeneity of variances is maintained), as indicated by Fisher's F-test – P, text Variances > 0.05 . Survey No. 4, 2018. N=200 domestic respondents.

1.22. Anti-Corruption Capacity: Student's t-test = 2.5. The mean values of anti-corruption capacity in the group of respondents working under a more democratic

organizational culture are 17.3 ($p \leq 0.02$), which is statistically higher than in the group working under an authoritarian organizational culture, where the value is 15.3 ($p \leq 0.02$). Higher anti-corruption capacity was identified among respondents working in a democratic organizational culture.

The results confirm that intolerance toward occupational corruption and higher anti-corruption capacity are found among respondents working under a more democratic organizational culture.

Student's t-test: Grouping variable – "Ambivalence toward Corrupt Situations" (Survey No. 4, 2018). Group 3 represents "low ambivalence toward corrupt situations," and Group 4 represents "high ambivalence toward corrupt situations" (see Table 3.7).

Table 3.7

Results of Comparative Analysis (t-tests). Grouping Variable – "1.19. Ambivalence toward Corrupt Situations"

Scale	Group 3 (Low Ambivalence)	Group 4 (High Ambivalence)	t-value	p	p-variances
1.31. Authoritarian Culture	2.85	5.00	-2.59	0.015	0.019

Note: Group 3 – "low ambivalence," Group 4 – "high ambivalence." The errors are $p < 0.05$. Fisher's F-test (P, text Variances > 0.05) indicates homogeneity of variances. Survey No. 4, 2018. N=200 domestic respondents.

When comparing Group 3 and Group 4, significant differences were found in the following trait:

Scale 1.31. Authoritarian Culture: Student's t-test = -2.59. The mean values in the sample with "low ambivalence toward corrupt situations" (2.85, $p \leq 0.015$) are statistically lower than in the sample with "high ambivalence" (5.00, $p \leq 0.015$). Low ambivalence toward corrupt situations was identified among respondents working under a more democratic organizational culture.

Student's t-test: Grouping variable – "Attitude toward Occupational Corruption" (Survey No. 4, 2018). Group 5 represents "low tolerance for occupational corruption," and Group 6 represents "high tolerance for occupational corruption." Differences in mean values were identified in both samples (see Table 3.8).

Scale 1.31. Authoritarian Culture: Student's t-test = -2.3. Mean values in the sample with "low tolerance for occupational corruption" (13.5, $p \leq 0.02$) are statistically lower than in the sample with "high tolerance" (15.90, $p \leq 0.02$). Low tolerance for occupational corruption was identified among respondents working under a more democratic organizational culture.

Table 3.8

Results of Comparative Analysis (t-tests). Grouping Variable – "1.4. Attitude toward Occupational Corruption"

Scale	Group 5 (Low Tolerance)	Group 6 (High Tolerance)	t-value	p	p-variances
1.31. Authoritarian Culture	13.5	15.90	-2.3	0.02	0.32
1.14. Self-Totalitarianism	10.2	11.6	-2.5	0.015	0.50

Note: Group 5 – "low tolerance," Group 6 – "high tolerance." Errors are $p < 0.05$. Homogeneity of variances is confirmed by Fisher's F-test (P, text Variances > 0.05). Survey No. 4, 2018. N=200 domestic respondents.

Scale 1.14. Self-Totalitarianism: Student's t-test = -2.5. Mean values in the

sample with "low tolerance for occupational corruption" (10.2, $p \leq 0.015$) are statistically lower than in the sample with "high tolerance" (11.6, $p \leq 0.015$). Low indicators of self-totalitarianism were found among respondents with low tolerance for occupational corruption.

Thus, an intolerant attitude toward occupational corruption was identified among respondents working under a democratic organizational culture, who also exhibit lower levels of self-totalitarianism. The socio-psychological factors of intolerant attitudes toward corruption among the domestic sample have been identified:

- Intolerance toward occupational corruption, low ambivalence toward corrupt situations, and higher anti-corruption capacity are found in respondents working under a more democratic organizational culture with low self-totalitarianism indicators;
- Higher indicators of anti-corruption capacity are found in respondents who are intolerant of electoral corruption and possess moderate Machiavellianism scores.

Based on the analysis of the empirical study results provided above, the democratization of organizational culture serves as a socio-psychological factor for actualizing intolerant attitudes toward corruption among domestic citizens.

3.2.2. Empirical Analysis of Individual Psychological Factors of Intolerant Attitudes Toward Corruption

The investigated empirical material contains a range of psychological traits (components of the respondents' self-identity) that influence intolerant attitudes toward corruption, namely: paternalism toward government institutions, moral and ethical responsibility, tolerance for immorality in the business sphere, Machiavellianism, self-totalitarianism, self-attitude (self-respect, self-confidence), general self-efficacy, ambivalence toward corrupt situations, and anti-corruption capacity.

To identify the individual psychological factors that may serve as the basis for an intolerant attitude toward corruption, the following statistical methods were applied: comparative analysis (Student's t-test), correlation analysis, and regression analysis of the data (Surveys No. 1, No. 2, No. 3, and No. 4).

Table 3.9

Results of Comparative Analysis (t-tests). Grouping Variable – "Radicalism toward Corrupt Situations"

Scale	Group 7 (Low Radicalism, score "1")	Group 8 (High Radicalism, score "5")	t-value	p	p-Variations
1.11. Critical Thinking in Decision Making	13.54	15.0	-2.30	0.023	0.132
1.19. Ambivalence toward Corrupt Situations	1.77	0.63	3.29	0.001	0.054
1.22. Anti-Corruption Capacity	15.8	17.4	-1.99	0.048	0.567
2.1. Machiavellianism	38.6	35.2	2.32	0.021	0.320

Note: Errors for the specified traits are $p \leq 0.05$, indicating differences between the mean values of the traits and the grouping variable. There are no statistically significant differences between the variances of the samples (homogeneity of variances is maintained), as indicated by Fisher's F-test –P, text Variations > 0.05\$. Survey No. 4 (2017–2018). N=200 domestic respondents, N=200 respondents of the reference sample.

Student's t-test: Grouping variable – "Radicalism toward Corrupt Situations." Group 7 consists of respondents with "low radicalism toward corrupt situations," and Group 8 consists of those with "high radicalism toward corrupt situations." Differences in the mean values were identified for several traits: critical thinking in decision making, tolerance for immorality in the business sphere, ambivalence toward corrupt situations, general self-efficacy, anti-corruption capacity, and Machiavellianism (see Table 3.9, Appendix R: Table 3.8; Fig. 3.7).

When comparing Group 7 and Group 8, significant differences in mean values were identified for the following traits:

Scale 1.11. Critical Thinking in Decision Making: Student's t-test = -2.3. The mean values for "critical thinking in decision making" in the sample with low radicalism toward corrupt situations (13.5, $p \leq 0.02$) are statistically lower than in the sample with high radicalism (15.0, $p \leq 0.02$): critical thinking in decision making fosters high radicalism toward corrupt situations among respondents.

Scale 1.19. Ambivalence toward Corrupt Situations: Student's t-test = 3.29. The mean values of "ambivalence toward corrupt situations" in the sample with low radicalism (1.77, $p \leq 0.00$) are statistically higher than in the sample with high radicalism (1.63, $p \leq 0.00$): respondents with higher radicalism toward corrupt situations exhibit lower ambivalence toward such situations.

Scale 1.22. Anti-Corruption Capacity: Student's t-test = -1.99. The mean values of "anti-corruption capacity" in the sample with low radicalism (15.8, $p \leq 0.047$) are statistically lower than in the sample with high radicalism (17.4, $p \leq 0.047$): respondents with higher radicalism toward corrupt situations possess higher anti-corruption capacity.

Scale 2.1. Machiavellianism: Student's t-test = 2.33. The mean values of "Machiavellianism" in the sample with low radicalism (38.6, $p \leq 0.02$) are statistically higher than in the sample with high radicalism (35.2, $p \leq 0.02$): high Machiavellianism scores decrease radicalism toward corrupt situations among respondents.

Thus, personality radicalism toward corrupt situations is identified in respondents with:

- Higher indicators of critical thinking in decision making (mean values 15.0);
- Low indicators of ambivalence toward corrupt situations (mean values 1.63);
- Higher indicators of anti-corruption capacity (mean values 17.4);
- Moderate indicators of Machiavellianism (mean values 35.2).

Student's t-test: Grouping variable – "Anti-Corruption Capacity." Group 9 consists of respondents with "low-average anti-corruption capacity," and Group 10 consists of those with "high anti-corruption capacity" (see Table 3.10).

Table 3.10

Results of Comparative Analysis (t-tests). Grouping Variable – "Anti-Corruption Capacity"

Scale	Group 9 (Low-Average Capacity)	Group 10 (High Capacity)	t-value	p	p-variances
1.22. Critical Thinking in Decision Making	13.58	15.04	-3.51	0.0006	0.951
1.12. Foresight-Improvisation	10.35	11.25	-2.18	0.030	0.254
1.14. Self-Totalitarianism	11.92	10.53	2.99	0.003	0.726
1.15. Tolerance for Immorality	9.01	8.00	2.96	0.004	0.443

in Business					
1.20. Displacement of Responsibility	23.00	20.96	2.00	0.047	0.105
1.21. General Self-Efficacy	27.43	29.96	-2.31	0.021	0.320
1.5. Attitude toward Electoral Corruption	8.29	6.64	2.9	0.0006	0.22
2.1. Machiavellianism	38.82	36.11	2.87	0.005	0.298

Note: Group 9 (low-average anti-corruption capacity), Group 10 (high anti-corruption capacity). Errors for the specified traits are $p < 0.05$, indicating differences between the mean values of the traits and the grouping variable. There are no statistically significant differences between the variances of the samples (homogeneity of variances is maintained), as indicated by Fisher's F-test – P, text Variances > 0.05 . Survey No. 4, 2017.

$N=200$ domestic respondents.

Differences in the mean values of several traits were identified in the two samples:

- Scale 1.22. Critical Thinking in Decision Making: Student's t-test = -3.51. Mean values in the sample with low anti-corruption capacity = 13.58 ($p \leq 0.00$), which is statistically lower than in the sample with high anti-corruption capacity = 15.04 ($p \leq 0.00$): higher indicators of critical thinking in decision making were found in respondents with higher anti-corruption capacity.
- Scale 1.12. Foresight-Improvisation: Student's t-test = -2.18. Mean values in the sample with low anti-corruption capacity = 10.35 ($p \leq 0.03$), which is statistically lower than in the sample with high anti-corruption capacity = 11.25 ($p \leq 0.00$): higher anti-corruption capacity was identified in respondents who have higher indicators of improvisation (non-foresight).
- Scale 1.14. Self-Totalitarianism: Student's t-test = 2.99. Mean values in the sample with low anti-corruption capacity = 11.92 ($p \leq 0.00$), which is statistically higher than in the sample with high anti-corruption capacity = 11.53 ($p \leq 0.00$): higher anti-corruption capacity was identified in respondents with lower indicators of self-totalitarianism.
- Scale 1.15. Tolerance for Immorality in the Business Sphere: Student's t-test = 2.96. Mean values in the sample with low anti-corruption capacity = 9.0 ($p \leq 0.00$), which is statistically higher than in the sample with high anti-corruption capacity = 8.0 ($p \leq 0.00$): higher anti-corruption capacity was identified in respondents with lower indicators of tolerance for immorality in the business sphere.
- Scale 1.20. Displacement of Responsibility: Student's t-test = 2.0. Mean values in the sample with low anti-corruption capacity = 23.0 ($p \leq 0.04$), which is statistically higher than in the sample with high anti-corruption capacity = 20.96 ($p \leq 0.04$): higher anti-corruption capacity was identified in respondents with lower indicators of displacement of responsibility.
- Scale 1.21. General Self-Efficacy: Student's t-test = -2.3. Mean values in the sample with low anti-corruption capacity = 27.4 ($p \leq 0.02$), which is statistically lower than in the sample with high anti-corruption capacity = 29.96 ($p \leq 0.02$): higher anti-corruption capacity was identified in respondents with higher indicators of general self-efficacy.
- Scale 1.5. Attitude toward Electoral Corruption: Student's t-test = 2.9. Mean values of the attitude toward electoral corruption in the sample with low anti-corruption

capacity = 8.29 ($p \leq 0.00$), which is statistically higher than in the sample with high anti-corruption capacity = 6.64 ($p \leq 0.00$): higher anti-corruption capacity was identified in respondents who are intolerant of electoral corruption.

- Scale 2.1. Machiavellianism: Student's t-test = 2.87. Mean values in the sample with low anti-corruption capacity = 38.82 ($p \leq 0.00$), which is statistically higher than in the sample with high anti-corruption capacity = 36.11 ($p \leq 0.00$): higher anti-corruption capacity was identified in respondents with lower indicators of Machiavellianism.

The t-test results indicate that higher indicators of an individual's anti-corruption capacity are found in respondents with:

- Higher indicators of critical thinking in decision making (mean value 15.04);
- Higher indicators of improvisation/non-foresight (mean value 11.25);
- Lower indicators of self-totalitarianism (mean value 10.53);
- Lower indicators of tolerance for immorality in the business sphere (mean value 8.00);
- High indicators of the responsibility-taking subscale;
- High indicators of general self-efficacy (mean value 29.96);
- Lower indicators of tolerance for electoral corruption;
- Moderate indicators of Machiavellianism (mean value 36.1).

Through the correlation analysis of empirical data, connections were identified between the variables "Attitude toward Occupational Corruption," "Attitude toward Electoral Corruption," "Tolerance for Immorality in the Business Sphere," "Ambivalence toward Corrupt Situations," and "Anti-Corruption Capacity," which point to significant psychological factors of an intolerant attitude toward corruption [121].

Scale 1.4. Attitude toward Occupational Corruption (see Appendix N.1 Fig. 3.2) in the domestic sample has a moderate correlation with the following scales:

- "Tolerance for Immorality in the Business Sphere" ($r = +0.27$; $p < 0.05$);
- "Self-Totalitarianism" ($r = +0.26$; $p < 0.05$);
- "Self-Respect" ($r = -0.26$; $p < 0.05$);
- "Democratism-Authoritarianism of Organizational Culture" ($r = +0.44$; $p < 0.05$);
- "Paternalism toward Institutions of Power" ($r = +0.20$; $p < 0.05$).

The results of the correlation analysis indicate that an intolerant attitude toward occupational corruption positively correlates with lower indicators of the "Tolerance for Immorality in the Business Sphere" scale, lower indicators of "Self-Totalitarianism," higher indicators of "Self-Respect," lower indicators of the "Authoritarianism of Organizational Culture" scale, and lower indicators of the "Paternalism toward Institutions of Power" subscale.

Scale 1.4. Attitude toward Electoral Corruption (see Appendix N.2 Fig. 3.3) in the domestic sample has a moderate correlation with the following scales:

- "Self-Totalitarianism" ($r = +0.31$; $p < 0.05$);
- "Anti-Corruption Capacity" ($r = -0.25$; $p < 0.05$);
- "Intolerance toward Immorality in the Business Sphere" ($r = +0.20$; $p < 0.05$);
- "Attitude toward Everyday Corruption" ($r = +0.20$; $p < 0.05$).

The results of the correlation analysis indicate that an intolerant attitude toward

electoral corruption in the domestic sample positively correlates with a decrease in "Self-Totalitarianism," an increase in "Anti-Corruption Capacity," "Intolerance toward Immorality in the Business Sphere," and a decrease in "Tolerance for Everyday Corruption."

Scale 1.15. Tolerance for Immorality in the Business Sphere (see Appendix N.3 Fig. 3.4) in the domestic sample has a moderate correlation with the following scales:

- "Attitude toward Everyday Corruption" ($r = +0.28$; $p < 0.05$);
- "Attitude toward Occupational Corruption" ($r = +0.27$; $p < 0.05$);
- "Attitude toward Electoral Corruption" ($r = +0.20$; $p < 0.05$);
- "Democratism-Authoritarianism of Organizational Culture" ($r = +0.29$; $r = +0.22$; $r = +0.2$; $p < 0.05$);
- "Foresight" ($r = +0.21$; $p < 0.05$);
- "Ambivalence toward Corrupt Situations" ($r = +0.20$; $p < 0.05$);
- "Self-Totalitarianism" ($r = +0.34$; $r = +0.3$; $r = +0.28$; $r = +0.2$; $p < 0.05$);
- "Machiavellianism" ($r = +0.24$; $p < 0.05$);
- "Moral and Ethical Responsibility" ($r = -0.34$; $r = -0.24$; $p < 0.05$);
- "Anti-Corruption Capacity" ($r = -0.25$; $p < 0.05$).

The results of the correlation analysis indicate that intolerance toward immorality in the business sphere in the domestic sample positively correlates with an intolerant "Attitude toward Everyday Corruption," an intolerant "Attitude toward Occupational Corruption," an intolerant "Attitude toward Electoral Corruption," "Democratization of Organizational Culture," a decrease in "Foresight," a decrease in "Ambivalence toward Corrupt Situations," a decrease in "Self-Totalitarianism," a decrease in "Machiavellianism," an increase in "Moral and Ethical Responsibility," and an increase in "Anti-Corruption Capacity."

Scale 1.19. Ambivalence toward Corrupt Situations (see Appendix N.4 Fig. 3.5) in the domestic sample has a moderate correlation with the following scales:

- "Democratism-Authoritarianism of Organizational Culture" ($r = +0.20$; $p < 0.05$);
- "Machiavellianism" ($r = +0.20$; $p < 0.05$);
- "Anti-Corruption Capacity" ($r = -0.31$; $r = -0.2$; $p < 0.05$);
- "General Self-Efficacy" ($r = -0.22$; $p < 0.05$);
- "Critical Thinking in Decision Making" ($r = -0.24$; $p < 0.05$);
- "Radicalism toward Corruption" ($r = -0.22$; $p < 0.05$);
- "Paternalism toward Institutions of Power" ($r = -0.24$; $p < 0.05$).

The results of the correlation analysis indicate that a decrease in ambivalence toward corrupt situations in the domestic sample positively correlates with "Democratization of Organizational Culture," a decrease in "Machiavellianism," an increase in "Anti-Corruption Capacity," an increase in "General Self-Efficacy," an increase in "Critical Thinking in Decision Making," an increase in "Radicalism toward Corruption," and an increase in "Paternalism toward Institutions of Power."

Scale 1.22. Anti-Corruption Capacity (see Appendix N.5 Fig. 3.6) in the domestic sample has a moderate correlation with the following scales:

- "Democratism-Authoritarianism of Organizational Culture" ($r = -0.25$; $p < 0.05$);

- "Attitude toward Electoral Corruption" ($r = -0.25$; $p < 0.05$);
- "Self-Totalitarianism" ($r = -0.21$; $r = -0.24$; $p < 0.05$);
- "Machiavellianism" ($r = -0.26$; $p < 0.05$);
- "Ambivalence toward Corrupt Situations" ($r = -0.20$; $r = -0.31$; $p < 0.05$);
- "Tolerance for Immorality in the Business Sphere" ($r = -0.25$; $p < 0.05$);
- "Critical Thinking in Decision Making" ($r = +0.40$; $p < 0.05$);
- "Radicalism toward Typical Corrupt Situations" ($r = +0.22$; $p < 0.05$);
- "General Self-Efficacy" ($r = +0.21$; $r = +0.36$; $p < 0.05$).

Table 3.11 presents the summarized results of socio-psychological and individual psychological factors of an intolerant attitude toward occupational and electoral corruption, obtained through the correlation analysis of empirical data.

The results of the correlation analysis indicate that an increase in anti-corruption capacity in the domestic sample positively correlates with "Democratization of Organizational Culture," an intolerant "Attitude toward Electoral Corruption," a decrease in "Self-Totalitarianism," a decrease in "Machiavellianism," a decrease in "Ambivalence toward Corrupt Situations," a decrease in "Tolerance for Immorality in the Business Sphere," an increase in "Critical Thinking in Decision Making," an increase in "Radicalism toward Corruption," and an increase in "General Self-Efficacy."

Table 3.11

Results of Correlation Analysis of Psychological Factors of Intolerant Attitude Toward Corruption

Factor Category	Factors of Intolerance Toward Occupational Corruption	Factors of Intolerance Toward Electoral Corruption	Factors of Intolerance Toward Immorality in Business	Factors of Decreased Ambivalence Toward Corrupt Situations	Factors of Increased Anti-Corruption Capacity
Socio-Psychological Factors		"Democratization of organizational culture" ($r = +0.44$; $p < 0.05$)		"Democratization of organizational culture" ($r = +0.29$; $p < 0.05$)	
Individual Psychological Factors: Self-Assessment	Decrease in "self-totalitarianism" ($r = +0.26$; $p < 0.05$)	Decrease in "self-totalitarianism" ($r = +0.31$; $p < 0.05$)	Decrease in "self-totalitarianism" ($r = +0.34$ to $+0.2$; $p < 0.05$)		
	Increase in "self-respect" ($r = -0.26$; $p < 0.05$)				
					Increase in "general self-efficacy" ($r = +0.36$; $p < 0.05$)
Cognitive Indicators					Increase in "critical thinking in decision making" ($r = +0.40$; $p < 0.05$)
					Decrease in "ambivalence toward corrupt situations" ($r = -$

					0.20 to -0.31; p<0.05)
Moral Indicators	Decrease in "tolerance for immorality in business" (r = +0.27; p<0.05)				Decrease in "tolerance for immorality in business" (r = -0.25; p<0.05)
				Increase in "moral-ethical responsibility" (r = -0.34; p<0.05)	
					Decrease in "Machiavellianism" (r = -0.26; p<0.05)
			Decrease in tolerant "attitude toward everyday corruption" (r = +0.28); Decrease in "attitude toward occupational corruption" (r = +0.27)		
Volitional Indicators		Increase in "anti-corruption capacity" (r = -0.25; p<0.05)	Increase in "anti-corruption capacity" (r = -0.25; p<0.05)	Increase in "anti-corruption capacity" (r = -0.31; p<0.05)	

Note: Data compiled from Surveys No. 1 (2013) through No. 4 (2017-2018), including domestic and reference samples (N=200 each).

Through **regression analysis**, dependencies between variables were identified, illustrating the degree of influence independent variables exert on the dependent variable. The regression coefficients (statistically different from 0 at $p \leq 0.001$) indicate a linear relationship.

Table 3.12

Dependent Variable: "Scale 1.22. Anti-Corruption Capacity"

Regression Summary for Dependent Variable: 1.22 Антикорупційна спроможність. R= ,39744701 R ² = ,15796413 Adjusted R ² = ,15279826 F(1,163)=30,578 p<,00000 Std.Error of estimate: 2,2344	Beta	Std.Err. - of Beta	B	Std.Err. - of B	t(133)	p-level
1.11. Critical Thinking	0.397	0.072	0.466	0.084	5.529	0.003
1.12. Improvisation (Non-foresight)	0.203	0.077	0.246	0.093	2.654	0.008

Table 3.13

Dependent Variable: "Scale 1.14. Self-Totalitarianism"

Regression Summary for Dependent Variable: 1.14 Само́тоталітаризм R= ,62573772 R ² = ,39154769 Adjusted R ² = ,24972798 F(31,133)=2,7609 p<,00003 Std.Error of estimate: 1,9849	Beta	Std.Err. - of Beta	B	Std.Err. - of B	t(133)	p-level
1.5. Attitude toward Electoral Corruption	0.312	0.074	0.384	0.092	4.202	0.000044
1.15. Tolerance for Immorality in Business	0.277	0.075	0.377	0.103	3.676	0.000321
2.1. Machiavellianism	0.172	0.077	0.085	0.038	2.236	0.026729

Regression Analysis Findings:

- An increase in Anti-Corruption Capacity depends on an increase in Critical Thinking and Improvisation (Non-foresight).
- A decrease in Self-Totalitarianism is driven by a decrease in Tolerant Attitude toward Electoral Corruption, Tolerance for Immorality in Business, and Machiavellianism.

Factor Analysis Summary:

Factor analysis identified the structures contributing to the intolerant stance of domestic respondents:

- Factor 1: Anti-Corruption Capacity Factors: Includes general self-efficacy (r=0.66), critical thinking (r=0.64), anti-corruption capacity (r=0.57), radicalism toward corrupt situations (r=0.3), and taking responsibility (r=0.45), while decreasing ambivalence (r=-0.46).
- Factor 3: Authoritarian Organizational Culture Factors: Links intolerance toward occupational (r=0.62), everyday (r=0.46), and electoral (r=0.47) corruption to the democratization of organizational culture (r=-0.53), intolerance toward business immorality (r=-0.63), and reduced self-totalitarianism (r=-0.58).
- Factor 5: Factors of Tolerance toward Occupational Corruption: Associated with increased foresight (0.32), higher income (0.57), and higher education levels (0.62).

Individual Psychological Specifics of Radicalism

Analysis focused on respondents showing high scores on Scale 1.19.1 (Radicalism toward Corrupt Situations), as they represent the "ideal type" of active intolerance.

Table 3.14

Distribution of Respondents by Radicalism Index Toward Corrupt Situations

	Ambivalence Score Range	Reference Sample (Survey №4, 2018, N=200)	Domestic Sample (Survey №2, 2016, N=200)	Domestic Sample (Survey №4, 2017, N=200)
Low Radicalism (Score "1")	1.6 to 9.6	61%	77%	81%
Medium Radicalism (Score "3")	1.4 to 3.6	19%	12%	12%
High Radicalism (Score "5")	0 to 1.6	20%	11%	7%

Note: High Radicalism is associated with the lowest ambivalence scores (0 to 1.6).

Corruption

Significant differences are observed in the percentage of respondents demonstrating high radicalism toward corrupt situations. Specifically, in the reference Polish sample, this group accounts for 20%, whereas in the domestic samples, the figures are two to three times lower: 11% and 7% (for 2016 and 2017, respectively). Furthermore, the reference sample revealed a higher percentage of respondents with medium radicalism (19%) compared to domestic samples (12% each). Consequently, substantial sociological disparities exist: 77–81% of domestic respondents exhibit low radicalism, while this proportion is significantly lower in the reference sample (61%).

A comparative analysis was conducted to identify statistically significant psychological characteristics of respondents with high radicalism (score "5"). These individuals demonstrated statistically higher mean values on the following scales: 1.22. Anti-corruption Capacity and 1.11. Criticality in Decision-making. Conversely, they showed statistically lower mean values on scales 1.19. Ambivalence Toward Corrupt Situations and 2.1. Machiavellianism.

Based on these findings, the following scale values serve as indicators of an individual's intolerant (radical) attitude toward corruption:

- Scale 1.11. Criticality in Decision-making: 14.6–15.4 (72–78%) and above;
- Scale 1.19. Ambivalence Toward Corrupt Situations: no more than 0.0–0.8;
- Scale 1.22. Anti-corruption Capacity: 16.7–18.0 and above;
- Scale 2.1. Machiavellianism: no more than 33.5–36.7 (56–61.2%).

1. Socio-Psychological Factors of Intolerant Attitudes Toward Corruption. The study indicates that an authoritarian organizational culture exerts a destructive influence on domestic respondents: it reduces self-esteem, increases ambivalence toward corruption, lowers anti-corruption capacity and moral-ethical responsibility, diminishes radicalism, and increases tolerance for occupational corruption. According to empirical data, domestic respondents do not attempt to democratize this authoritarian culture but instead resort to self-totalitarianism, conformism, and adaptation (in contrast to the reference sample, where positive self-attitude correlates positively with the democratization of organizational culture).

Achieving widespread intolerance toward corruption is impossible without the democratization of organizational culture as a system of social and value-based relations. This requires a reduction in occupational corruption susceptibility, which otherwise fosters tolerance for business immorality and electoral corruption. Democratization is facilitated by low self-totalitarianism, positive self-esteem, professionalism, and dialogic communication between management and staff during decision-making.

A major barrier is the perceived power of "corruption agents" and the perceived inability of anti-corruption institutions to curb them. When corruption is embedded in the organizational culture, it is perceived as a "norm," making resistance risky (60% of domestic respondents cited government corruption as the primary obstacle). Socio-psychological tools for fostering intolerance include increasing citizen competence regarding modern corruption technologies and enhancing trust in the readiness of anti-corruption bodies.

A symptomatic feature of authoritarianism within the domestic organizational

culture is the substantial income disparity (with wage levels being four times lower than those of the reference Polish sample). The adverse economic conditions under which a significant portion of the population subsists do not foster a reduction in their tolerance toward corruption.

The socio-psychological catalysts for developing an intolerant stance toward corruption and facilitating the democratization of organizational culture include: a) Civic competence and awareness regarding contemporary mechanisms and technologies of corruption; b) Enhancing public trust in the professional, moral, and psychological readiness of anti-corruption agencies to combat malpractice effectively; c) Growth in personal income, alongside the recalibration of economic and professional motivations. This specifically involves orienting citizens toward high-paying labor that demands sustained daily concentration, high professional expertise, self-motivation, and dedication. Such labor serves as a prerequisite for general self-efficacy and the development of a self-authored level of 'I-identity'

2. Individual Psychological Factors of Intolerant Attitudes Toward Corruption. In unfavorable social conditions, a specific psychological potential is required to overcome the pressure of a corrupt organizational culture. Without this potential, individuals revert to conformist strategies. This potential is a function of the self-governing level of ego-identity development, encompassing cognitive resources, self-esteem, and moral-volitional qualities.

2.1. The psychological determinants of an intolerant attitude toward corruption include increasing an individual's level of competence and criticality in decision-making, alongside informedness facilitated by public access to high-quality information. This encompasses reliable statistical data, verified information regarding the assets of officials and political figures, official documentation, research findings, and consistent updates from reputable mass media outlets. Informed and competent citizens gain the capacity to act consciously and responsibly, thereby manifesting an anti-corruption stance.

The results of comparative, correlational, factor, and regression analyses demonstrate that an individual's criticality during decision-making positively influences the formation of psychological potential for corruption intolerance. Specifically, it bolsters self-respect, strengthens moral and ethical responsibility, enhances anti-corruption capacity, and fosters a radical rejection of corrupt situations. Conversely, inadequate informedness and a lack of criticality in decision-making lead to diminished self-respect, a rise in paternalistic expectations, and increased ambivalence toward corrupt scenarios—consequently fueling tolerance for corruption and its perpetrators, while intensifying the authoritarianism of the organizational culture. Cultivating an intolerant attitude toward corruption necessitates improving the level of critical thinking among citizens through superior dissemination of information regarding vital social issues.

The indicators of an individual's intolerant attitude toward corruption are reflected in the following scale scores: a) Scale 1.11. Criticality in decision-making: 14.6–15.4 (72–78%) and above; b) Scale 1.19. Ambivalence toward corrupt situations: no more than 0.0–0.8 (where answer '1' is selected for questions 97.1 and 97.2, and answers '1' or '2' are selected for the remaining items).

2.2.1. A reduction in an individual's self-totalitarianism to mean levels of 11.2–11.3 and below serves as an indicator of an intolerant attitude toward corruption (petty, administrative, and electoral), acting as a factor in anti-corruption capacity and radicalism toward corruption. Citizens employ self-totalitarianism as a strategy to avoid danger and risk in labor relations, driven by a desire to maintain employment, and in social life, to avoid persecution. Self-totalitarianism (defined as an individual's predisposition to subordinate themselves to external authorities, delegating the right of sole decision-making to external "authorities," as well as a penchant for self-censorship) is a hallmark of a socialized level of I-identity development. It is a symptom of an internal "censor" within the subconscious that blocks self-confidence and inhibits free action and expression. Self-totalitarianism obstructs the will and courage required to influence the quality of management and governance or to compel officials and politicians to respect the law and civic interests. It provokes excessive cautiousness (stimulating the avoidance of potential mistakes for the sake of security) and positively correlates with high levels of tolerance for immorality in the business sphere and the mystification of power.

The mean values of self-totalitarianism among domestic respondents (11.7, on the threshold of average scale indicators) are higher than the mean values in the reference sample (11.2). For a significant portion of domestic respondents, self-totalitarianism is linked to attitudes regarding social subordination (toward officials and power in general) and manifests as a readiness to acquiesce to any authority or managerial directives: a) The proposition "People (subordinates) deserve the government they have" was supported by 60–66% of domestic respondents, compared to 32–37% of the reference sample; b) The statement "If a manager induces subordinates to assist in official malpractice, it is not customary to refuse" was agreed upon by 59–64% of domestic respondents and 22–27% of the reference Polish sample.

The means for reducing individual self-totalitarianism include the democratization of organizational culture (incorporating the possibility of judicial protection, labor arbitration, and secret ballots in elections), increasing general self-efficacy, elevating levels of qualification and education, and reducing both tolerance for business immorality and Machiavellianism. To diminish self-totalitarianism, an individual must exert additional cognitive-prognostic efforts during decision-making, demonstrate a readiness to take calculated risks in response to corrupt demands, publicly verbalize their position, acquire assertiveness, and exercise the will to defend legal rights and decisions.

2.2.2. A factor in citizens' intolerant attitude toward corruption is the elimination of the negative consequences of paternalism toward state institutions (mean values of 96.0 and below), alongside increasing the psychological readiness of citizens for proactive self-organization to resolve personal and community problems. Correlational and factor analyses reveal that paternalism toward state institutions has both negative and positive effects on the individual: negative consequences include increased tolerance for petty corruption, intensified mystification of power, and a greater tendency to deflect responsibility; the positive consequence is a reduction in ambivalence toward corrupt situations. Therefore, paternalist attitudes should not be entirely eliminated, but rather their infantile-negative outcomes should be mitigated. A constructive sublimation

of paternalist attitudes to strengthen corruption intolerance is the establishment of civic cooperation within public associations. Empirical data analysis indicates that respondents recognize the following social goals as significant for anti-corruption efforts: "organized demands for reasoned and transparent decisions from state bodies" (72% of respondents); "proactive organization of non-corrupt public associations (political parties, NGOs, trade unions)" (54%); "resorting to organized protests and strikes" (30%); "active participation in mass protests" (90%); and "participation in the activities of organizations (trade unions, political parties, social movements) whose leaders they trust" (78%).

2.2.3. A factor in developing an intolerant attitude toward corruption is increasing an individual's general self-efficacy to mean levels of 29.0–30.0 and above. The identified moderately low level of general self-efficacy in domestic citizens (mean values: 27.8 domestically vs. 28.7 in the reference sample) fails to mobilize efforts toward goal achievement and overcoming obstacles. It hinders cognitive persistence, lowers self-esteem, heightens pessimism regarding one's capabilities, reduces the willingness to undertake complex and non-typical tasks, and acts as a factor in corruption tolerance. General self-efficacy grows as self-totalitarianism decreases, criticality in decision-making increases, ambivalence toward corruption decreases, and the readiness to assume responsibility rises (see Appendix K.1, Table 2.24). The sources of self-efficacy are personal successful experience and successful anti-corruption precedents demonstrated by others.

2.3. A factor in citizens' intolerant attitude toward corruption is intolerance for immorality in the business sphere. Tolerance for petty and administrative corruption stems from citizens' tolerant attitudes toward immoral behavioral strategies in business relations. Comparative analysis shows that mean indicators of tolerance for business immorality and ambivalence toward corruption are higher in the domestic sample (mean 8.82 – average tolerance level) than in the reference sample (mean 7.9 – low tolerance level) (see p. 80). Tolerance for business immorality decreases with: reduced tolerance for petty and administrative corruption; reduced self-totalitarianism; increased moral and ethical responsibility; and low-to-medium Machiavellianism scores. These factors collectively form an intolerant attitude toward corruption and the anti-corruption capacity of the individual (see Appendices D.1, D.2, D.4, and K.1). The indicator of an individual's intolerant attitude toward corruption is the score for Scale 2.1. Machiavellianism: no more than 33.5–36.7 (56–61.2%).

2.4. A factor in corruption intolerance is the anti-corruption capacity of the individual. The domestic sample showed higher mean values (16.1) compared to the reference sample (15.3). Since any attitude (intentions) only gains meaning through its subsequent implementation in actions, behavioral anti-corruption capacity emerges through the agency (subjectivity) of the individual. This includes positive self-esteem, psychological maturity, freedom of will, autonomy, the ability to distance oneself from a corrupt subculture, the capacity to make reasoned decisions promptly, and the ability to act in defiance of corrupt pressure. Anti-corruption capacity increases with higher criticality in decision-making and lower cautiousness; increased radicalism toward corruption; increased general self-efficacy; and decreased ambivalence, self-totalitarianism, and Machiavellianism.

Conclusions to Chapter 3

Socio-psychological factors contributing to the tolerant attitude of domestic respondents toward corruption include the prevalence of petty and occupational corruption, as well as a more **authoritarian organizational culture** (compared to the reference sample), which exerts a destructive influence on the personality of domestic respondents. Individual psychological factors of tolerance toward petty, occupational, and electoral corruption are rooted in the **conformist (socialized) level of ego-identity development**, which encompasses:

- a) Cognitive factors: excessive foresight (over-cautiousness); irrational decision-making patterns; high mean values of ambivalence toward corrupt situations;
- b) Self-attitude: moderately low levels of general self-efficacy; self-totalitarianism within the "individual–authority figures" system; motivational-professional orientation of one-third of domestic respondents toward professional activities with lower levels of risk and responsibility;
- c) Moral factors: insufficient levels of moral-ethical responsibility; tolerance of immorality in the business sphere;
- d) Volitional factors: domestic samples exhibited higher mean values of anti-corruption capacity than the reference sample, while the majority of domestic respondents showed lower levels of radicalism toward corrupt situations compared to the Polish reference sample.

The socio-psychological factor of an intolerant attitude toward corruption is the democratization of organizational culture, which facilitates: a reduction in indicators of tolerance for administrative corruption, a decrease in indicators of ambivalence toward corrupt situations, an increase in indicators of an individual's anti-corruption capacity, and a reduction in indicators of self-totalitarianism.

The individual-psychological factors of respondents' intolerant attitude toward corruption are:

1) Cognitive factors – indicators:

- High scores on the 'Criticality in Decision-Making' scale (mean values of 15.04) – the scale indicators show a positive correlation with anti-corruption capacity, a positive correlation with radicalism toward corruption, and an inverse correlation with ambivalence toward corrupt situations.
- Scores on the 'Lack of Cautiousness' (Unpredictability) scale (mean values of 11.25) – the scale indicators show a positive correlation with anti-corruption capacity and an inverse correlation with ambivalence toward corrupt situations.
- Low scores on the 'Ambivalence toward Corrupt Situations' scale (0–0.8) – the scale indicators show an inverse correlation with anti-corruption capacity and an inverse correlation with radicalism toward corruption.

2) Self-attitude – indicators:

- Low scores on the 'Self-Totalitarianism' scale (mean values of 11.2–11.3 and below) – the scale indicators show an inverse correlation with anti-corruption capacity, a positive correlation with petty, administrative, and electoral corruption, and a positive correlation with the authoritarianism of organizational culture, as confirmed by factor analysis results. Regression analysis identified independent variables for

reducing self-totalitarianism: reducing tolerance for immorality in the business sphere and reducing Machiavellianism. Diminishing self-totalitarianism requires a readiness to take calculated risks in situations of corrupt pressure.

- High scores on the 'General Self-Efficacy' scale (mean values of 29.0–30.0 and above) – the scale indicators show a positive correlation with criticality in decision-making and anti-corruption capacity, and an inverse correlation with the 'Deflection of Responsibility' subscale and ambivalence toward corrupt situations. Sources of self-efficacy include individual experience, critical thinking, successful anti-corruption precedents, and an increased readiness to assume responsibility.
- Average scores on the 'Paternalism toward State Institutions' scale (mean values of 96.0 and below) – the scale indicators show an inverse correlation with ambivalence toward corrupt situations: reinforcing the positive influence of paternalism on the individual reduces ambivalence toward corrupt situations. Factor analysis results indicate the necessity to sublimate infantile characteristics of paternalistic influence on the individual, which may cause tolerance for petty corruption, the mystification of power, and the deflection of responsibility.

3) Moral factors – indicators:

- Low scores on the 'Tolerance for Immorality in the Business Sphere' scale (mean values of 8.0), which contribute to an increase in anti-corruption capacity (t-tests). The scale indicators show a positive correlation with tolerance for administrative and electoral corruption, the authoritarianism of organizational culture, and self-totalitarianism, and an inverse correlation with moral and ethical responsibility.
- Average scores on the 'Machiavellianism' scale (mean values of 35.2) – the scale indicators show an inverse correlation with anti-corruption capacity.

4) Volitional factors – indicators:

- High scores on the 'Anti-Corruption Capacity' scale (mean values of 17.4) – the scale indicators show a positive correlation with the democratization of organizational culture, criticality in decision-making, radicalism toward corruption, and general self-efficacy, as well as an inverse correlation with tolerance for electoral corruption, self-totalitarianism, ambivalence toward corrupt situations, Machiavellianism, and tolerance for immorality in the business sphere.
- High scores on the 'Radicalism toward Corruption' scale – the scale indicators show a positive correlation with anti-corruption capacity and an inverse correlation with ambivalence toward corrupt situations.

The research results presented in this section are highlighted in publications [120; 121; 123; 127; 129; 130; 133; 144; 145; 149 et al.].

GENERAL CONCLUSIONS

The dissertation provides a theoretical generalization and proposes a new solution to a scientific problem: the identification of psychological factors underlying the intolerant attitude of citizens toward corruption. Understanding these factors allows for a more targeted creation of conditions to foster anti-corruption attitudes, improve professional selection methods for anti-corruption and law enforcement agencies, and enhance the moral-psychological climate of society.

1. Theoretical analysis of the scientific problem led to the following conclusions: Attitude toward corruption is an emotional-evaluative perception (or rejection) of corrupt social reality by an individual. It depends on a range of individual, socio-psychological, and situational factors and influences socially significant decision-making and subsequent corrupt or anti-corruption behavior.

Intolerant attitude toward corruption is a form of subjective perception characterized by the emotional-evaluative rejection of corruption. Its root cause is a "self-governing" level of ego-identity development (with emergent values of dignity, autonomy, moral-ethical responsibility, and free will), which forms the psychological potential (anti-corruption capacity) for anti-corruption behavior.

Two groups of factors underlying citizens' intolerant attitude toward corruption have been theoretically identified: socio-psychological and individual-psychological. The individual-psychological factors of an intolerant attitude toward corruption consist of the self-authored level of an individual's I-identity development, which encompasses: a) cognitive factors; b) self-attitude; c) moral factors; and d) volitional factors. The socio-psychological factor of citizens' intolerant attitude toward corruption is the democratization of organizational culture.

2. The results of the verification of the developed specialized scales allow for their use in scientific research concerning the specificities of citizens' attitudes toward corruption. The reliability of the scales was verified using the test-retest method, as well as the split-half method. Internal consistency was verified through item analysis and the standardized Cronbach's alpha coefficient. Discriminant power was verified using the extreme groups method. Criterion validity was tested by comparing (t-test) results across contrasting groups—the domestic and the reference samples. Construct validity was verified through correlational analysis of empirical results with the results of standardized tests that identify associated psychological characteristics (constructs).

3. During the analysis of empirical research data, psychological factors of citizens' tolerant attitude toward corruption were identified. Socio-psychological indicators of a tolerant attitude toward corruption include higher mean scores on the "Authoritarianism of Organizational Culture" scale in domestic samples compared to reference samples. Given this, it is crucial to diagnose the level of authoritarianism within organizational culture in state institutions, as high indicators may signal the presence of corruption and a tolerant attitude toward it among staff. Individual-psychological factors of domestic respondents' tolerant attitude toward corruption include: excessive cautiousness; more irrational decision-making methods during elections; high mean values of ambivalence toward corrupt situations (cognitive factors); moderately low indicators of general self-efficacy; self-totalitarianism within

the "individual–authority figures" system; a motivational-professional orientation of one-third of domestic respondents toward professional activities with lower levels of risk and responsibility (self-attitude); an insufficient level of moral and ethical responsibility; tolerance for immorality in the business sphere (moral factors); higher mean values of anti-corruption capacity and lower indicators of radicalism toward corrupt situations (volitional factors) compared to the reference Polish samples. These results indicate a conformist (socialized) level of I-identity development in a significant portion of domestic respondents, which does not facilitate the manifestation of an intolerant attitude toward corruption.

4. The socio-psychological factor of an intolerant attitude toward corruption is the democratization of organizational culture, which fosters: a reduction in indicators of tolerance for administrative corruption, a decrease in indicators of ambivalence toward corrupt situations, an increase in indicators of an individual's anti-corruption capacity, and a reduction in indicators of self-totalitarianism.

The individual-psychological factors of respondents' intolerant attitude toward corruption are:

1) Cognitive factors – indicators:

- High scores on the "Criticality in Decision-Making" scale (mean values of 15.04) – scale indicators show a positive correlation with anti-corruption capacity and radicalism toward corruption, and an inverse correlation with ambivalence toward corrupt situations.
- Scores on the "Lack of Cautiousness" scale (mean values of 11.25) – scale indicators show a positive correlation with anti-corruption capacity and an inverse correlation with ambivalence toward corrupt situations.
- Low scores on the "Ambivalence toward Corrupt Situations" scale (0–0.8) – scale indicators show an inverse correlation with anti-corruption capacity and radicalism toward corruption.

2) Self-attitude – indicators:

- Low scores on the "Self-Totalitarianism" scale (mean values of 11.2–11.3 and below) – scale indicators show an inverse correlation with anti-corruption capacity, a positive correlation with petty, administrative, and electoral corruption, and a positive correlation with the authoritarianism of organizational culture, as confirmed by factor analysis. Regression analysis identified independent variables for reducing self-totalitarianism: a reduction in tolerance for immorality in the business sphere and a reduction in Machiavellianism. Diminishing self-totalitarianism requires a readiness to take calculated risks in situations of corrupt pressure.
- High scores on the "General Self-Efficacy" scale (mean values of 29.0–30.0 and above) – scale indicators show a positive correlation with criticality in decision-making and anti-corruption capacity, and an inverse correlation with the "Deflection of Responsibility" subscale and ambivalence toward corrupt situations. Sources of self-efficacy include individual experience, critical thinking, successful anti-corruption precedents, and an increased readiness to assume responsibility.
- "Paternalism toward State Institutions" (mean values of 96.0 and below) – scale indicators show an inverse correlation with ambivalence toward corrupt situations;

reinforcing the positive influence of paternalism on the individual reduces ambivalence toward corrupt situations. Evaluation of factor analysis results proves that, simultaneously, infantile characteristics of paternalistic influence should be sublimated—specifically tolerance for petty corruption, the mystification of power, and the deflection of responsibility.

3) Moral factors – indicators:

- Low scores on the "Tolerance for Immorality in the Business Sphere" scale (mean values of 8.0), which facilitate an increase in anti-corruption capacity (t-tests). Scale indicators show a positive correlation with tolerance for administrative and electoral corruption, authoritarianism of organizational culture, and self-totalitarianism, and an inverse correlation with moral and ethical responsibility.
- Average scores on the "Machiavellianism" scale (mean values of 35.2) – scale indicators show an inverse correlation with anti-corruption capacity.

4) Volitional factors – indicators:

- High scores on the "Anti-Corruption Capacity" scale (mean values of 17.4) – scale indicators show a positive correlation with "democratization of organizational culture," "criticality in decision-making," "radicalism toward corruption," and "general self-efficacy," as well as an inverse correlation with "tolerance for electoral corruption," "self-totalitarianism," "ambivalence toward corrupt situations," "Machiavellianism," and "tolerance for immorality in the business sphere."
- High scores on the "Radicalism toward Corruption" scale – scale indicators show a positive correlation with anti-corruption capacity and an inverse correlation with ambivalence toward corrupt situations.

The individual-psychological indicators of citizens' intolerant attitude toward corruption mentioned above are vital when selecting candidates for positions in state institutions with high corruption risks.

Perspectives for further research lie in additional empirical studies aimed at determining the "norms" for socio-psychological and individual-psychological indicators of personnel's intolerant attitude toward corruption within specific target groups: state authorities, local self-government bodies, anti-corruption, law enforcement, and customs agencies, courts, etc.

Лозинський О.М. Результати емпіричного дослідження змісту психологічних чинників інтолерантного ставлення громадян до корупції // Психологічні чинники інтолерантного ставлення громадян до корупції. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Україна, Київ, 2021.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05, у галузі знань 05 – соціальні та поведінкові науки, за спеціальністю 053 – психологія, спеціалізація – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. – Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Київ, 2021.

Ключові слова: корупційна організаційна культура, самототалітаризм, інтолерантність до корупції, антикорупційний вчинок, антикорупційна спроможність, радикалізм щодо корупції.

У дисертації подано результати дослідження психологічних чинників інтолерантного ставлення громадян до корупції. Актуальність дослідження зумовлена високим рівнем толерантності до корупції українських громадян. Про це свідчать результати щорічного моніторингу «індексу сприйняття корупції» міжнародних організацій (Transparency International, Freedom House), які впливають на обсяги іноземних інвестицій в економіку. Україна в рейтингу сприйняття корупції перебуває серед 40 держав з найвищими корупційними ризиками. Це гальмує її економічний та соціальний розвиток. Крім того наукова проблема психології інтолерантного ставлення громадян до корупції досі не досліджена. Виявлення антикорупційних психологічних чинників дасть можливість поступово вирішувати такі практичні задачі: 1) здійснювати професійний відбір державних службовців згідно критерію «антикорупційна налаштованість», покращувати якість роботи державних установ, де є високі корупційні ризики; 2) цілеспрямовано впроваджувати зміни організаційної культури для прояву в громадян несприйняття корупції.

В роботі проаналізовано сутність та різновиди ставлення до корупції – інтолерантне, амбівалентне, толерантне ставлення. Зазначено, що ставлення до корупції (як емоційно-ціннісне сприйняття/несприйняття особистістю корупційної соціальної дійсності) залежить від низки психологічних та ситуативних чинників і впливає на прийняття нею соціально значущих рішень, подальшої корупційної або антикорупційної поведінки. Теоретично проаналізовано групи чинників інтолерантного ставлення громадян до корупції - соціально-психологічні та індивідуально-психологічні. *Індивідуально-психологічними чинниками* ставлення до корупції є: когнітивні чинники; самоставлення; моральні чинники; вольові чинники. Індивідуально-психологічним чинником толерантного ставлення громадян до корупції є «конформістський» рівень розвитку я-ідентичності (дифузна ідентичність особистості, неконгруентність, некомпетентність, невпевненість, конформізм).

Інтолерантне ставлення до корупції проявляється у емоційно-ціннісному несприйнятті корупції, індивідуально-психологічним чинником якого є

«самоврядний» рівень розвитку я-ідентичності. Інтolerантне ставлення громадян до корупції виникає, з одного боку, спонтанно (як емоційна відповідь на конкретні ситуації корупційного тиску), а, з другого боку, внаслідок усвідомлених, вольових зусиль особистості, всупереч соціальним ризикам. Соціально-психологічним чинником інтолерантного ставлення громадян до корупції є психологічне відмежування особистості від норм корупційної організаційної культури (авторитарного типу), що створює сприятливі умови для корупційних зловживань.

Емпіричним дослідженням було охоплено 997 респондентів. Для отримання емпіричних даних було застосовано *метод анонімного анкетування*. Поряд з вітчизняною вибіркою (N=700) до анкетування залучено еталонну польську вибірку (N=297), що за щорічними дослідженнями Transparency International має істотні відмінності «індексу сприйняття корупції» (ІСК) – змінної, що є в центрі дослідження. На діагностичному етапі емпіричного дослідження проведено чотири серії анонімних анкетувань: 2013 р.; 2016 р.; 2017 р.; 2018 р.

В емпіричному дослідженні використано 6 стандартизованих психодіагностичних методик. Також розроблено і проведено перевірку надійності, дискримінативності, валідності (критеріальної, конструктивної) розроблених спеціалізованих діагностичних шкал: Ставлення до побутової корупції; Ставлення до службової корупції; Ставлення до виборчої корупції; Демократизм-авторитарність організаційної культури; Самототалітаризм; Толерантність до аморальності в діловій сфері; Критичність в ухваленні рішень; Завбачливість-незавбачливість; Амбівалентність до типових корупційних ситуацій; Радикальність до корупційних ситуацій; Антикорупційна спроможність. Перевірка виявила коефіцієнт надійності на рівні 0,7 і більше, що вказує на «достатню» внутрішню узгодженість і надійність спеціалізованих діагностичних шкал. Дискримінативність шкал перевірено методом крайніх груп ($r \geq 0,3-0,78$). Критеріальну валідність шкал проведено методом порівняльного аналізу даних в контрастних вибірках – вітчизняній та еталонній (польській). Конструктивну валідність розробленого діагностичного інструментарію перевірено методом кореляційного аналізу емпіричних результатів з результатами стандартизованих тестів, що виявляють супутні психічні характеристики.

У ході аналізу даних емпіричного дослідження ідентифіковано статистично значущі психологічні чинники толерантного ставлення громадян до корупції. *Соціально-психологічними індикаторами* толерантного ставлення до корупції є вищі середні значення шкали «Авторитарність організаційної культури» у вітчизняних вибірках, ніж в еталонних. *Індивідуально-психологічними чинниками толерантного ставлення* вітчизняних респондентів до корупції є: надмірна завбачливість; більш ірраціональні способи прийняття рішень під час виборів; високі показники середніх значень амбівалентності до корупційних ситуацій (*когнітивні чинники*); помірно-низькі показники загальної самоефективності; самототалітаризм у системі «індивід-носії влади»; мотиваційно-професійна спрямованість третини вітчизняних респондентів на професійну діяльність з меншим рівнем ризиків та відповідальності (*самоставлення*); недостатній рівень морально-етичної відповідальності; толерантність до аморальності в діловій (*моральні чинники*); вищі середні значення антикорупційної спроможності, нижчі

показники радикалізму до корупційних ситуацій (*вольові чинники*) у порівнянні з еталонною (польською) вибіркою. Вказані результати засвідчують наявність конформістського (соціалізованого) рівня розвитку я-ідентичності в значній частині вітчизняних респондентів, що не сприяє прояву інтолерантного ставлення до корупції.

Для виявлення індивідуально-психологічних чинників інтолерантного ставлення до корупції застосовано статистичні методи: порівняльний аналіз t-тест Стьюдента, кореляційний аналіз, регресійний аналіз даних.

Результати кореляційного аналізу вказують на те, що збільшення *антикорупційної спроможності* у вітчизняній вибірці має позитивну кореляцію із «демократизацією організаційної культури», інтолерантним «ставленням до виборчої корупції», зменшенням «самототалітаризму», зменшенням «макіавеллізму», зменшенням «амбівалентності до корупційних ситуацій», зменшенням «толерантності до аморальності в діловій сфері», збільшенням «критичності в ухваленні рішень», збільшенням «радикальності до корупції», збільшення «загальної самоефективності».

Шляхом регресійного аналізу виявлено залежності залежних та незалежних змінних: збільшення «Антикорупційної спроможності» особистості залежить від збільшення «Критичності в ухваленні рішень», збільшення «Незавбачливості».

Шляхом порівняльного аналізу (t-тест) у респондентів з *високою радикальністю до корупційних ситуацій* виявлено статистично вищі показники середніх значень шкал: Антикорупційна спроможність, Критичність в ухваленні рішень; а також статистично нижчі показники середніх значень шкал: Амбівалентність до корупційних ситуацій, Макіавеллізм.

Вказані результати дозволили ідентифікувати соціально-психологічний чинник інтолерантного ставлення до корупції - демократизацію організаційної культури, яка сприяє: зниженню показників толерантності до службової корупції, зниженню показників амбівалентності до корупційних ситуацій, підвищенню показників антикорупційної спроможності особистості, зменшенню показників самототалітаризму.

Також ідентифіковано *індивідуально-психологічні чинники* інтолерантного ставлення респондентів до корупції:

- Когнітивні чинники - індикатори: високі показники шкали «Критичність в ухваленні рішень»; низькі показниками шкали «Амбівалентність до корупційних ситуацій».
- Самоставлення - індикатори: низькі показники шкали «Самототалітаризм»; високі показники шкали «Загальна самоефективність»; низькі і середні показники шкали «Патерналізмом до інститутів влади».
- Моральні чинники - індикатори: низькі показниками шкали «Толерантність до аморальності в діловій сфері»; середні показники шкали «Макіавеллізм».
- Вольові чинники - індикатори: високі показники шкали «Антикорупційна спроможність»; високі показники шкали «Радикалізм до корупції».

Наведені індивідуально-психологічні індикатори інтолерантного ставлення громадян до корупції є важливими під час відбору претендентів для роботи у державних інституціях з високими корупційними ризиками.

РОЗДІЛ 3

РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ІНТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ГРОМАДЯН ДО КОРУПЦІЇ

У розділі проаналізовано актуальне ставлення вітчизняних громадян до корупції (у порівнянні з еталонною вибіркою), а також зміст соціально-психологічних та індивідуально-психологічних чинників інтолерантного ставлення громадян до корупції на основі результатів емпіричного дослідження.

Враховано висновок експертів з проблематики корупції: Без огляду на чималу кількість досліджень про причини корупції, ми знаємо напрочуд мало про закономірності подолання корупції [265; 290, с. 1140].

3.1. Ідентифікація психологічних чинників ставлення до корупції

У пункті 2.2.2 у ході перевірки критеріальної валідності розроблених спеціалізованих шкал було детально проаналізовано отримані емпіричні дані, які перегукуються з висновками Transparency International щодо більшої толерантності вітчизняних респондентів до побутової, службової, виборчої корупції у порівнянні з еталонною вибіркою [78]. Найістотніше показники відрізняються не на користь вітчизняної вибірки стосовно:

- Ставлення респондентів до корупції в закладах освіти, медичних установах, психологічного дискомфорту респондентів від необхідності давати хабарі (шкала 1.2. Ставлення до побутової корупції);
- Ставлення респондентів до сприяння корумпованим керівникам у їх службових зловживаннях; до готовності давати хабарі за працевлаштування чи службове зростання; під час отримання дозволів, ліцензій в державних органах; до готовності давати хабарі перевіряючим особам під час ведення бізнесу (шкала 1.4. Ставлення до службової корупції);
- Ставлення респондентів до готовності продати свій голос на виборах; байдужості до того, чи голос на виборах буде (був) спотворений (шкала 1.5. Ставлення до виборчої корупції).

Виявлено у вітчизняній вибірці більш авторитарну організаційну культуру (у порівнянні з еталонною вибіркою). Найістотніше організаційні стосунки відрізняються не на користь вітчизняної вибірки: щодо відсутності безпосередньої комунікації керівництва з співробітниками; щодо маніпулятивних форм управління підлеглими; щодо «показових» звільнень працівників через суб'єктивні причини. Авторитаризм організаційної культури проявляється, зокрема, у тому, що керівники незначною мірою делегують підлеглим повноваження, доволі жорстко контролюють їх вербальну поведінку під час зборів колективу, а також у тому, що працівники без узгодження з керівниками не можуть самостійно приймати рішення в межах своїх посадових повноважень (шкала 1.3. Авторитаризм організаційної культури) [121].

Виявлено відмінності середніх значень ознак низки шкал вітчизняної та еталонної вибірок, отриманих під час аналізу даних Анкетування №1 (2013 р.) та Анкетування №4 (2017-2018 рр.).

Таблиця 3.1

Таблиця результатів порівняльного аналізу (T-tests). Групуєча змінна – «країна проживання»

	Вітчизняна вибірка	Еталонна вибірка	t-value	p	p- variances
1.2. Ставлення до побутової корупції	8,7	6,7	9,5	0,000	0,05
1.4. Ставлення до службової корупції	11,2	8,9	7,9	0,000	0,05
1.3. Авторитарність організаційної культури	18,6	17,6	2,5	0,012	0,06
Примітка: Похибки вказаних ознак менші $p < 0,05$, що вказує на наявність відмінностей між середніми значеннями ознак і групуєчою ознакою. Між дисперсіями вибірок немає статистично значущих відмінностей (однорідність дисперсій виконується), на що вказує F тест Фішера – $P\text{-Variances} > 0,05$. Анкетування №1, 2013. N=200 вітчизняних респондентів, N=97 респондентів еталонної вибірки.					

При порівнянні вітчизняної та еталонної вибірок виявлено значущі відмінності середніх значень за ознаками (див. табл. 3.1):

- «Ставлення до побутової корупції»: t-критерій Стьюдента = 9,5. Середні значення в українській вибірці 8,67 ($p \leq 0,00$) статистично вищі, ніж в польській вибірці 6,67 ($p \leq 0,00$). При цьому середні значення толерантності до побутової корупції у вітчизняній вибірці є «середньо-високі».
- «Ставлення до службової корупції»: t-критерій Стьюдента = 7,9. Середні значення в українській вибірці 11,2 ($p \leq 0,00$) статистично вищі, ніж в польській вибірці 8,99 ($p \leq 0,00$). При цьому середні значення толерантності до службової корупції у вітчизняній вибірці є «середньо-високі».
- «Авторитаризм організаційної культури»: t-критерій Стьюдента = 2,5. Середні значення в українській вибірці 18,6 ($p \leq 0,012$) статистично вищі, ніж в польській вибірці 17,6 ($p \leq 0,012$). Організаційна культура у вітчизняній вибірці містить більше авторитарних елементів, ніж в еталонній вибірці.

Вказані вище значущі відмінності знайшли підтвердження під час повторного емпіричного дослідження – Анкетування №4 (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Таблиця результатів порівняльного аналізу (T-tests) Групуєча змінна – «країна проживання»

	Вітчизняна вибірка	Еталонна вибірка	t-value	p	p - Variances
1.2. Ставлення до побутової корупції	7,55	6,11	7,48	0,00	0,05
1.4. Ставлення до службової корупції	9,20	7,44	7,42	0,00	0,56
1.5. Ставлення до виборчої корупції	8,03	7,26	4,09	0,00	0,05
Примітка: Похибки вказаних ознак менші $p < 0,05$, що вказує на наявність відмінностей між середніми значеннями ознак і групуєчою ознакою. Між дисперсіями вибірок немає статистично значущих відмінностей (однорідність дисперсій виконується), на що вказує F тест Фішера – $P\text{-Variances} > 0,05$. Анкетування №4 (2017-2018 р.) N=200 вітчизняних респондентів, N=200 респондентів еталонної вибірки.					

Якщо порівнювати середні значення вказаних шкал, то у порівнянні з 2013 р. рівень толерантності до побутової, службової, виборчої корупції у вибірці 2017-

18 рр. знизився і перебуває в межах «посередньої» толерантності. Показники середніх значень толерантності до виборчої корупції не лише в еталонній, але й у вітчизняній вибірці за результатами Анкетування №4 є «низькими».

Виявлені відмінності можуть бути ознакою більш поширеного «соціалізованого» рівня розвитку я-ідентичності вітчизняних респондентів, що формує толерантне ставлення до проявів корупції. Більшою мірою авторитарні правила організаційної культури консервують і відтворюють корумповану соціальну реальність, не дають вітчизняним респондентам психологічно дистанціювати себе від корумпованих соціальних обставин та правил, заважають здобути і втримати автономію, ускладнюють досягнення я-ідентичності «авторського» рівня, нав'язують толерантне ставлення щодо корупції. Толерантне ставлення до корупції, як вказують результати емпіричного дослідження, є, значною мірою, «нормою» поведінки для респондентів вітчизняної вибірки. Натомість антикорупційна позиція громадян у корумпованих вітчизняних соціальних обставинах вважається надто ризикованою стратегією поведінки.

Поряд з більшою мірою авторитарно-корупційними вітчизняними соціальними обставинами (у порівнянні з еталонною вибіркою) на основі аналізу емпіричного матеріалу виявлено певні психологічні особливості вітчизняних респондентів, що створюють умови для їх толерантного ставлення до корупції, зокрема:

1) Виявлено у значної частки вітчизняних респондентів недовіру до антикорупційного законодавства, до спеціалізованих антикорупційних органів та результатів їх діяльності. Для 80% вітчизняних респондентів вказали, що антикорупційні закони приймалися в такій редакції, щоб притягти корупціонерів лише середнього рівня і не зачепити головних корупціонерів (колишніх і теперішніх). 56% вітчизняних респондентів вважають, що рівень професійної, морально-психологічної готовності керівництва та співробітників антикорупційних органів недостатній для протидії корупції. Причинами малоефективної діяльності Національного антикорупційного бюро України, Прокуратури та інших антикорупційних державних установ на думку 87% респондентів є: «залежність їх керівництва (через тиск, залякування або підкуп) від владних та олігархічних груп»; 72% – «корумпованість судів», 51% – «негласна заборона розслідувати злочини певного кола колишніх та теперішніх високопосадовців» (див. додаток М.1 табл. 3.16, табл. 3.17). Наслідком недовіри до антикорупційних державних органів є зростання толерантності громадян до корупції, визнання неспроможності громадян протистояти корупціонерам: якщо спеціальні державні органи не спроможні протидіяти корупції, то тим більше звичайні громадяни не спроможні [149].

2) Толерантне ставлення вітчизняних респондентів до корупції спричиняється недостатнім рівнем обізнаності для протистояння корупції та корумпованим суб'єктам. Зокрема, 32% вітчизняних респондентів висловились, що «не мають достатніх знань та інформації» стосовно сутності та сучасних технологій корупції; 56% респондентів – «громадяни розуміють посередньо, щось чули про це». Лише 12% респондентів підтвердили, що більшість громадян «розуміють достатньою мірою» сутність та сучасні технології політичної корупції

(див. додаток М.2 табл. 3.18).

Виявлено значною мірою ірраціональні засоби соціального прогнозування та прийняття рішень під час виборів претендентів на посади (див. додаток Г.7 рис. 2.13, додаток Г.8 рис. 2.14). 40-60% вітчизняних респондентів не довіряють публічній інформації про кандидатів та політичні партії; до 60% респондентів покладаються на поради друзів; у 75% респондентів не вистарчає сил розібратися, за кого голосувати на виборах. Для половини респондентів обох вибірок «важко передбачити майбутню поведінку політиків (партій)»: 45-43% (2013, 2018) респондентів еталонної вибірки, і 58%, 49% (2013, 2017) вітчизняних респондентів. Ірраціональність когнітивних можливостей значного відсотка вітчизняних респондентів спричиняє, з одного боку, можливість маніпуляцій громадською думкою, а з другого боку, безвідповідальність та помилковість рішень громадян під час виборів. Не маючи доступу до достовірних джерел інформації громадяни черпають інформацію з чуток свого соціального середовища, а тому помиляються у прийнятті суспільно значущих рішень. Непоінформованість формує схильність до *містифікації* громадянами владних інституцій, що є підґрунтям збільшення самототалітаризму, конформізму, громадянської пасивності особистості, амбівалентності до корупційних ситуацій.

Натомість 52% респондентів еталонної вибірки ствердили, що можна довіряти офіційним відомостям про депутатів під час прийняття рішень. Більше 70% респондентів еталонної вибірки приймають важливі рішення самостійно (наприклад, якого політика або партію підтримати на виборах), а не дослухаються до думок (чуток) друзів.

3) Толерантне ставлення вітчизняних респондентів до корупції спричиняється вищим рівнем середніх значень шкали «Толерантність до аморальності в діловій сфері», нижчим рівнем середніх значень шкали «Морально-етична відповідальність» (у порівнянні з еталонною вибіркою) (див. додаток Г.5 рис. 2.11):

- До твердження «переможців не судять» цілком або частково позитивно ставляться 67-71% (2013, 2016), 52% (2017) вітчизняних респондентів, і майже вдвічі менше респондентів еталонної вибірки – 33% (2013), 21% (2018).
  - До твердження «за ради кар'єри чи бізнесу дозволяється підтримати впливових гравців, цінності та дії яких не поділяю» позитивно або частково позитивно ставляться 66% (2013), 50% (2017) вітчизняних респондентів, і майже вдвічі менше респондентів еталонної вибірки – 47% (2013), 27% (2018).
- З твердженням «Особи, які «переступають» через колег, мають більші шанси зробити вдалу кар'єру» погодились 71-69% (2013,2016), 55% (2017) вітчизняних респондентів.

Більш толерантне ставлення до аморальності в ділових відносинах, а також менш сформовану морально-етичну відповідальність у респондентів вітчизняної вибірки підтверджують результати порівняльного аналізу (див. табл. 3.3; табл. 3.4).

Шкала 3.1. Рівень морально-етичної відповідальності (див. табл. 3.3):

Анкетування №1 (2013 р.): t-критерій Стюдента = -4,13. Середні значення в вітчизняній вибірці =8,83 ($p \leq 0,00$) статистично нижчі, ніж в еталонній вибірці =11,32 ($p \leq 0,00$). Середні значення у вітчизняній вибірці нижчі щодо «Рівня морально-етичної відповідальності», ніж в еталонній вибірці.

Шкала 1.15. Толерантність до аморальності в діловій сфері» (див. табл. 3.3; табл. 3.4):

Анкетування №1 (2013 р.): t-критерій Стюдента = 2,73. Середні значення у вітчизняній вибірці =9,31 ($p \leq 0,007$) статистично вищі, ніж в еталонній вибірці =8,63 ($p \leq 0,007$).

Анкетування №4 (2018 р.): t-критерій Стюдента = 4,49. Середні значення у вітчизняній вибірці =8,81 ($p \leq 0,00$) статистично вищі, ніж в еталонній вибірці =7,94 ($p \leq 0,00$).

Таблиця 3.3

Таблиця результатів порівняльного аналізу (T-tests). Групуюча змінна – «країна проживання»

	Вітчизняна вибірка	Еталонна вибірка	t-value	p	p-variances
Шкала 3.1. Рівень морально-етичної відповідальності	8,83	11,32	-4,13	0,00	0,00
Шкала 1.15. Толерантність до аморальності в діловій сфері	9,31	8,63	2,73	0,007	0,31
Примітка: Похибки вказаних ознак менші $p < 0,05$, що вказує на наявність відмінностей між середніми значеннями ознак і групуючої ознаки. Між дисперсіями вибірок немає статистично значущих відмінностей (однорідність дисперсій виконується), на що вказує F тест Фішера – P, $Variances > 0,05$. Анкетування №1, 2013. N=200 вітчизняних респондентів, N=97 респондентів еталонної вибірки.					

Таблиця 3.4.

Таблиця результатів порівняльного аналізу (T-tests). Групуюча змінна – «країна проживання»

	Вітчизняна вибірка	Еталонна вибірка	t-value	p	p-variances
Шкала 1.15 Толерантність до аморальності в діловій сфері	8,81	7,94	4,49	0,00	0,25
Примітка: Похибки вказаних ознак менші $p < 0,05$, що вказує на наявність відмінностей між середніми значеннями ознак і групуючої ознаки. Між дисперсіями вибірок немає статистично значущих відмінностей (однорідність дисперсій виконується), на що вказує F тест Фішера – P, $Variances > 0,05$. Анкетування №4 (2017-2018 р.). N=200 вітчизняних респондентів, N=200 респондентів еталонної вибірки.					

Середні значення толерантності до аморальних дій у діловій сфері у вітчизняній вибірці вищі, ніж в еталонній вибірці.

4) Толерантне ставлення вітчизняних респондентів до корупції спричиняє специфіка *мотиваційно-професійної спрямованості* (Анкетування №1, 2013) (див. додаток М.3 рис. 3.1): 36% респондентів вітчизняної вибірки прагнуть знайти роботу з стабільною зарплатою; частка респондентів еталонної вибірки з таким прагненням у тричі менша – 12%. 44% респондентів еталонної вибірки

спрямовані на пошук «високооплачуваної роботи, яка вимагає щоденної концентрації розумових сил»; частка респондентів вітчизняної вибірки з такою спрямованістю втричі менша – 17%. Бажання третини вітчизняних громадян втриматись на роботі зі стабільною зарплатою схиляє їх до толерантності стосовно службової корупції в таких установах.

5) Толерантне ставлення вітчизняних респондентів до корупції спричиняє самототалітаризм (див. додаток Г.6 рис. 2.12) у системі «індивід–носії влади», схильність до самопідпорядкування офіційним носіям влади:

- 57% (Анкетування №1, 2013), 55% (Анкетування №2, 2016), 54% (Анкетування №4, 2017) респондентів вітчизняної вибірки вважають, що «керівник завжди правий» (некритичне оцінювання правоти формальних керівників); серед респондентів еталонної вибірки таких є значно менший відсоток – 15% (2013), 37% (2018).
- 60-54% (Анкетування №1, 2013; Анкетування №2, 2016; Анкетування №4, 2017) респондентів вітчизняної вибірки погодились, що «люди заслуговують на ту владу, яку мають» (оцінюють власну я-ідентичність крізь статус чинного керівництва або влади); серед респондентів еталонної вибірки таких є 31-37% (Анкетування №1, 2013; Анкетування №4, 2018).
- 30-31% (Анкетування №2, 2016; Анкетування №4, 2017) вітчизняних респондентів повністю або частково погодились, що «Щоб мати авторитет керівник має демонструвати очевидну перевагу (автомобіль, дорогий одяг та речі)»; серед респондентів еталонної вибірки таких є 15-13% (Анкетування №1, 2013; Анкетування №4, 2017).

б) Толерантне ставлення вітчизняних респондентів до корупції спричиняється амбівалентністю до типових корупційних ситуацій. Шляхом порівняльного аналізу виявлено вищі середні значення «амбівалентності до корупційних ситуацій» у вітчизняній вибірці, ніж в еталонній вибірці (див. табл. 3.5). При порівнянні середніх значень вітчизняної та еталонної вибірки виявлено значущі відмінності за ознакою шкала 1.19. Амбівалентність до корупційних ситуацій: t-критерій Стьюдента = 2,49. Середні значення в вітчизняній вибірці =1,68 ($p \leq 0,01$) статистично вищі (графік зліва), ніж у польській вибірці =1,4 ($p \leq 0,01$).

Таблиця 3.5

Таблиця результатів порівняльного аналізу (T-tests). Групуюча змінна – «країна проживання»

	Вітчизняна вибірка	Еталонна вибірка	t-value	p	p-variances
1.19. Амбівалентність до корупційних ситуацій	1,68	1,4	2,49	0,01	0,055
Примітка: Похибки вказаних ознак менші $p < 0,05$, що вказує на наявність відмінностей між середніми значеннями ознак і групуючої ознаки. Між дисперсіями вибірок немає статистично значущих відмінностей (однорідність дисперсій виконується), на що вказує F тест Фішера – $P, Variances > 0,05$. Анкетування №4 (2017-2018 р.). N=200 вітчизняних респондентів, N=200 респондентів еталонної вибірки.					

7) Толерантне ставлення вітчизняних респондентів до корупції спричиняють помірно-низькі показники загальної самоефективності: 28,2 (Анкетування №3, 2017), 27,86 (Анкетування №4, 2017). «Помірно-низький» рівень самоефективності є ознакою усвідомлення вітчизняними респондентами недостатнього рівня власних можливостей, компетентності й ефективності у діяльності. Респонденти вітчизняної вибірки недостатньо впевнені у тому, що спроможні вирішувати нетипові завдання, розв'язувати складні проблемні ситуації. Як вказують дослідження, помірно-низька самоефективність недостатньо мотивує, недостатньо мірою налаштовує їх на протистояння перешкодам, неприємним переживанням [11; 253].

Помірно-низький рівень загальної самоефективності є одним з психологічних чинників, що не сприяє формуванню інтолерантного ставлення до корупції – як нетипової і небезпечної соціальної перепони, оскільки:

- знижує пізнавальну наполегливість особистості, що у свою чергу формує недостатню інформованість, стереотипність мислення та низьку ефективність прийнятих рішень (когнітивна сфера).
- посилює песимізм щодо власних можливостей досягти мети (емоційна сфера).
- збільшує нерішучість, знижує мотивацію та бажання особистості досягати поставлених цілей: особистість не береться за складні завдання, не пробує долати перешкоди (мотиваційна сфера).

Наведений вище аналіз стосовно індивідуально-психологічних чинників ставлення громадян до корупції підтверджує результат факторного аналізу емпіричних даних. Наводимо зв'язки між змінними, що спричиняють толерантне ставлення до корупції у респондентів вітчизняної вибірки (див. додаток К.1 табл. 2.24, Анкетування №4, 2017): Фактор 3 «Чинники авторитарної організаційної культури» охоплює такі змінні: авторитарна організаційна культура (,53); толерантне ставлення до службової (,62), побутової (,46), виборчої (,47) корупції; толерантність до аморальності в діловій сфері (,63); самототалітаризм (,58); незавбачливість (,30).

Таким чином, внаслідок аналізу емпіричних результатів дослідження ідентифіковано соціально-психологічні та індивідуально-психологічні чинники, котрі формують толерантне ставлення до корупції вітчизняних респондентів і зменшують можливості для спротиву проявам корупційних зловживань.

Соціально-психологічні чинники толерантності до корупції:

- більш авторитарна організаційна культура (у порівнянні з еталонною вибіркою).

Індивідуально-психологічні чинники толерантності до корупції:

- більш толерантне ставлення до побутової, службової, виборчої корупції (у порівнянні з еталонною вибіркою);
- значний рівень недовіри до антикорупційного законодавства та до спеціалізованих антикорупційних органів;
- значною мірою ірраціональні способи прийняття рішень (зокрема під час виборів);
- недостатній рівень морально-етичної відповідальності; вищий рівень

толерантності до аморальності в діловій сфері у порівнянні з еталонною вибіркою;

- мотиваційно-професійна спрямованість на роботу з стабільною зарплатою (у порівнянні з еталонною вибіркою);
- самототалітаризм у системі «індивід–носії влади»;
- значна амбівалентність до корупційних ситуацій (у порівнянні з еталонною вибіркою);
- помірно-низькі показники загальної самоефективності.

3.2. Ідентифікація психологічних чинників інтолерантного ставлення до корупції

3.2.1. Емпіричний аналіз соціально-психологічних чинників інтолерантного ставлення до корупції

Ми виходимо з тези, що корупція є первинним соціальним чинником, а особистість (з причини закинутості її у суспільство, соціальні спільноти та ситуації) змушена підпорядковуватись корупційним вимогам або чинити їм спротив. Тому важливо ідентифікувати у зібраному масиві емпіричних даних соціально-психологічні чинники (ознаки), які актуалізують у громадян інтолерантне ставлення до корупції. Виявлені соціально-психологічні чинники є елементами антикорупційної субкультури, котра актуалізує у громадян антикорупційні цінності, індивідуально-психологічний потенціал для інтолерантного ставлення до корупції.

Для ідентифікації соціально-психологічних чинників інтолерантного ставлення до корупції застосовано t-тест Стьюдента (порівняльний аналіз емпіричних даних) стосовно даних Анкетування №4 (2017-2018 рр.) та Анкетування №1 (2013 р.), групуючи змінні:

- «Демократизм-авторитаризм організаційної культури»;
- «Амбівалентність до корупційних ситуацій»;
- «Ставлення до службової корупції».

t-тест Стьюдента: групуюча змінна – «Демократизм-авторитаризм організаційної культури» (Анкетування №4, 2018). Група 1, респонденти якої працюють в умовах «демократичної організаційної культурою», Група 2 з «авторитарною організаційною культурою». Виявлено відмінності середніх значень ознак: ставлення до службової корупції, толерантність до аморальності в діловій сфері (див. рис. 3.6).

При порівнянні групи 1 та групи 2 виявлено значущі відмінності середніх значень за ознаками :

Шкала 1.4. Ставлення до службової корупції: t-критерій Стьюдента = -2,5. Середні значення толерантності до службової корупції в групі респондентів, що працюють в умовах більш демократичної організаційної культури 8,1 ($p \leq 0,02$) статистично нижчі, ніж в групі респондентів, що працюють в умовах авторитарної

організаційної культури 10,3 ($p \leq 0,02$): інтолерантніше ставлення до службової корупції ідентифіковане у респондентів, які працюють в умовах демократичної організаційної культури.

Таблиця 3.6

Таблиця результатів порівняльного аналізу (t-tests). Групуєча змінна – «1.3. Авторитаризм організаційної культури»

	Група 1 з «демократичною організаційною культурою»	Група 2 з «авторитарною організаційною культурою»	t- value	p	p- variances
1.4. Ставлення до службової корупції	8,10	10,30	-2,5	0,02	0,16
1.22. Антикорупційна спроможність	17,3	15,3	2,5	0,02	0,06
Примітка: Група 1 з «демократичною організаційною культурою», Група 2 з «авторитарною організаційною культурою». Похибки вказаних ознак менші $p < 0,05$, що вказує на наявність відмінностей між середніми значеннями ознак і групуєчою ознаки. Між дисперсіями вибірок немає статистично значущих відмінностей (однорідність дисперсій виконується), на що вказує F тест Фішера – P, Variances $> 0,05$. Анкетування №4, 2018. N=200 вітчизняних респондентів.					

1.22. Антикорупційна спроможність: t-критерій Стьюдента = 2,5. Середні значення антикорупційної спроможності в групі респондентів, що працюють в умовах більш демократичної організаційної культури 17,3 ($p \leq 0,02$) статистично вищі, ніж в групі респондентів, що працюють в умовах авторитарної організаційної культури 15,3 ($p \leq 0,02$): вищу антикорупційну спроможність ідентифіковано у респондентів, які працюють у демократичній організаційній культурі.

Результати засвідчують, що інтолерантність до службової корупції та вищу антикорупційну спроможність виявлено у респондентів, які працюють в умовах більш демократичної організаційної культури.

t-тест Стьюдента: групуєча змінна – «Амбівалентність до корупційних ситуацій» (Анкетування №4, 2018). Група 3 з «низькою амбівалентністю до корупційних ситуацій», Група 4 з «високою амбівалентністю до корупційних ситуацій» (див. табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Таблиця результатів порівняльного аналізу (t-tests). Групуєча змінна «1.19. Амбівалентність до корупційних ситуацій»

	Група 3 з «низькою амбівалентністю до корупційних ситуацій»	Група 4 з «високою амбівалентністю до корупційних ситуацій»	t-value	p	p-variances
1.31. Авторитарна культура	2,85	5,00	-2,59	0,015	0,019
Примітка: Група 3 з «низькою амбівалентністю до корупційних ситуацій», Група 4 з «високою амбівалентністю до корупційних ситуацій». Похибки вказаних ознак менші $p < 0,05$, що вказує на наявність відмінностей між середніми значеннями ознак і групуєчою ознаки. Між дисперсіями вибірок немає статистично значущих відмінностей (однорідність дисперсій виконується), на що вказує F тест Фішера – P, Variances $> 0,05$. Анкетування №4, 2018. N=200 вітчизняних респондентів.					

При порівнянні групи 3 та групи 4 виявлено значущі відмінності середніх значень за ознакою:

Шкала 1.31. Авторитарна культура: t-критерій Стьюдента = -2,59. Середні значення у вибірці з «низькою амбівалентністю до корупційних ситуацій» =2,85 ($p \leq 0,015$) статистично нижчі, ніж у вибірці з «високою амбівалентністю до корупційних ситуацій» =5,00 ($p \leq 0,015$): низьку амбівалентність до корупційних ситуацій ідентифіковано у респондентів, що працюють в умовах більш демократичної організаційної культури.

t-тест Стьюдента: групуюча змінна – «Ставлення до службової корупції» (Анкетування №4, 2018). Група 5 з «низькою толерантністю до службової корупції», Група 6 з «високою толерантністю до службової корупції». Виявлено у двох вибірках відмінності середніх значень ознак (див. табл. 3.8).

При порівнянні групи 5 та групи 6 виявлено значущі відмінності середніх значень за ознакою:

Шкала 1.31. Авторитарна культура: t-критерій Стьюдента = -2,3. Середні значення у вибірці з «низькою толерантністю до службової корупції», =13,5 ($p \leq 0,02$) статистично нижчі, ніж у вибірці з «високою толерантністю до службової корупції» =15,90 ($p \leq 0,02$): низьку толерантність до службової корупції ідентифіковано у респондентів, що працюють в умовах більш демократичної організаційної культури.

Таблиця 3.8

Таблиця результатів порівняльного аналізу (t-tests). Групуюча змінна «1.4. Ставлення до службової корупції»

	Група 5 з «низькою толерантністю до службової корупції»	Група 6 з «високою толерантністю до службової корупції»	t-value	p	p-variances
1.31. Авторитарна культура	13,5	15,90	-2,3	0,02	0,32
1.14. Самототалітаризм	10,2	11,6	-2,5	0,015	0,50
Примітка: Група 5 з «низькою толерантністю до службової корупції», Група 6 з «високою толерантністю до службової корупції». Похибки вказаних ознак менші $p < 0,05$, що вказує на наявність відмінностей між середніми значеннями ознак і групуючої ознаки. Між дисперсіями вибірок немає статистично значущих відмінностей (однорідність дисперсій виконується), на що вказує F тест Фішера – P, Variances > 0,05. Анкетування №4, 2018. N=200 вітчизняних респондентів.					

Шкала 1.14. Самототалітаризм: t-критерій Стьюдента = -2,5. Середні значення у вибірці з «низькою толерантністю до службової корупції», =10,2 ($p \leq 0,015$) статистично нижчі, ніж у вибірці з «високою толерантністю до службової корупції» =11,6 ($p \leq 0,015$): низькі показники самототалітаризму виявлено у респондентів, що мають низьку толерантність до службової корупції.

Таким чином, інтолерантне ставлення до службової корупції виявлено у респондентів, які працюють в умовах демократичної організаційної культури, в яких нижчі показники самототалітаризму. Виявлено соціально-психологічні чинники інтолерантного ставлення респондентів вітчизняної вибірки до корупції: інтолерантність до службової корупції, низьку амбівалентність до корупційних

ситуацій, вищу антикорупційну спроможність виявлено у респондентів, які працюють в умовах більш демократичної організаційної культури, в яких низькі показники самототалітаризму;

вищі показники антикорупційної спроможності виявлено у респондентів, які інтолерантні до виборчої корупції та мають посередні показники макіавеллізму.

З огляду на викладений вище аналіз результатів емпіричного дослідження, соціально-психологічним чинником актуалізації у вітчизняних громадян інтолерантного ставлення до корупції є демократизація організаційної культури.

3.2.2. Емпіричний аналіз індивідуально-психологічних чинників інтолерантного ставлення до корупції

У дослідженому емпіричному матеріалі міститься низка психологічних ознак (компонентів я-ідентичності респондентів), що мають вплив на інтолерантне ставлення до корупції, а саме: патерналізм щодо інститутів влади, морально-етична відповідальність, толерантність до аморальності в діловій сфері, макіавеллізм, самототалітаризм, самоставлення (самоповага, самовпевненість), загальна самоефективність, амбівалентність до корупційних ситуацій, антикорупційна спроможність.

Для виявлення індивідуально-психологічних чинників, які можуть бути основою інтолерантного ставлення до корупції застосовано статистичні методи: порівняльний аналіз t-тест Стьюдента, кореляційний аналіз, регресійний аналіз даних (Анкетування №1, Анкетування №2, Анкетування №3, Анкетування №4).

Таблиця 3.9

Таблиця результатів порівняльного аналізу (t-tests). Групуюча змінна – «Радикальність до корупційних ситуацій»

	Група 7 з низькою радикальністю до корупційних ситуацій (оцінка «1»)	Група 8 з високою радикальністю до корупційних ситуацій (оцінка «5»)	t-value	p	p ² Variances
1.11. Критичність в ухваленні рішень	13,54	15,0	-2,30	0,023	0,132
1.19. Амбівалентність до корупційних ситуацій	1,77	0,63	3,29	0,001	0,054
1.22. Антикорупційна спроможність	15,8	17,4	-1,99	0,048	0,567
2.1. Макіавеллізм	38,6	35,2	2,32	0,021	0,320
Примітка: Похибки вказаних ознак менші $p < 0,05$, що вказує на наявність відмінностей між середніми значеннями ознак і групуючої ознаки. Між дисперсіями вибірок немає статистично значущих відмінностей (однорідність дисперсій виконується), на що вказує F тест Фішера – $P, Variances > 0,05$. Анкетування №4 (2017-2018 р.). N=200 вітчизняних респондентів, N=200 респондентів еталонної вибірки.					

t-тест Стьюдента: групуюча змінна – «Радикальність до корупційних ситуацій». Група 7 з «низьким радикалізмом до корупційних ситуацій», Група 8 з

«високим радикалізмом до корупційних ситуацій». Виявлено відмінності середніх значень низки ознак: критичність в ухваленні рішень, толерантність до аморальності в діловій сфері, амбівалентність до корупційних ситуацій, загальна самоефективність, антикорупційна спроможність, макіавеллізм (див. табл. 3.9, додаток Р: табл. 3.8; рис. 3.7).

При порівнянні групи 7 та групи 8 виявлено значущі відмінності середніх значень за ознаками :

Шкала 1.11. Критичність в ухваленні рішень: t-критерій Стьюдента = -2,3. Середні значення за шкалою «критичність в ухваленні рішень» у вибірці з низьким радикалізмом до корупційних ситуацій =13,5 ($p \leq 0,02$) статистично нижчі, ніж у вибірці з високим радикалізмом до корупційних ситуацій =15,0 ($p \leq 0,02$): критичність в ухваленні рішень формує у респондентів високий радикалізм до корупційних ситуацій.

Шкала 1.19. Амбівалентність до корупційних ситуацій: t-критерій Стьюдента = 3,29. Середні значення «амбівалентності до корупційних ситуацій» у вибірці з низьким радикалізмом до корупційних ситуацій =1,77 ($p \leq 0,00$) статистично вищі, ніж у вибірці з високим радикалізмом до корупційних ситуацій =1,63 ($p \leq 0,00$): у респондентів з вищим радикалізмом до корупційних ситуацій – нижча амбівалентність до корупційних ситуацій.

Шкала 1.22. Антикорупційна спроможність: t-критерій Стьюдента = -1,99. Середні значення «антикорупційної спроможності» у вибірці з низьким радикалізмом до корупційних ситуацій =15,8 ($p \leq 0,047$) статистично нижчі, ніж у вибірці з високим радикалізмом до корупційних ситуацій =17,4 ($p \leq 0,047$): у респондентів з вищим радикалізмом до корупційних ситуацій вища антикорупційна спроможність.

Шкала 2.1 Макіавеллізм: t-критерій Стьюдента = 2,33. Середні значення «макіавеллізму» у вибірці з низьким радикалізмом до корупційних ситуацій =38,6 ($p \leq 0,02$) статистично вищі, ніж у вибірці з високим радикалізмом до корупційних ситуацій =35,2 ($p \leq 0,02$): високі показники макіавеллізму знижують у респондентів радикалізм до корупційних ситуацій.

Отже, радикалізм особистості до корупційних ситуацій виявлено в респондентів з:

- вищими показниками критичності в ухваленні рішень (середні значення 15,0);
- низькими показниками амбівалентності до корупційних ситуацій (середні значення 1,63);
- вищими показниками антикорупційної спроможності (середні значення 17,4);
- середніми показниками макіавеллізму (середні значення 35,2).

t-тест Стьюдента: групуюча змінна – «Антикорупційна спроможність». Група 9 з «низькою антикорупційною спроможністю», Група 10 з «високою антикорупційною спроможністю» (див. табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Таблиця результатів порівняльного аналізу (t-tests). Групуюча змінна – «Антикорупційна спроможність»

	Група 9 з «низькою-	Група 10 з «високою	t-value	p	p-variances

	середньою антикорупційною спроможністю»	антикорупційною спроможністю»			
1.22. Критичність в ухваленні рішень	13,58	15,04	-3,51	0,0006	0,951
1.12. Завбачливість-незавбачливість	10,35	11,25	-2,18	0,030	0,254
1.14. Самототалітаризм	11,92	10,53	2,99	0,003	0,726
1.15. Толерантність до аморальності в діловій сфері	9,01	8,00	2,96	0,004	0,443
1.20. Зняття відповідальності	23,00	20,96	2,00	0,047	0,105
1.21. Загальна самоефективність	27,43	29,96	-2,31	0,021	0,320
1.5. Ставлення до виборчої корупції	8,29	6,64	2,9	0,0006	0,22
2.1. Макіавеллізм	38,82	36,11	2,87	0,005	0,298
Примітка: Група 9 (низька-середня антикорупційна спроможність), Група 10 (висока антикорупційна спроможність). Похибки вказаних ознак менші $p < 0,05$, що вказує на наявність відмінностей між середніми значеннями ознак і групуючої ознаки. Між дисперсіями вибірок немає статистично значущих відмінностей (однорідність дисперсій виконується), на що вказує F тест Фішера – P, $Variances > 0,05$. Анкетування №4, 2017. N=200 вітчизняних респондентів.					

Виявлено у двох вибірках відмінності середніх значень низки ознак:

Шкала 1.22. Критичність в ухваленні рішень: t-критерій Стьюдента = -3,51. Середні значення у вибірці з низькою антикорупційною спроможністю =13,58 ($p \leq 0,00$) статистично нижчі, ніж у вибірці з високою антикорупційною спроможністю =15,04 ($p \leq 0,00$): вищі показники критичності в ухваленні рішень виявлено у респондентів з вищою антикорупційною спроможністю.

Шкала 1.12. Завбачливість-незавбачливість: t-критерій Стьюдента = -2,18. Середні значення у вибірці з низькою антикорупційною спроможністю =10,35 ($p \leq 0,03$) статистично нижчі, ніж у вибірці з високою антикорупційною спроможністю =11,25 ($p \leq 0,00$): вищу антикорупційну спроможність виявлено у респондентів, які мають вищі показники незавбачливості.

Шкала 1.14. Самототалітаризм: t-критерій Стьюдента = 2,99. Середні значення у вибірці з низькою антикорупційною спроможністю =11,92 ($p \leq 0,00$) статистично вищі, ніж у вибірці з високою антикорупційною спроможністю =11,53 ($p \leq 0,00$): вищу антикорупційну спроможність виявлено у респондентів з нижчими показниками самототалітаризму.

Шкала 1.15. Толерантність до аморальності в діловій сфері: t-критерій Стьюдента = 2,96. Середні значення у вибірці з низькою антикорупційною спроможністю =9,0 ($p \leq 0,00$) статистично вищі, ніж у вибірці з високою антикорупційною спроможністю =8,0 ($p \leq 0,00$): вищу антикорупційну спроможність виявлено у респондентів з нижчими показниками толерантності до аморальності в діловій сфері.

Шкала 1.20. Зняття відповідальності: t-критерій Стьюдента =2,0. Середні значення у вибірці з низькою антикорупційною спроможністю =23,0 ($p \leq 0,04$) статистично вищі, ніж у вибірці з високою антикорупційною спроможністю =20,96 ($p \leq 0,04$): вища антикорупційна спроможність виявлено у респондентів з нижчими показниками зняття відповідальності.

Шкала 1.21. Загальна самоефективність: t-критерій Стьюдента = -2,3. Середні значення у вибірці з низькою антикорупційною спроможністю =27,4 ($p \leq 0,02$) статистично нижчі, ніж у вибірці з високою антикорупційною спроможністю =29,96 ($p \leq 0,02$): вищу антикорупційну спроможність виявлено у респондентів з вищими показниками загальної самоефективності.

Шкала 1.5. Ставлення до виборчої корупції: t-критерій Стьюдента = 2,9. Середні значення ставлення до виборчої корупції у вибірці з низькою антикорупційною спроможністю =8,29 ($p \leq 0,00$) статистично вищі, ніж у вибірці з високою антикорупційною спроможністю =6,64 ($p \leq 0,00$): вищу антикорупційну спроможність ідентифіковано у респондентів, що інтолерантні до виборчої корупції.

Шкала 2.1. Макіавеллізм: t-критерій Стьюдента = 2,87. Середні значення у вибірці з низькою антикорупційною спроможністю =38,82 ($p \leq 0,00$) статистично вищі, ніж у вибірці з високою антикорупційною спроможністю =36,11 ($p \leq 0,00$): вищу антикорупційну спроможність виявлено у респондентів з нижчими показниками макіавеллізму.

Результати t-тесту вказують на те, що вищі показник антикорупційної спроможності особистості виявлено в респондентів з:

- вищими показниками критичності в ухваленні рішень (середні значення 15,04);
- вищими показниками незавбачливості (середні значення 11,25);
- нижчими показниками самототалітаризму (середні значення 10,53);
- нижчими показниками толерантності до аморальності в діловій сфері (середні значення 8,00);
- високими показниками субшкали взяття відповідальності;
- високими показниками загальної самоефективності (середні значення 29,96);
- нижчими показниками толерантності до виборчої корупції;
- посередніми показниками макіавеллізму (середні значення 36,1).

Кореляційним аналізом емпіричних даних ідентифіковано зв'язки змінних «Ставлення до службової корупції», «Ставлення до виборчої корупції», «Толерантність до аморальності в діловій сфері», «Амбівалентність до корупційних ситуацій», «Антикорупційна спроможність», які вказують на значущі психологічні чинники інтолерантного ставлення до корупції [121].

Шкала 1.4. Ставлення до службової корупції (див. додаток Н.1 рис. 3.2) у вітчизняній вибірці має посередню кореляцію з шкалами:

- «толерантність до аморальності в діловій сфері» ($r = +0,27$; $p < 0,05$);
- «самототалітаризм» ($r = +0,26$; $p < 0,05$);
- «самоповага» ($r = -0,26$; $p < 0,05$);
- «демократизм-авторитаризм організаційної культури» ($r = +0,44$; $p < 0,05$);
- «патерналізм до інститутів влади» ($r = +0,20$; $p < 0,05$).

Результати кореляційного аналізу вказують на те, що інтолерантне ставлення до службової корупції має позитивну кореляцію з нижчими показниками шкали «толерантність до аморальності в діловій сфері», нижчими показниками «самототалітаризму», вищими показниками «самоповаги», нижчими показниками

шкали «авторитаризм організаційної культури», нижчими показниками субшкали «патерналізм до інститутів влади».

Шкала 1.4. Ставлення до виборчої корупції (див. додаток Н.2 рис. 3.3) у вітчизняній вибірці має посередню кореляцію з шкалами:

«самототалітаризм» ($r = +0,31$; $p < 0,05$);

- «антикорупційна спроможність» ($r = -0,25$; $p < 0,05$);
- «інтолерантність до аморальності в діловій сфері» ($r = +0,20$; $p < 0,05$);
- «ставлення до побутової корупції» ($r = +0,20$; $p < 0,05$).

Результати кореляційного аналізу вказують на те, що інтолерантне ставлення до виборчої корупції у вітчизняній вибірці має позитивну кореляцію з зменшенням «самототалітаризму», збільшенням «антикорупційної спроможності», «інтолерантністю до аморальності в діловій сфері», зменшенням «інтолерантності до побутової корупції».

Шкала 1.15. «Толерантність до аморальності в діловій сфері» (див. додаток Н.3 рис. 3.4) у вітчизняній вибірці має посередню кореляцію із шкалами:

- «ставлення до побутової корупції» ($r = +0,28$; $p < 0,05$);
- «ставлення до службової корупції» ($r = +0,27$; $p < 0,05$);
- «ставлення до виборчої корупції» ($r = +0,20$; $p < 0,05$);
- «демократизм-авторитаризм організаційної культури» ($r = +0,29$; $r = +0,22$; $r = +0,2$; $p < 0,05$);
- «завбачливості» ($r = +0,21$; $p < 0,05$);
- «амбівалентність до корупційних ситуацій» ($r = +0,20$; $p < 0,05$);
- «самототалітаризм» ($r = +0,34$; $r = +0,3$; $r = +0,28$; $r = +0,2$; $p < 0,05$);
- «макіавеллізм» ($r = +0,24$; $p < 0,05$);
- «морально-етична відповідальність» ($r = -0,34$; $r = -0,24$; $p < 0,05$);
- «антикорупційні спроможності» ($r = -0,25$; $p < 0,05$).

Результати кореляційного аналізу вказують на те, що інтолерантність до аморальності в діловій сфері у вітчизняній вибірці має позитивну кореляцію із інтолерантним «ставленням до побутової корупції», інтолерантним «ставленням до службової корупції», інтолерантним «ставленням до виборчої корупції», «демократизацією організаційної культури», зменшенням «завбачливості», зменшенням «амбівалентності до корупційних ситуацій», зменшенням «самототалітаризму», зменшенням «макіавеллізму», збільшенням «морально-етичної відповідальності», збільшенням «антикорупційної спроможності».

Шкала 1.19. «Амбівалентність до корупційних ситуацій» (див. додаток Н.4 рис. 3.5) у вітчизняній вибірці має посередню кореляцію із шкалами:

- «демократизм-авторитаризм організаційної культури» ($r = +0,20$; $p < 0,05$);
- «макіавеллізм» ($r = +0,20$; $p < 0,05$);
- «антикорупційна спроможність» ($r = -0,31$; $r = -0,2$; $p < 0,05$);
- «загальна самоефективність» ($r = -0,22$; $p < 0,05$);
- «критичність в ухваленні рішень» ($r = -0,24$; $p < 0,05$);
- «радикальність до корупції» ($r = -0,22$; $p < 0,05$);
- «патерналізм до інститутів влади» ($r = -0,24$; $p < 0,05$).

Результати кореляційного аналізу вказують на те, що зменшення амбівалентності до корупційних ситуацій у вітчизняній вибірці має позитивну кореляцію із «демократизацією організаційної культури», зменшенням «макіавеллізму», збільшенням «антикорупційної спроможності», збільшенням «загальної самоефективності», збільшенням «критичності в ухваленні рішень», збільшенням «радикальності до корупції», збільшенням «патерналізму до інститутів влади».

Шкала 1.22 Антикорупційна спроможність (див. додаток Н.5 рис. 3.6) у вітчизняній вибірці має посередню кореляцію із шкалами:

- «демократизм-авторитаризм організаційної культури» ($r = -0,25$; $p < 0,05$);
- «ставлення до виборчої корупції» ($r = -0,25$; $p < 0,05$);
- «самототалітаризм» ($r = -0,21$; $r = -0,24$; $p < 0,05$);
- «макіавеллізм» ($r = -0,26$; $p < 0,05$);
- «амбівалентність до корупційних ситуацій» ($r = -0,20$; $r = -0,31$; $p < 0,05$);
- «толерантності до аморальності в діловій сфері» ($r = -0,25$; $p < 0,05$);
- «критичність в ухваленні рішень» ($r = +0,40$; $p < 0,05$);
- «радикалізм до типових корупційних ситуацій» ($r = +0,22$; $p < 0,05$);
- «загальна самоефективність» ($r = +0,21$; $r = +0,36$; $p < 0,05$).

У табл. 3.11 представлені узагальнені результати соціально-психологічних та індивідуально-психологічних чинників інтолерантного ставлення до службової, виборчої корупції, отриманих шляхом кореляційного аналізу емпіричних даних.

Результати кореляційного аналізу вказують на те, що збільшення *антикорупційної спроможності* у вітчизняній вибірці має позитивну кореляцію із «демократизацією організаційної культури», інтолерантним «ставленням до виборчої корупції», зменшенням «самототалітаризму», зменшенням «макіавеллізму», зменшенням «амбівалентності до корупційних ситуацій», зменшенням «толерантності до аморальності в діловій сфері», збільшенням «критичності в ухваленні рішень», збільшенням «радикальності до корупції», збільшення «загальної самоефективності».

Таблиця 3.11

Результати кореляційного аналізу психологічних чинників інтолерантного ставлення до корупції

	Чинники інтолерантного ставлення до службової корупції	Чинники інтолерантного ставлення до виборчої корупції	Чинники інтолерантного ставлення до аморальності в діловій сфері	Чинники зменшення амбівалентності до корупційних ситуацій	Чинники збільшення антикорупційної спроможності
Соціально-психологічні чинники					
	«демократизація організаційної культури» ($r = +0,44$;		«демократизація організаційної культури» ($r = +0,29$; $p < 0,05$);		«демократизація організаційної культури» ($r = -0,25$;

	p<0,05);				p<0,05);
Індивідуально-психологічні чинники					
Самооцінка	зменшення «самототалітаризму» (r = +0,26; p<0,05);	зменшення «самототалітаризму» (r = +0,31; p<0,05);	зменшення «самототалітаризму» (r = +0,34; r = +0,3; r = +0,28; r = +0,2; p<0,05);		
	збільшення «самоповаги» (r = -0,26; p<0,05);				
					збільшення «загальної самооефективності» (r = +0,36; p<0,05)
Когнітивні індикатори					збільшення «критичності в ухваленні рішень» (r = +0,40; p<0,05);
					зменшення «амбівалентності до корупційних ситуацій» (r = -0,20; r = -0,31; p<0,05);
Моральні індикатори	зменшення «толерантності до аморальності в діловій сфері» (r = +0,27; p<0,05);				зменшення «толерантності до аморальності в діловій сфері» (r = -0,25; p<0,05);
			збільшення «морально-етичної відповідальності» (r = -0,34; p<0,05);		
					зменшення «макіавеллізму» (r = -0,26; p<0,05);
			зменшення толерантного «ставлення до побутової корупції» (r = +0,28; p<0,05); зменшення толерантного «ставлення до службової корупції» (r = +0,27; p<0,05).		
Вольові індикатори		збільшення «антикорупційної спроможності» (r = -0,25; p<0,05).	збільшення «антикорупційної спроможності» (r = -0,25; p<0,05).	збільшення «антикорупційної спроможності» (r = -0,31; p<0,05);	

Примітка: Анкетування №1 (2013), N= 200 українських респондентів; 97 респондентів еталонної вибірки; Анкетування №2 (2016), 200 вітчизняних респондентів; Анкетування №3 (2016), 200 вітчизняних респондентів; Анкетування №4 (2017-2018), N=200 вітчизняних респондентів; N=200 респондентів еталонної вибірки.

Шляхом *регресійного аналізу* емпіричних даних виявлено залежності між незалежними та залежними змінними, а також досліджено ступінь впливу незалежних змінних на залежну змінну. Отримані коефіцієнти регресії статистично відрізняються від 0 ($p \leq 0,001$) і вказують на лінійну залежність між незалежними та залежними змінними.

Коефіцієнти регресії залежної змінної шкала 1.22. «Антикорупційна спроможність» та незалежної змінної «шкала 1.11. Критичність в ухваленні рішень» 0,397; незалежної змінної «шкала 1.12. Незавбачливість» 0,203 (див. табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Залежна змінна «шкала 1.22. Антикорупційна спроможність»

Regression Summary for Dependent Variable: 1.22 Антикорупційна спроможність. R= ,39744701 R ² = ,15796413 Adjusted R ² = ,15279826 F(1,163)=30,578	Beta	Std.Err. - of Beta	B	Std.Err. - of B	t(133)	p- level
---	------	--------------------------	---	--------------------	--------	-------------

p<,00000 Std.Error of estimate: 2,2344						
Шкала 1.11. Критичність в ухваленні рішень	0,397	0,072	0,466	0,084	5,529	0,003
Шкала 1.12. Завбачливість-незавбачливість	0,203	0,077	0,246	0,093	2,654	0,008
Примітка: Анкетування №4, 2017-2018, N=200 вітчизняних респондентів.						

Коефіцієнти регресії залежної змінної шкала 1.14. «Самототалітаризм» та незалежних змінних: «шкала 1.15. Ставлення до виборчої корупції» 0,312; «1.15. Толерантність до аморальності в діловій сфері» 0,277; «шкала 2.1. Макіавеллізм» 0,172 (див. табл. 3.13).

Таблиця 3.13

Залежна змінна шкала 1.14. «Самототалітаризм»

Regression Summary for Dependent Variable: 1.14 Самототалітаризм R= ,62573772 R ² = ,39154769 Adjusted R ² = ,24972798 F(31,133)=2,7609 p<,00003 Std.Error of estimate: 1,9849	Beta	Std.Err. - of Beta	B	Std.Err. - of B	t(133)	p-level
1.5. Ставлення до виборчої корупції	0,312	0,074	0,384	0,092	4,202	0,000044
1.15. Толерантність до аморальності в діловій сфері	0,277	0,075	0,377	0,103	3,676	0,000321
2.1. Макіавеллізм	0,172	0,077	0,085	0,038	2,236	0,026729
Примітка: Анкетування №4, 2017-2018, N=200 вітчизняних респондентів.						

Отже, шляхом регресійного аналізу виявлено залежності залежних та незалежних змінних:

- збільшення «Антикорупційної спроможності» особистості залежить від збільшення «Критичності в ухваленні рішень», збільшення «Незавбачливості»;
- Зменшення «Самототалітаризму» особистості залежить від зменшення толерантного «Ставлення до виборчої корупції», зменшення «Толерантності до аморальності в діловій сфері»; зменшення «Макіавеллізму».

Шляхом факторного аналізу виявлено змінні та структуру взаємозв'язків між ними, які сприяють інтолерантному ставленню вітчизняних респондентів до корупції (див. додаток К.1, табл. 2.24).

Фактор 1 «Чинники антикорупційної спроможності» (українська вибірка, Анкетування №4, 2017) охоплює змінні, які сприяють інтолерантному ставленню респондентів до корупції: збільшення загальної самоефективності ($r=0,66$; $p<0,05$), збільшення критичності в ухваленні рішень ($r=0,64$; $p<0,05$), збільшення антикорупційної спроможності ($r=0,57$; $p<0,05$), збільшення радикальності до корупційних ситуацій ($r=0,3$; $p<0,05$); взяття на себе відповідальності ($r=0,45$); зменшення амбівалентності до корупційних ситуацій ($r=-0,46$; $p<0,05$).

Фактор 3 «Чинники авторитарної організаційної культури» охоплює змінні, які сприяють інтолерантному ставленню респондентів до службової ($r=0,62$; $p<0,05$), побутової ($r=0,46$; $p<0,05$), виборчої ($r=0,47$; $p<0,05$) корупції: демократизація організаційної культури ($r=-0,53$; $p<0,05$); інтолерантність до аморальності в діловій сфері ($r=-0,63$; $p<0,05$); зменшення самототалітаризму ($r=-0,58$; $p<0,05$).

Фактор 5 «Чинники толерантності до службової корупції» охоплює змінні, які сприяють інтолерантному ставленню респондентів до службової корупції

(0,42): збільшення завбачливості (0,32), збільшення доходів (0,57), рівня освіти (0,62).

Аналіз індивідуально-психологічної специфіки радикальності ставлення громадян до корупції. Проаналізовано емпіричні результати дослідження (Анкетування №2, Анкетування №4) психологічних особливостей респондентів, які виявили високі показники за шкалою 1.19.1 «Радикальність до корупційних ситуацій» (дивись пункт 2.2.2, інтерпретація шкали 1.19.1). Ця група респондентів привертає нашу увагу, оскільки їх психологічні характеристики є, умовно кажучи, «взірцевими» у контексті дослідження феномену активного інтолерантного ставлення до корупції, задають. Соціологічні результати аналізу емпіричних даних представлені в табл. 3.14.

Таблиця 3.14

Розподіл респондентів вітчизняних та еталонної вибірок за індексом радикальності до корупційних ситуацій

	Індекс амбівалентності до корупційних ситуацій	Еталонна вибірка (Анкетування №4, 2018, N=200 респондентів)	Вітчизняна вибірка (Анкетування №2, 2016, N=200 респондентів)	Вітчизняна вибірка (Анкетування №4, 2017, N=200 респондентів)
«Низька радикальність до корупційних ситуацій» - оцінка «1»	від 1,6 до 9,6	61%	77%	81%
«Середня радикальність до корупційних ситуацій» - оцінка «3»	від 1,4 до 3,6	19%	12%	12%
«Висока радикальність до корупційних ситуацій» - оцінка «5»	від 0 до 1,6	20%	11%	7%
Примітка: Анкетування №2, 2016, N=200 вітчизняних респондентів; Анкетування №4, 2017-2018, N=200 вітчизняних респондентів, N=200 польських респондентів.				

Спостерігаємо відмінності у відсотковому співвідношенні респондентів, які виявили *високу радикальність* до корупційних ситуацій, зокрема в еталонній польській вибірці їх є 20%, натомість у вітчизняних вибірках їх є у двічі - у тричі менше – 11%, 7% (2016, 2017). Також виявлено в еталонній вибірці більший відсоток респондентів з середньою радикальністю до корупційних ситуацій – 19%, а в вітчизняних вибірках – по 12%. З огляду на це можемо констатувати істотні соціологічні відмінності між вітчизняними та еталонною вибірками: 77-81% вітчизняних респондентів мають низькі показники радикалізму до корупційних ситуацій, а частка таких в еталонній вибірці значно менша – 61%.

Також проведено порівняльний аналіз для виявлення статистично значущих психологічних особливостей респондентів з *високою радикальністю* до корупційних ситуацій (див. табл. 3.9).

У респондентів з високою радикальністю до корупційних ситуацій (оцінка «5») виявлено статистично вищі показники середніх значень шкал: 1.22. Антикорупційна спроможність, 1.11. Критичність в ухваленні рішень; а також статистично нижчі показники середніх значень шкал: 1.19. Амбівалентність до корупційних ситуацій, 2.1. Макіавеллізм (див. додаток Р: табл. 3.8; рис. 3.7).

З огляду на це індикаторами інтолерантного ставлення (радикальності) особистості до корупції є результати значень шкал з такими показниками:

- 1.11. Критичність в ухваленні рішень: 14,6–15,4 (72-78%) і більше;
- 1.19. Амбівалентність до корупційних ситуацій: не більше 0,0–0,8 (до запитань 97.1, 97.2 обрано відповідь 1, а до решти запитань обрано відповіді 1 або 2);
- 1.22. Антикорупційна спроможність: 16,7–18,0 і більше;
- 2.1. Макіавеллізм: не більше 33,5–36,7 (56-61,2%).

На основі здійсненого аналізу емпіричних даних нами ідентифіковано соціально-психологічні та індивідуально-психологічні чинники інтолерантного ставлення громадян до проявів корупції.

1. *Соціально-психологічні чинники інтолерантного ставлення до корупції.* Авторитарна організаційна культура, як свідчать результати дослідження, справляє деструктивний вплив на особистість вітчизняних респондентів: знижує самоповагу, підвищує рівень амбівалентності до корупційних ситуацій, знижує антикорупційну спроможність та морально-етичну відповідальність, знижує радикалізм особистості до корупційних ситуацій, збільшує толерантність до службової корупції, підвищений поріг чутливості до зловживань владою та службовим становищем з боку посадових осіб. Згідно до отриманих емпіричних даних, авторитарну організаційну культуру вітчизняні респонденти не намагаються демократизувати, а вдаються до самототалітаризму, конформізму та пристосування (на відміну від респондентів контрольної польської вибірки, позитивне самоствавлення яких позитивно корелює з демократизацією організаційної культури).

Інтолерантного ставлення громадян до корупції неможливо досягти без, зокрема: демократизації організаційної культури, як системи соціально-ціннісних відносин у якій проходить щоденна життєдіяльність громадян; зменшення службової корупціогенності (що формує толерантність до аморальності в діловій сфері, толерантність до виборчої корупції, самототалітаризм). Демократизації організаційної культури сприяють низькі показники самототалітаризму громадян – їх позитивна самооцінка професійності, компетентності, відповідальності, діалогічні форми комунікації з менеджментом під час ухвалення рішень, заохочення ініціативи. Важливою умовою демократизації організаційної культури є високі показники самоефективності як громадян, так менеджерів – належний рівень їхнього професіоналізму, компетентності, психологічної зрілості; а також прозорість процедур призначення їх на посади, періодичне підвищення їх кваліфікації.

Бар'єром на шляху демократизації організаційної культури є оцінка громадянами могутності агентів корупції, можливостей/неможливості її приборкання у суспільстві наявними правоохоронними та антикорупційними інституціями. Проявляти інтолерантне ставлення до корупції набагато важче, коли корупція вмонтована в організаційну культуру суспільства, що нав'язує громадянам сприйняття корупції як «норми» поведінки, протидія якій є ризикованою справою (60% вітчизняних респондентів вказали, що корумпованість влади є головною причиною труднощів у зменшенні корупції).

Симптомом авторитаризму вітчизняної організаційної культури є значний

розрив у рівнях доходів громадян (у 4 рази нижчий рівень зарплат у порівнянні з респондентами еталонної польської вибірки). Несприятливі економічні умови життєдіяльності значної частини населення не сприяють зменшенню їх толерантності до корупції.

Соціально-психологічними засобами інтолерантного ставлення до корупції та демократизації організаційної культури є:

- Компетентність, обізнаність громадян щодо сучасних технологій корупції;
- Збільшення довіри громадян до професійної та морально-психологічної готовності антикорупційних органів у протидії корупції;
- Зростання доходів громадян, а також корекція їх економічно-професійних мотивацій (зокрема – скерованість громадян на високооплачувану працю, яка вимагає щоденної концентрації зусиль, вимагає високої професійної компетентності, самомотивування, самовіддачі та є передумовою загальної самоефективності, авторського рівня розвитку їх я-ідентичності).

2. *Індивідуально-психологічними чинниками інтолерантного ставлення до корупції.* У несприятливих соціальних умовах для прояву інтолерантного ставлення до корупції необхідний психологічний потенціал, за наявності якого громадяни, усвідомлюючи ризики та негативні наслідки від своєї громадянської позиції, здатні долати тиск з боку корупційної організаційної культури та корумпованих посадових осіб. Якщо такого психологічного потенціалу в особистості немає (або його недостатньо), то громадяни вдаватимуться до стратегії конформізму, самототалітаризму і не проявлятимуть інтолерантного ставлення до корупції, не чинитимуть спротиву корупційним обставинам.

Психологічний потенціал для інтолерантного ставлення громадян до корупції є функцією самоврядного рівня розвитку я-ідентичності особистості, що охоплює: *когнітивні ресурси; самооцінку; моральні якості; вольові якості.*

2.1. Психологічними чинниками інтолерантного ставлення до корупції є збільшення рівня компетентності особистості та критичності в ухваленні рішень, поінформованість завдяки доступу громадян до якісної інформації: до достовірних статистичних даних, до достовірних даних про статки посадових та політичних осіб, до офіційних документів, до результатів досліджень, до щоденного інформування якісними засобами масової інформації. Поінформовані, компетентні громадяни отримують можливість діяти усвідомлено, відповідально і проявляти антикорупційну позицію.

Результати порівняльного, кореляційного, факторного, регресійного аналізу засвідчили, що критичність особистості під час ухвалення рішень позитивно впливає на формування психологічного потенціалу для інтолерантного ставлення до корупції: укріплює самоповагу, зміцнює морально-етичну відповідальність, антикорупційну спроможність особистості, сприяє радикалізму до корупційних ситуацій. І навпаки, незадовільна поінформованість особистості, її некритичність під час ухвалення рішень спричиняє зниження самоповаги, зростання патерналістських очікувань, зростання рівня амбівалентності до корупційних ситуацій, а отже – толерантності до корупції та корупціонерів, зростання авторитарності організаційної культури. Інтолерантне ставлення до корупції вимагає покращення рівня критичності мислення громадян завдяки більш

якісному інформуванню громадян щодо важливих соціальних питань.

Індикаторами інтолерантного ставлення особистості до корупції є показники шкал: 1.11. Критичність в ухваленні рішень: 14,6–15,4 (72-78%) і більше; шкала 1.19. Амбівалентність до корупційних ситуацій: не більше 0,0–0,8 (до запитань 97.1, 97.2 обрано відповідь 1, а до решти запитань обрано відповіді 1 або 2).

2.2.1. Зменшення *самототалітаризму* особистості до рівня середніх значень 11,2-11,3 і нижче, що є індикатором інтолерантного ставлення до корупції (побутової, службової, виборчої), чинником антикорупційної спроможності та радикалізму до корупції. Самототалітаризм як стратегію уникнення особистістю небезпеки та ризику у трудових відносинах громадяни застосовують, не бажаючи втратити роботу, а в суспільному житті, щоб не зазнати переслідувань. Самототалітаризм (як схильність особистості до підпорядкування себе зовнішнім авторитетам, делегування зовнішнім «авторитетам» права одноосібно ухвалювати рішення, а також як схильність до самоцензури) є ознакою соціалізованого рівня розвитку я-ідентичності особистості, симптомом того, що у підсвідомості людини є «цензор», котрий блокує впевненість людини в собі, не дає їй вільно діяти та висловлюватись. Самототалітаризм блокує волю та сміливість впливати на якість менеджменту і влади, змушувати посадових осіб та політиків рахуватися із законом, з інтересами громадян. Самототалітаризм провокує надмірну завбачливість (стимулює уникати можливих помилок за дія безпеки), позитивно корелює з високими показниками толерантності до аморальності в діловій сфері, містифікацією влади.

Середні значення самототалітаризму вітчизняних респондентів (11,7 на межі середніх показників шкали) є вищими за середні значення в еталонній вибірці (11,2). У значної частини вітчизняних респондентів самототалітаризм пов'язаний з установками щодо соціальної субординації (посадовими особами, владою загалом) і проявляється у готовності миритись з будь-якою владою, будь-якими вказівками керівництва:

- тезу «Люди (підлеглі) заслуговують на ту владу, яку мають» підтримали 60-66% вітчизняних респондентів, 32-37% респондентів еталонної вибірки;
- з тезою «Якщо керівник спонукає підлеглих допомогти у службових зловживаннях, то не прийнято йому відмовляти» погодились 59-64% вітчизняних респондентів, і 22-27% респондентів еталонної польської вибірки.

Засобами зменшення самототалітаризму особистості є демократизація організаційної культури (що передбачає можливість судового захисту, трудового арбітражу, таємного голосування на виборах), збільшення загальної самоефективності, підвищення рівня кваліфікації та освіти, зменшення толерантності до аморальності в діловій сфері, зменшення макіавеллізму. Для зменшення самототалітаризму особистість повинна докладати додаткові пізнавальні-прогностичні зусилля в ході прийняття рішень, проявляти готовність йти на обґрунтований ризик у відповідь на корупційні вимоги, публічно вербально виявляти власну позицію, набувати асертивності, проявляти волю у відстоюванні законних прав та рішень.

2.2.2. Чинником інтолерантного ставлення громадян до корупції є усунення негативних наслідків *патерналізму до інститутів влади* (середні значення 96,0 і

нижче), збільшення психологічної налаштованості громадян до ініціативної самоорганізації з метою вирішення проблем власного життя та проблем місцевих громад. Результати кореляційного та факторного аналізу виявили, що патерналізм до інститутів влади має негативні і позитивні наслідки на особистість: негативними наслідками є збільшення толерантності до побутової корупції, збільшення містифікації влади, збільшення схильності до зняття відповідальності; позитивні наслідки – зменшення амбівалентності до корупційних ситуацій. Тому цілковито усувати патерналістські установки громадян не варто, а слід зменшувати інфантильно-негативні їх наслідки. Конструктивною сублімацією патерналістських установок для укріплення у громадян інтолерантного ставлення до корупції є налагодження взаємодії громадян в рамках громадських об'єднань. Як свідчать результати аналізу емпіричних даних для протидії корупції респонденти визнають значущими такі соціальні цілі: «організовано вимагати від державних органів обґрунтованих, прозорих рішень» (72% респондентів); «з власної ініціативи організувати некорумповані громадські об'єднання (політичні партії, громадські організації, профспілки)» (54% респондентів); «вдаватись до організованих акцій протесту, страйків» (30% респондентів); «брати активну участь в масових акціях протесту» (90% респондентів); «брати участь в діяльності організацій (профспілки, політичної партії, громадського руху), лідерам яких довіряють» (78% респондентів).

2.2.3. Чинником інтолерантного ставлення до корупції є збільшення *загальної самоефективності* особистості до рівня середніх значень 29,0-30,0 і вище. Ідентифікований у вітчизняних громадян помірно-низький рівень загальної самоефективності (середні значення в вітчизняній вибірці – 27,8, а в еталонній вибірці – 28,7) не сприяє мобілізації їх зусиль на досягненні цілей, протистояння перешкодам, гальмує пізнавальну наполегливість особистості, знижує самооцінку, посилює песимізм щодо власних можливостей досягти мети, знижує бажання братись за складні та нетипові завдання, є чинником толерантного ставлення до корупції. Загальна самоефективність особистості зростає при зменшенні самототалітаризму, збільшенні критичності в ухваленні рішень, зменшенні амбівалентності до корупційних ситуацій, збільшенні готовності брати на себе відповідальність (див. Додаток К.1, табл. 2.24). Джерелами самоефективності є власний успішний досвід, успішні антикорупційні прецеденти, продемонстровані іншими людьми.

2.3. Чинником інтолерантного ставлення громадян до корупції є *інтолерантність до аморальності в діловій сфері*. Толерантність до побутової та службової корупції є наслідком толерантного ставлення громадян до аморальних стратегій поведінки в ділових стосунках. Як засвідчує порівняльний аналіз емпіричних даних, середні показники толерантності до аморальності в ділових стосунках та амбівалентності до корупційних ситуацій у вітчизняній вибірці вищі (середнє значення 8,82 – середній рівень толерантності), ніж в респондентів еталонної вибірки (середнє значення 7,9 – низький рівень толерантності) (див. стор. 80). Толерантність до аморальності в ділових стосунках зменшується при: зменшенні толерантності до побутової та службової корупції; зменшенні самототалітаризму; збільшенні морально-етичної відповідальності, низьких та

середніх показниках макіавеллізму. Перелічені чинники формують інтолерантне ставлення до корупції, антикорупційну спроможність особистості (див. Додаток Д.1, табл. 2.8.1; Додаток Д.2, табл. 2.9; Додаток Д.4, табл. 2.11.1; табл. 2.11.2; Додаток К.1, табл. 2.24; табл. 3.10).

Індикатором інтолерантного ставлення особистості до корупції є такі показники шкали 2.1. Макіавеллізм: не більше 33,5–36,7 (56–61,2%).

2.4. Чинником інтолерантного ставлення до корупції є *антикорупційна спроможність особистості*. У вітчизняній вибірці виявлено вищі середні значення 16,1 за середні значення в еталонній вибірці 15,3.

Оскільки будь-яке ставлення (відношення, наміри) має сенс за умови їх подальшого впровадження особистістю в дії, вчинки, тому вчинкова антикорупційна спроможність виникає за умови суб'єктності особистості (позитивної самооцінки, її психологічної зрілості, свободи її волі, володіння автономією, спроможності дистанціюватися від корумпованої субкультури, спроможності оперативно приймати обґрунтовані рішення, спроможності діяти всупереч корупційному тиску). Антикорупційна спроможність зростає при збільшенні критичності в ухваленні рішень та незавбачливості; збільшенні радикальності до корупції, збільшенні загальної самоефективності; зменшенні амбівалентності до корупційних ситуацій, зменшенні самототалітаризму, зменшенні макіавеллізму.

Висновки до розділу 3

Соціально-психологічними чинниками толерантного ставлення вітчизняних респондентів до корупції є поширення проявів побутової, службової корупції; більш авторитарна організаційна культура (у порівнянні з еталонною вибіркою), що справляє деструктивний вплив на особистість вітчизняних респондентів. *Індивідуально-психологічними чинниками толерантного ставлення* вітчизняних респондентів до побутової, службової, виборчої корупції є конформістський (соціалізований) рівень розвитку я-ідентичності, що охоплює: а) когнітивні чинники – надмірну завбачливість; ірраціональні способи прийняття рішень; високі показники середніх значень амбівалентності до корупційних ситуацій; б) самоставлення – помірно-низькі показники загальної самоефективності; самототалітаризм у системі «індивід–носії влади»; мотиваційно-професійна спрямованість третини вітчизняних респондентів на професійну діяльність з меншим рівнем ризиків та відповідальності; в) моральні чинники – недостатній рівень морально-етичної відповідальності; толерантність до аморальності в діловій; г) вольові чинники – у вітчизняній вибірці виявлено вищі середні значення антикорупційної спроможності ніж в еталонній вибірці, а також переважаюча частина вітчизняних респондентів мають нижчі показники радикалізму до корупційних ситуацій в порівнянні з еталонною польською вибіркою.

Соціально-психологічним чинником інтолерантного ставлення до корупції є демократизація організаційної культури, яка сприяє: зниженню показників толерантності до службової корупції, зниженню показників амбівалентності до

корупційних ситуацій, підвищенню показників антикорупційної спроможності особистості, зменшенню показників самототалітаризму.

Індивідуально-психологічні чинники інтолерантного ставлення респондентів до корупції є:

1) Когнітивні чинники - індикатори:

- Високі показники шкали «Критичність в ухваленні рішень» (середні значення 15,04) - показники шкали мають позитивну кореляцію з антикорупційною спроможністю, позитивну кореляцію з радикалізмом до корупції; зворотну кореляцію з амбівалентністю до корупційних ситуацій.
- Показники шкали «Незавбачливість» (середні значення 11,25) - показники шкали мають позитивну кореляцію з антикорупційною спроможністю, зворотну кореляцію з амбівалентністю до корупційних ситуацій.
- Низькі показники шкали «Амбівалентність до корупційних ситуацій» (0-0,8) - показники шкали мають зворотну кореляцію з антикорупційною спроможністю, зворотну кореляцію з радикалізмом до корупції.

2) Самоставлення - індикатори:

- Низькі показники шкали «Самототалітаризм» (середні значення 11,2-11,3 і нижче) - показники шкали мають зворотну кореляцію з антикорупційною спроможністю, позитивну кореляцію з побутовою, службовою, виборчою корупцією, позитивну кореляцію з авторитаризмом організаційної культури, що підтверджено результатами факторного аналізу. Регресійним аналізом визначено незалежні змінні для зменшення самототалітаризму - зменшення толерантності до аморальності в діловій сфері, зменшення макіавеллізму. Зменшення самототалітаризму вимагає готовності йти на обґрунтований ризик в ситуаціях корупційного тиску.
- Високі показники шкали «Загальна самоефективність» (середні значення 29,0-30,0 і вище) - показники шкали мають позитивну кореляцію з критичністю в ухваленні рішень, антикорупційною спроможністю, зворотну кореляцію з субшкалою «Знання відповідальності», зворотну кореляцію з амбівалентністю до корупційних ситуацій. Джерелами самоефективності є індивідуальний досвід, критичність мислення, успішні антикорупційні прецеденти, збільшення готовності брати на себе відповідальність.
- Середні показники шкали «Патерналізм до інститутів влади» (середні значення 96,0 і нижче) - показники шкали мають зворотну кореляцію з амбівалентністю до корупційних ситуацій – підсилення позитивного впливу патерналізму на особистість зменшує амбівалентність до корупційних ситуацій. Результати факторного аналізу вказують про необхідність сублімувати інфантильні характеристики впливу патерналізму на особистість, що можуть спричиняти толерантність до побутової корупції, містифікації влади, зняття відповідальності.

3) Моральні чинники - індикатори:

- Низькі показниками шкали «Толерантність до аморальності в діловій сфері» (середні значення 8,0), що сприяють збільшенню антикорупційної спроможності (t-tests). Показники шкали мають позитивну кореляцію з

толерантністю до службової, виборчої корупції, авторитаризмом організаційної культури, самототалітаризмом, зворотну кореляцію з морально-етичною відповідальністю.

- Середні показники шкали «макіавеллізм» (середні значення 35,2) – показники шкали мають обернену кореляцію з антикорупційною спроможністю.

4) Вольові чинники - індикатори:

- Високі показники шкали «Антикорупційна спроможність» (середні значення 17,4) – показники шкали мають позитивну кореляцію із демократизацією організаційної культури, критичністю в ухваленні рішень, радикалізмом до корупції, загальною самоефективністю, а також зворотну кореляцію з толерантністю до виборчої корупції, самототалітаризмом, амбівалентністю до корупційних ситуацій, макіавеллізмом, толерантністю до аморальності в діловій сфері.

Високі показники шкали «Радикалізм до корупції» - показники шкали мають позитивну кореляцію з антикорупційною спроможністю, зворотну кореляцію з амбівалентністю до корупційних ситуацій. Результати досліджень, представлених у цьому розділі, висвітлені у публікаціях [120; 121; 123; 127; 129; 130; 133; 144; 145; 149 та ін.].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукової проблеми, що полягає в ідентифікації психологічних чинників інтолерантного ставлення громадян до корупції. Розуміння вказаних психологічних чинників дозволить більш цілеспрямовано створювати умови для формування та зміцнення у громадян інтолерантного ставлення до корупції, для покращення методів профвідбору до антикорупційних та правоохоронних органів та державних установ з високими корупційними ризиками, для оздоровлення морально-психологічного клімату у суспільстві, збільшення конкурентоздатності економіки та залучення інвестицій в її розвиток.

1. Теоретичний аналіз наукової проблеми дав змогу зробити такі висновки:

Ставлення до корупції є емоційно-ціннісним сприйняттям (несприйняттям) особистістю корупційної соціальної дійсності, що залежить від низки індивідуально-психологічних, соціально-психологічних та ситуативних чинників і більшою або меншою мірою впливає на прийняття нею соціально значущих рішень та подальшої корупційної або антикорупційної поведінки.

Інтолерантне ставлення до корупції є однією з форм суб'єктивного сприйняття особистістю корупційних соціальних реалій, що проявляється у емоційно-ціннісному несприйнятті корупції як соціального явища та спроб залучити її до корупційних дій, причиною якого є «самоврядний» рівень розвитку її я-ідентичності (з новоутвореними цінностями гідності, автономії, морально-етичної відповідальності, свободи волі), що формує у неї психологічний потенціал (антикорупційну спроможність) для антикорупційних способів поведінки.

Теоретично ідентифіковано дві групи чинників інтолерантного ставлення громадян до корупції - соціально-психологічні та індивідуально психологічні. *Індивідуально-психологічними чинниками* інтолерантного ставлення до корупції є авторський рівень розвитку я-ідентичності особистості громадян, що охоплює: а) когнітивні чинники; б) самоставлення; в) моральні чинники; г) вольові чинники. *Соціально-психологічним чинником* інтолерантного ставлення громадян до корупції є демократизація організаційної культури.

2. Результати проведеної перевірки розроблених спеціалізованих шкал дозволяють використовувати їх у наукових дослідженнях особливостей ставлення громадян до корупції. Надійність шкал перевірено методами повторного тестування, а також методом поділу шкал навпіл. Внутрішню узгодженість шкал перевірено позиційним аналізом, стандартизованим коефіцієнтом альфа Кронбаха. Дискримінативність перевірено методом крайніх груп. Критеріальну валідність шкал перевірено методом порівняння (t-test) результатів у контрастних групах – вітчизняній та еталонній вибірках. Конструктну валідність шкал перевірено методом кореляційного аналізу емпіричних результатів з результатами стандартизованих тестів, що виявляють супутні психічні характеристики (конструкти).

3. У ході аналізу даних емпіричного дослідження ідентифіковано психологічні чинники толерантного ставлення громадян до корупції. *Соціально-психологічними індикаторами* толерантного ставлення до корупції є вищі середні

значення шкали «Авторитарність організаційної культури» у вітчизняних вибірках, ніж в еталонних. З огляду на це важливо діагностувати рівень авторитаризму організаційної культури в державних установах, високі показники якого можуть стати ознакою наявності у них корупції та толерантного ставлення персоналу до неї. *Індивідуально-психологічними чинниками толерантного ставлення вітчизняних респондентів до корупції є: надмірна завбачливість; більш ірраціональні способи прийняття рішень під час виборів; високі показники середніх значень амбівалентності до корупційних ситуацій (когнітивні чинники); помірно-низькі показники загальної самоефективності; самототалітаризм у системі «індивід–носії влади»; мотиваційно-професійна спрямованість третини вітчизняних респондентів на професійну діяльність з меншим рівнем ризиків та відповідальності (самоствалення); недостатній рівень морально-етичної відповідальності; толерантність до аморальності в діловій (моральні чинники); вищі середні значення антикорупційної спроможності, нижчі показники радикалізму до корупційних ситуацій (вольові чинники) у порівнянні з еталонними польськими вибірками. Вказані результати засвідчують наявність конформістського (соціалізованого) рівня розвитку я-ідентичності в значній частині вітчизняних респондентів, що не сприяє прояву інтолерантного ставлення до корупції.*

4. *Соціально-психологічним чинником інтолерантного ставлення до корупції є демократизація організаційної культури, яка сприяє: зниженню показників толерантності до службової корупції, зниженню показників амбівалентності до корупційних ситуацій, підвищенню показників антикорупційної спроможності особистості, зменшенню показників самототалітаризму.*

Індивідуально-психологічні чинники інтолерантного ставлення респондентів до корупції є:

1) Когнітивні чинники - індикатори:

- Високі показники шкали «Критичність в ухваленні рішень» (середні значення 15,04) - показники шкали мають позитивну кореляцію з антикорупційною спроможністю, позитивну кореляцію з радикалізмом до корупції; зворотну кореляцію з амбівалентністю до корупційних ситуацій.
- Показники шкали «Незавбачливість» (середні значення 11,25) - показники шкали мають позитивну кореляцію з антикорупційною спроможністю, зворотну кореляцію з амбівалентністю до корупційних ситуацій.
- Низькі показниками шкали «Амбівалентність до корупційних ситуацій» (0-0,8) - показники шкали мають зворотну кореляцію з антикорупційною спроможністю, зворотну кореляцію з радикалізмом до корупції.

2) Самоствалення - індикатори:

- Низькі показники шкали «Самототалітаризм» (середні значення 11,2-11,3 і нижче) - показники шкали мають зворотну кореляцію з антикорупційною спроможністю, позитивну кореляцію з побутовою, службовою, виборчою корупцією, позитивну кореляцію з авторитаризмом організаційної культури, що підтверджено результатами факторного аналізу. Регресійним аналізом визначено незалежні змінні для зменшення самототалітаризму - зменшення толерантності до аморальності в діловій сфері, зменшення макіавеллізму.

Зменшення самототалітаризму вимагає готовності йти на обґрунтований ризик в ситуаціях корупційного тиску.

- Високі показники шкали «Загальна самоефективність» (середні значення 29,0-30,0 і вище) - показники шкали мають позитивну кореляцію з критичністю в ухваленні рішень, антикорупційною спроможністю, зворотну кореляцію з субшкалою «Знання відповідальності», зворотну кореляцію з амбівалентністю до корупційних ситуацій. Джерелами самоефективності є індивідуальний досвід, критичність мислення, успішні антикорупційні прецеденти, збільшення готовності брати на себе відповідальність.
- «Патерналізмом до інститутів влади» (середні значення 96,0 і нижче) - показники шкали мають зворотну кореляцію з амбівалентністю до корупційних ситуацій – підсилення позитивного впливу патерналізму на особистість зменшує амбівалентність до корупційних ситуацій. Оцінка результатів факторного аналізу доводить, що водночас слід сублімувати інфантильні характеристики впливу патерналізму на особистість – толерантності до побутової корупції, містифікації влади, зняття відповідальності.

3) Моральні чинники - індикатори:

- Низькі показниками шкали «толерантність до аморальності в діловій сфері» (середні значення 8,0), що сприяють збільшенню антикорупційної спроможності (t-tests). Показники шкали мають позитивну кореляцію з толерантністю до службової, виборчої корупції, авторитаризмом організаційної культури, самототалітаризмом, зворотну кореляцію з морально-етичною відповідальністю.
- Середні показники шкали «макіавеллізм» (середні значення 35,2) – показники шкали мають обернену кореляцію з антикорупційною спроможністю.

4) Вольові чинники - індикатори:

- Високі показники шкали «антикорупційна спроможність» (середні значення 17,4) – показники шкали мають позитивну кореляцію із «демократизацією організаційної культури», «критичністю в ухваленні рішень», «радикалізмом до корупції», «загальною самоефективністю», а також зворотну кореляцію з «толерантністю до виборчої корупції», «самототалітаризмом», «амбівалентністю до корупційних ситуацій», «макіавеллізмом», «толерантністю до аморальності в діловій сфері».
- Високі показники шкали «радикалізм до корупції» - показники шкали мають позитивну кореляцію з антикорупційною спроможністю, зворотну кореляцію з амбівалентністю до корупційних ситуацій.

Вказані вище індивідуально-психологічні індикатори інтолерантного ставлення громадян до корупції є важливими під час відбору претендентів для роботи у державних інституціях з високими корупційними ризиками.

Перспективи подальших досліджень полягають у додаткових емпіричних дослідженнях, з метою визначення «нормативів» соціально-психологічних та індивідуально-психологічних індикаторів інтолерантного ставлення персоналу до корупції окремих цільових груп: державних органів влади, органів місцевого

самоврядування, антикорупційних, правоохоронних, митних органів, судів тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов Ф.В. Економічний зміст корупції: Інституційний підхід: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Ф.В. Абрамов. – Донецьк, 2010. – 16 с.
2. Адорно Т. Авторитарная личность / Т. Адорно / [сост. Д.Я. Райгородский]. Психология и психоанализ власти: Хрестоматия. – Т.2. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ», 1999. – 576 с.
3. Алауханов Е. Криминология. Учебник [Електронний ресурс] / Е. Алауханов. – Алматы, 2008. – 429 с. – Режим доступа: <http://www.allpravo.ru/library/doc4204p0/instrum6815/item6867.html>
4. Альбац Е.М. Бюрократия: Борьба за выживание / Е.М. Альбац. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 34 с.
5. Антикоррупционный букварь: из серии «Библиотечка антикоррупционера» / [сост. А.С. Пржездомвский]. – М.: Евразия, 2009. – 58 с.
6. Арістотель. Політика / Арістотель [пер. з давньогр. О. Кислюка]. – К.: Основи, 2000. – 239 с.
7. Арон Р. Этапы розвитку соціологічної думки / Р. Арон [пер. з франц. Г.Філіпчука]. – К.: «Юніверс», 2004. – 586 с.
8. Арутюнян Б. К вопросу понимания коррупционного поведения [Електронний ресурс] / Б. Арутюнян. – Режим доступа: http://www.crrc.am/store/files/db_fellows/article%201.pdf
9. Бабенко В.В. Основы теории ймовірностей і статистичні методи аналізу даних у психологічних і педагогічних експериментах: Навч. посібник / В.В. Бабенко. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 184 с.
10. Базисний тип особистості за соціалізму та в посттоталітарному суспільстві [Електронний ресурс] / [за редакцією С. О. Макеева]. Соціологія: Навч. посібник. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – 344 с. – Режим доступа: http://pidruchniki.ws/12580925/sotsiologiya/bazisniy_tip_osobistosti_sotsializmu_posttotalitarnomu_suspilstvi

11. Бандура А. Теория социального научения / А.Бандура. – СПб.: Евразия, 2000. – 320 с.
12. Батурин Н.А., Мельникова Н.Н. Технология разработки тестов: Часть I [Электронный ресурс] / Н.А. Батурин, Н.Н. Мельникова. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/tehnologiya-razrabotki-testov-chast-i>
13. Бевз Г.М. Корупція як соціально-психологічне явище : на прикладі аналізу соціальних систем підтримки дитини та сім'ї // Проблеми політичної психології : зб. наук. праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України ; [редакційна колегія: Л.А. Найдьонова, Л.Г. Чорна, І.Г. Батраченко та ін.]. – К.: Золоті Ворота, 2017. – Вип. 6 (20). – С.33-49).
14. Белинская Е.П. Социальная психология личности / Е.П. Белинская, О.А. Тихомандрицкая. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 285 с.
15. Блинова В.Л., Блинов Ю.Л. Психологические основы самопознания и саморазвития: учебно-методическое пособие / [В.Л. Блинова, Ю.Л. Блинов]. – Казань: ТГГПУ, 2009. – 222 с.
16. Блумер Г. Общество как символическая интеракция // Современная зарубежная социальная психология: тексты / Под ред. Т. М. Андреевой, Н. Н. Богомоловой, Л. А. Петровской. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – С. 173-179.
17. Блумер Г. Социальные проблемы как коллективное поведение / Пер. И. Ясавеева // Контексты современности-II: Актуальные проблемы общества и культуры в западной социальной теории: Хрестоматия / Сост. и общ. ред. С. А. Ерофеева; 2-е изд., доп. и перераб. – Казань: Изд-во Каз. ун-та, 2001. – С. 150-159.
18. Боковикова Ю.В. Механізм протидії корупції // Теорія та практика державного управління 1(56)/2017 [Електронний ресурс] / Ю.В. Боковикова. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2017-1/doc/2/02.pdf>
19. Бондарчук О.І. Експериментальна психологія: Курс лекцій / О.І. Бондарчук. – К.: МАУП, 2003. – 120 с.
20. Боннар А. Греческая цивилизация / А. Боннар [пер. с франц. О.В. Волкова]. –

- Том I. От Иллиады до Парфенона. – М.: «Искусство», 1992. – 269 с.
21. Боннар А. Греческая цивилизация / А. Боннар [пер. с франц. Е.Н. Елеонской]. – Том III. От Эврипида до Александрии. – М.: «Искусство», 1992. – 400 с.
  22. Брильов Д. Інтолерантність та її вияви // Толерантність як соціально-культурний феномен: світоглядно-методологічний аспект. Колективна монографія / [Ф.С. Бацевич, С.Л. Грабовська, О.В. Дарморіз та ін.]; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В.П. Мельника. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – С. 61-81.
  23. Бушанський В.В. Естетика політичної влади: Монографія / В.В. Бушанський. – К.: ПАРАПАН, 2009. – 360 с.
  24. Ванновская О.В. Психология коррупционного поведения государственных служащих : монография / О.В. Ванновская. – 2-е изд., стер. – М.: Издательство Юрайт, 2018. – 251 с.
  25. Варналій З.С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації. Колективна монографія [Електронний ресурс] / [З.С. Варналій, А.Я. Гончарук, Я.А. Жаліло та ін.]. – К., 2006. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/tyn_ekon/index.htm
  26. Васильченко О.М. Політико-правова культура: теоретико-методологічні підстави психологічного дослідження // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: психологічні науки / О.М. Васильченко. – Випуск 1. Том 2. 2014. – С. 152-157.
  27. Васютинський В.О. Психологічні виміри спільноти: монографія / В.О. Васютинський. – К.: Золоті ворота, 2010. – 120 с.
  28. Высоков, И. Е. Математические методы в психологии : учебник и практикум для академического бакалавриата / И. Е. Высоков. – М. : Издательство Юрайт, 2017. – 386 с.
  29. Войтыла К. (Иоанн Павел II). Личность и поступок Антропологическое исследование. [Електронний ресурс] / К. Войтыла. – Режим доступу: http://www.catholic.uz/tl_files/library/books/lichnost_i_postupok/
  30. Волошина А.В. Корупція – виклик для України: за матер. 6-го «Київського

- Діалогу» [«Корупція в політиці, економіці та управлінні – стратегії громадянського суспільства та світової спільноти щодо її подолання»], (28-30 жовтня 2010 р.) / А.В. Волошина. – Кіровоград: (без видавництва), 2011. – 79с.
31. Гавел В. «Сила безсилих» (витяги з есею). [Електронний ресурс] / В. Гавел. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/feature/24428097.html>
  32. Галян І.М. Психодіагностика : навч. посібник / І.М. Галян. 2-ге вид., стер. – К.: «Академвидав», 2011. – 464 с.
  33. Гаспарович Е. О. Корпоративная культура и социальная ответственность: диагностика, планирование, развитие : учебно-методическое пособие : в 2 частях. Ч. 1 / Е. О. Гаспарович; [науч. ред. О. В. Охотников]; Министерство науки и высшего образования Российской Федерации, Уральский федеральный университет. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2019. – 332 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/77183/1/978-5-7996-2670-9%20_2019.pdf
  34. Гейзінга Й. Homo ludens / Й. Гейзінга. – К.: Основи, 1994. – 177 с.
  35. Гладун О.З. Антикорупційні обмеження при здійсненні державних закупівель / О.З. Гладун // Профілактика корупційних правопорушень: науково-практична конференція, 7 квітня 2015 р., м. Харків: Збірник тез доповідей. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 357 с. – С.23-28.
  36. Глухов Ю. Влада боїться жорсткого антикорупційного закону [Електронний ресурс] / Ю. Глухов. (6 квітня 2011). – Режим доступу <http://www.pravda.com.ua/columns/2011/04/6/6083555/>
  37. Головатий М.Ф. Політична психологія: Підруч. для студ. вищ. навч. закладів / М.Ф. Головатий. – К.: МАУП, 2006. – 400 с.
  38. Головкин С.А. Противодействие коррупционной преступности в России: ретроспектива, современность и перспективы: ретроспектива, современность и перспективы: Дисертация канд. юрид. наук: 12.00.08. [Электронный ресурс]. – Тюмень, 2006. – 196 с. – Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/190642.html>

39. Гора І.В. Криміналістика. Посіб. для підг. до іспитів. Вид. 3-є, стер. / [І.В. Гора, А.В.Іщенко, В.А.Колесник]. – К.: Вид. Паливода А.В., 2005. – 236 с.
40. Горбатенко І.А. Політична культура як об'єкт порівняльно-політологічних досліджень / І.А. Горбатенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. – Випуск 3, 2010. – Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. – С. 12-17.
41. Горбунова В.В. Експериментальна психологія в схемах і таблицях: Навчальний посібник / В.В. Горбунова. – К.: «ВД «Професіонал», 2007. – 208 с.
42. Гордеева Т.О. Психология мотивации достижения / Т.О. Гордеева. – М.: Смысл; Академия, 2006. – 336 с.
43. Гордієнко В. Психологія особистості в біографіях, подіях, портретах: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / В.Гордієнко, Л.Копець. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2007. – 304 с.
44. Горностай П.П. Особистісний вибір в умовах рольового конфлікту [Электронный ресурс] / П.П. Горностай // Особистісний вибір: психологія відчаю та надії / За ред. Т. М. Титаренко. – К.: Міленіум, 2005. – С. 120-136. – Режим доступу: <http://gorn.kiev.ua/publ35.htm>
45. Гусев А.Н. Дисперсионный анализ в экспериментальной психологии : Учеб. Пособие для студентов факультетов психологии ВУЗ по направлению «Психологии» / А.Н. Гусев. – М.: Учебно-методический коллектор «Психология», 2000. – 136 с.
46. Гусейнов А.А. Краткая история этики / А.А.Гусейнов, Г. Иррлитц. – М.: Мысль, 1987. – 589 с.
47. Данчук М.Д. Психологічні особливості виникнення і подолання корупційного делікту правоохоронців [текст] : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / М.Д. Данчук. (Національна академія служби безпеки України). – Хмельницький, 2007. – 446 арк.
48. Данчук М.Д. Психологічні особливості виникнення і подолання корупційного

- делікту правоохоронців. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук / М.Д. Данчук. – Хмельницький, 2007. – 20 с.
49. Дейнека О.С. Экономическая психология: Учеб. пособие / О.С. Дейнека – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2000. – 160 с.
  50. Дмитрієнко Ю.М. Посттоталітарна правова свідомість у контексті світової правокультурної глобалізації / Ю.М. Дмитрієнко // Вісник Київського нац. університету імені Тараса Шевченка. – Серія: Юридичні науки. – № 63-64. – 2005. – С. 81-87.
  51. Добренское В.И., Кравченко А.И. Методы социологического исследования: Учебник / В.И. Добренское, А.И. Кравченко. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 768 с.
  52. Довідник з політології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tarles.com/tarles/politology/d-z-p/part/31.html>
  53. Духневич В.М. Спроба психологічного аналізу механізмів становлення політико-правової свідомості особистості / В.М. Духневич // Юридична психологія та педагогіка / Науковий журнал НАВС. – 2014. – № 2. – С. 33-41.
  54. Дубина И.Н. Математические основы эмпирических социально-экономических исследований : учебное пособие / И.Н. Дубина. – Барнаул: Изд-во Алтайского ун-та, 2006. – 263 с.
  55. Економічна енциклопедія: У трьох томах. – Т. 1. [Електронний ресурс] / [редкол.: ...С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с. – Режим доступу: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/2012-06-25-13-15-09/35-2011-04-05-06-38-46/955-2011-07-06-18-09-10.html>
  56. Економічна соціологія [Електронний ресурс] / [без автора]. – Режим доступу: http://gendocs.ru/v2334/лекция_-_економічна_соціологія
  57. Эллен Х. Роль групп лиц, объединенных общими интересами [Электронный ресурс] / Х. Эллен. – Режим доступу: <http://www.infousa.ru/government/dmpaper9.htm>.
  58. Енциклопедія державного управління: у 8 томах. Публічне врядування / [наук. ред. кол. : В.С. Загорський та ін.]. – Том 8: Публічне врядування. – Львів: ЛРІДУ

НАДУ при Президентів України, 2011. – 630 с.

59. Євменова Т.М. Психологічні бар'єри самореалізації жінки як політичного лідера [текст]: дис. ...канд. псих. наук. 19.00.11 / Т.М. Євменова. – К., 2015. – 176 с.
60. Ємельянов В.М. Політична корупція в сучасній Україні / В.М. Ємельянов, Д.А. Степанюк // Політичні науки. Наукові праці. – Т. 93. – Вип. 80. – С. 72-75.
61. Жижек С. Возвышенный объект идеологии / С. Жижек. – М.: «Художественный журнал», 1999. – 238 с.
62. Жижек С. Погляд скоса: вступ до Лакана крізь популярну культуру / С. Жижек [наук. ред. О.М. Лозинський], [пер. з англ. М.А. Тсомпаніс, С.А. Антонюк]. – Львів: «Каменяр», 2007. – 198 с.
63. Жулай В.Д. Конфлікт моральної та естетичної мотивації в генезі творчої особистості [текст]: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.07 [Електронний ресурс] / В.Д. Жулай (Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України). – К., 2006. – 160 арк. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/241783.html>
64. Задорожній С.А. Механізми запобігання та протидії корупції в органах місцевої влади [текст]: дис. ... канд. наук з державного управління [Електронний ресурс]. – К., 2016. – 251 арк. – Режим доступу: https://www.nung.edu.ua/files/attachments/zadorozhnyy_dis.pdf
65. Закон України «Про боротьбу з корупцією»: №356/95-ВР від 05.10.1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/356/95-вр/print1435308261699846>
66. Закон України «Про державну службу»: № 889-VIII від 10 грудня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19/print1477636467386517>
67. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції»: №3206-VI від 07.04.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3206-17/print1435308261699846>
68. Закон України «Про запобігання корупції»: №77-VIII від 28.12.2014 р. // Відомості Верховної Ради, 2014, №49. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/print1435308261699846>

69. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»: №3341-ХІІ від 30.06.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3341-12/print1435308261699846>
70. Залізний закон олігархії [Електронний ресурс] / [без автора]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Залізний_закон_олігархії
71. Зелінська Т.М. Амбівалентність особистості: Теорія, діагностика і психокорекція [Електронний ресурс] / Т.М. Зелінська. – Київ: Вид-во «Каравела», 2016. – 256 с. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/75096-21-kontseptualzatsiya-fenomeny-ambivalentnost-sotsalnih-ustanovok-osobistost.html>
72. Змерзла Т.І. Типологія організаційної культури / Т.І. Змерзла // Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія Економічні науки. – Вип. 5. – Частина 2, 2014. – Херсон: Вид-во Херсонського державного університету. – С. 99-102.
73. Знак К.О. Порівняльний аналіз методичних підходів до діагностування корпоративної культури та перспективи їх використання на підприємствах машинобудівної галузі [Електронний ресурс] / К.О. Знак // Бізнесінформ. – №11, 2012. – С. 270-272. – Режим доступу: www.business-inform.net
74. Знаков В.В. Методика исследования макиавеллизма личности / [сост. В.В. Знаков]. – М.: Смысл, 2001. – 20 с.
75. Зомбарт В. Буржуа: этюды по истории духовного развития современного экономического человека / В. Зомбарт [пер. с нем. Ин-т социологии]. – М.: Наука, 2005. – 443 с.
76. Іванюк І.Я. Становлення ідентичності особистості в контексті зарубіжної психології [Електронний ресурс] / І.Я. Іванюк. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/189>
77. Інге Амундсена. Політична корупція [Електронний ресурс] / Амундсена Інге. – Режим доступу: <http://translate.google.com.ua/translate?hl=uk&langpair=en|uk&u=http://citeseerx.ist.p>

su.edu/viewdoc/download%3Fdoi%3D10.1.1.112.1429%26rep%3Drep1%26type%3Dpdf

78. Індекс сприйняття корупції [Електронний ресурс] / [без автора]. – Режим доступу:
http://translate.googleusercontent.com/translate_c?hl=uk&langpair=en|uk&rurl=translate.google.com.ua&u=http://en.wikipedia.org/wiki/Corruption_Perceptions_Index&usg=ALkJrhjvWxriiruvFz6KHOBVAndUkYhyLA
79. Использование пакета Statistica 5.0 для статистической обработки опытных данных: Методические указания для дипломного проектирования для студентов лесного факультета ... / [сост. С.В. Кабанов]. – Саратов: Изд. Саратовского гос. ун-та им. М.И. Вавилова, 2001. – 42 с.
80. История средних веков: учеб. для вузов по спец. «История». В 2-х т. / Л.М. Брагина, Ю.М. Сапрыкин, А.С. Чистозвонов и др. [под ред. З.В. Удальцовой, С.П. Карпова]. – Т.1. – М.: Высш. школа, 1991. – 400 с.
81. История средних веков: учеб. для вузов по спец. «История». В 2-х т. / Л.М. Брагина, Е.В. Гутнова, С.П. Карпов и др. [под ред. З.В. Удальцовой, С.П. Карпова]. – Т. 2. – М.: Высш. школа, 1990. – 495 с.
82. Капідінова С.Б. Толерантність як чинник розвитку культури міжетнічних відносин студентів [текст]: дис. ... канд. псих. наук. 19.00.05 / С.Б. Капідінова. – К., 2015. – 180 с.
83. Карамушка Л.М., Шевченко А.М. Організаційна культура загальноосвітніх навчальних закладів: науково-методичний посібник / Л.М. Карамушка, А.М. Шевченко. – Біла Церква : КОПОПК. – 2013. – 104 с.
84. Карпенко З.С. Мобінг в акмеперіоді: ризики і ресурси корекції життєвого сценарію // Psychological Journal. №6(16), 2018. – С.82-94.
85. Карпенко З.С. Аксиологічна психологія особистості : монографія / Зіновія Карпенко. – 2-е вид., перероб., доповн. – Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018. – 720 с.

86. Кэмпбелл Дж. Тысячеликий герой [Електронний ресурс] / Дж. Кэмпбелл. – Режим доступу: http://www.gramotey.com/?open_file=1269085587#ТОС_id4389795
87. Киричук О. Основи психології [Електронний ресурс] / О.Киричук. – К.: Либідь, 2006. – 632 с. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/16520205/psihologiya/sposterezhennya>
88. Кіржецький Ю.І. Тіньова економіка та напрями її подолання в Україні / Ю.І. Кіржецький. – Львів: Ліга Прес, 2013. – 198 с.
89. Клименко Д. Політична корупція в державному управлінні: наукові дефініції [Електронний ресурс] / Д. Клименко // Демократичне врядування. Науковий вісник, 2010. – Випуск №5. – Режим доступу: <http://lvivacademy.com/visnik5/fail/+Klymenko.pdf>
90. Книженко О.О. До питання кримінальної відповідальності за незаконне збагачення / [О.О. Книженко] // Профілактика корупційних правопорушень: науково-практична конференція, 7 квітня 2015 р., м. Харків: Збірник тез доповідей. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 357 с. – С.90-95.
91. Кодекс України про адміністративні правопорушення: чинне законодавство зі змінами та доповненнями на 1 березня 2010 року. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 206 с.
92. Колодій А. «Олігархи» й «олігархія» : зміст понять та українська політична дійсність / А. Колодій // Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. – 2001. – Вип. 19. – С.31–35.
93. Комінко С.Б., Кучер Г.В. Кращі методи психодіагностики: Навч. посібник / С.Б. Комінко, Г.В. Кучер. – Тернопіль: Карт-бланш, 2005. – 406 с.
94. Конвенція про корупцію у контексті кримінального права, ETS 173. [Електронний ресурс]. – Страсбург (27.01.1999). – Режим доступу: http://zakon.lidasoft.com.ua/index.php?option=com_lica&p=0&base=1&menu=85139&u=1&type=1&view=text
95. Конвенція про кримінальну відповідальність за корупцію [Електронний ресурс].

– Режим доступу: http://translate.googleusercontent.com/translate_c?hl=uk&langpair=en|uk&rurl=translate.google.com.ua&u=http://conventions.coe.int/treaty/Commun/QueVoulezVous.asp%3FNT%3D173%26CL%3DENG&usg=ALkJrhifJusxdfspo-jOmOg39mWYFchUYw

96. Корнилова Т.В. Методологические основы психологи / Т.В.Корнилова, С.Д.Смирнов. – СПб: Питер, 2006. – 320 с.
97. Корнилова Т.В. Экспериментальная психология: Теория и методы: Учебник для вузов / Т.В. Корнилова. – М.: Аспект Пресс, 2002.– 381 с.
98. Короткий оксфордський політичний словник / [за ред. І. Макліна, А. Макмілана], [пер. з англ. В.Сидоров, Д.Таращук, П.Таращук та ін.]. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. – 789 с.
99. Корупція в оцінках державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: методичний посібник / [укл. О.К. Міхеєва, І.В. Костенко]. – Донецьк: ДООЦППК, 2013. – 50 с.
100. Корупція: проблеми, сутність, боротьба. Бібліографічний покажчик з фондів Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки (22 лютого 2008 року) / [без автора]. – Дніпропетровськ, 2008. – 19 с.
101. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / [кер. авт. кол. доц. І.О. Ревак]. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 220 с.
102. Корупція в оцінках державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: методичний посібник / [укл. О.К. Міхеєва, І.В. Костенко]. – Донецьк: ДООЦППК, 2013. – 50 с.
103. Корупція та відповідальність за корупційні дії: Навчально-методичний посібник / За заг. ред. проф. К.М. Левківського. – Львів: Астролябія, 2009. – 160 с.
104. Криміналістика: Підручник / [кол. авт.: В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.], [за ред. проф. В.Ю. Шепітька]. – 4-е вид. перероб. і доп. – Харків: Право, 2008. – 464 с.
105. Крос-культурная психология. Исследования и применение / [Дж. В. Берри, Айр Х. Пуртинга, Маршалл Х. Сигалл, Пьер Р. Дасен], [пер. с англ.]. – Харьков:

Гуманитарный Центр, 2007. – 560 с.

106. Крулехт М.В. Экспертные оценки в образовании / М.В. Крулехт, И.В. Тельнюк. – М.: Академия, 2002. – 112 с.
107. Крушельницька О.В. Методологія і організація наукових досліджень / О.В. Крушельницька. – К.: Кондор, 2008. – 190 с.
108. Кузовков Ю.В. Мировая история коррупции / Ю.В. Кузовков. – В 2 т. – М.: Анима-Пресс, 2010. – Т.1. – 137 с.
109. Кузовков Ю.В. Мировая история коррупции / Ю.В. Кузовков. – В 2 т. – М.: Анима-Пресс, 2010. – Т. 2. – 488 с.
110. Куций О.А. Організаційна (корпоративна) культура у військово-професійному середовищі: оцінка теорії та практики, перспективи дослідження й впровадження / Олександр Анатолійович Куций // Вісник Національного університету оборони України. – Випуск 3(56)/2020. – С.48-57.
111. Лазаренко С.Ж. Політико-правові та соціальні передумови корупції в органах державної влади. 2015 [Електронний ресурс] / [С.Ж. Лазаренко, К. Бабенко]. – Режим доступу: <http://kaas.gov.ua/law-library/articles/b/298-politiko-pravovi-ta-sotsialni-peredumovi-koruptsiji-v-organakh-derzhavnoji-vladi.html>
112. Лазаренко С.Ж. Корупція в системі вищої освіти: сутність, причини та наслідки [Електронний ресурс] / [С. Лазаренко, К. Бабенко]. – Режим доступу: <http://kaas.gov.ua/law-library/articles/b/560-korupsiya-v-sistemi-vishchoji-osviti-sutnist-prichini-ta-naslidki.html>
113. Лановик Б.Д. Економічна історія України і світу: Підручник / Б.Д. Лановик, З.М. Матисякевич, Р.М. Матейко. – 7 вид. – К.: Вікар, 2005. – 485 с.
114. Латинско-русский словарь / [сост. А.М. Малинин]. – М.: Гос. изд. Иностранных и национальных словарей, 1952. – 764 с.
115. Леви-Стросс К. Структурализм и экология [Електронний ресурс] / К. Леви-Стросс. – Режим доступу: <http://www.philosophy.ru/library/lv/eco.html>
116. Легалізація економіки та протидія корупції в системі економічної безпеки держави: тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної

- конференції (31 травня 2013 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – 360 с.
117. Лесны И. О недугах сильных мира сего. Исторические очерки. (Властелины мира глазами невролога) / И. Лесны [пер. с чеш., вступ. стат. Н.Я. Купцовой]. – В 2 ч., ч. 1. – Прага: «Графити», 1990. – 182 с.
118. Леонтьев А.Н. Методологические тетради. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Смысл; Издательский центр «Академия», 2004. – С. 178-253.
119. Лозинський О.М. Амбівалентність ставлення громадян до корупційних ситуацій як психологічна причина існування корупції / О.М. Лозинський // Психологічні виміри культури, економіки, управління : матеріали круглого столу на тему «Західноукраїнська психологія вчора і сьогодні», 10-24 березня 2017 р. Україна, Львів. – Випуск 10. – С. 37–45.
120. Лозинський О.М. Діагностичні інструменти для дослідження ставлення громадян до корупції / О.М. Лозинський // Психологічні виміри культури, економіки, управління : Науковий журнал. – Україна, Львів, 2020. – Випуск 19. – С. 84-105.
121. Лозинський О.М. Коррупционные психологические тенденции в политической и корпоративной культуре граждан Украины и Польши [Електронний ресурс] / О.М. Лозинський // Журнал «Научный диалог». Серия «Психология. Педагогика». – № 3 (27). Март, 2014. – С.73-85. – Режим доступу: <http://www.nauka-dialog.ru/archiv>
122. Лозинський О. М. Корупційна субкультура та психологічні чинники антикорупційної спроможності / О.М. Лозинський // Психологічні виміри культури, економіки, управління : науковий журнал : матеріали другої наукової конференції «Західноукраїнська психологія вчора та сьогодні, присвяченої С. Белею, О. Кульчицькому, Я. Цурковському», 12 березня 2018 року. – Україна, Львів. – Вип. XI. – С. 181–197.
123. Лозинський О. М. Корупційна субкультура як виклик гідності особистості і суспільним змінам / О.М. Лозинський // Психологія національної безпеки і

благополуччя особистості : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26-27 квітня 2018 р. – Львів: «СПОЛОМ», 2018. – С. 130–134.

124. Лозинський О.М. Корупційна діяльність та її соціально-психологічні аспекти / О.М. Лозинський // Психологічні аспекти національної безпеки. Матеріали IV-ої Міжнародної наук.-практичної конференції. – Львів: ВЦ ЛьвДУВС, 2010. – С. 125-129.
125. Лозинський О.М. «Корупційний етикет» як неформальна нормативна система суспільних стосунків / О.М. Лозинський // Форум молодих науковців Львівщини. Збірник тез конференції: 22 травня 2011 року. – У 3-х частинах. – Ч.1. – Львів: Тріада Плюс, 2011. – С. 65–68.
126. Лозинський О.М. Корупційний «кетман» як рудимент посттоталітаризму / О.М. Лозинський // «Феномен посттоталітарної ментальності: повертаючись до Чеслава Мілоша, Вацлава Гавела, Івана Дзюби». Збірник статей круглого столу. З нагоди Всеукраїнського Дня науки: 24 травня 2012 р. – Львів: Тріада Плюс, 2012. – С. 31-40.
127. Лозинський О.М. Корупційні психологічні тенденції політичної культури громадян України та Польщі / О.М. Лозинський // Основні напрями формування фахівця в умовах ВНЗ системи МВС. Збірник статей звітної конференції факультету психології, 16 травня 2014 р. [упор. З.Р. Кісіль, З.Я. Ковальчук]. – Львів: Ліга Прес, 2014. – С.56-60.
128. Лозинський О.М. Корупція у контексті політичної культури / О.М. Лозинський // Студії з політичної та соціальної психології. Збірник статей у 4-х ч.– Львів: Ліга Прес, 2013. – Вип. 5. – Ч. 4. – С. 107-113.
129. Лозинський О.М. Мотиваційні конфлікти як психологічний засіб вчинення корупційних правопорушень / О.М. Лозинський // Психологічні аспекти національної безпеки. Тези доповідей V-ої Міжн. наук.-практичної конф. – Львів: Видав. центр ЛьвДУВС, 2011. – С. 76-78.
130. Лозинський О.М. Особливості мотиваційної спрямованості українських та польських респондентів у контексті «низової» корупції / О.М. Лозинський //

Психологічні виміри культури, економіки, управління. Збірник статей. – Львів: Ліга Прес, 2014. – Вип. 3. – С. 46-51.

131. Лозинський О.М. Особливості професіоналізації особистості в умовах корупціогенної політичної культури / О.М. Лозинський // Детермінанти професіоналізації як умова розвитку освітнього простору суспільства / Збірник тез міжкафедрального круглого столу факультету психології ЛьвДУВС: 22 березня 2013 р. [упоряд. М.П. Козирев]. – Львів: Ліга Прес, 2013. – С. 101-103.
132. Лозинський О.М. Політична корупція в ментально-інформаційному вимірі / О.М. Лозинський // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Прикарпатський НУ ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ: В-во Прикарпатського НУ, 2012. – Вип. 17. – Ч. 1. – С. 90-97.
133. Лозинський О.М. Порівняльний аналіз особливостей корпоративної та політичної культури в Україні та Польщі / О.М. Лозинський // Психологія управлінської діяльності. Матеріали науково-методичного семінару: «Психолого-педагогічні форми і методи управління навчально-виховним процесом» [упоряд. Л.Й. Гуменюк, Н.А. Карпенко]. – Львів: Ліга Прес, 2014. – Вип. 1. – С. 88-94.
134. Лозинський О.М. Психологічне трактування антикорупційної спроможності особистості у підходах конструктивно-розвивальної теорії Р.Кегана / О.М. Лозинський // Збірник тез науково-практичної конференції з міжнародною участю «Психологія національної безпеки». – Львів: СПОЛОМ, 2017. – С. 98-101.
135. Лозинський О.М. Психологічні аспекти корупційних дій в світлі соціально-психологічних теорій / О.М. Лозинський // Наук. вісник ЛьвДУВС. Збірник наук. праць. Серія психологічна. – Львів: Видав. центр ЛьвДУВС, 2010. – Вип. 2. – С. 39-52.
136. Лозинський О.М. Психологічні аспекти корупційних тенденцій у контексті політичної культури / О.М. Лозинський // Наук. вісник ЛьвДУВС. Збірник наук. праць. Серія психологічна. – Львів: ВЦ ЛьвДУВС, 2013. – Вип. 1. – С. 353-362.

137. Лозинський О.М. Психологічні впливи політичної корупції на історичний розвиток стародавніх Афін та Риму / О.М. Лозинський // Наук. вісник ЛьвДУВС. Збірник наук. праць. Серія психологічна. – Львів: Видав. центр ЛьвДУВС, 2013. – Вип. 2. – С. 41-53.
138. Лозинський О.М. Психологічні засоби політичної корупції у формуванні феодальних відносин та абсолютизму / О.М. Лозинський // Наук. вісник ЛьвДУВС. Збірник наук. праць. Серія психологічна [гол. ред. В.В. Середа]. – Львів: Видав. центр ЛьвДУВС, 2014. – Вип. 1. – С. 242-252.
139. Лозинський О.М. Психологічні перепони соціального реформування в умовах корупціогенної політичної культури / О.М. Лозинський // Психологічні виміри культури, економіки, управління. Збірник статей. – Львів: Ліга Прес, 2013. – Вип. 1. – С. 96-106.
140. Лозинський О.М. Психологічні особливості політичної корупції у контексті посттоталітаризму / О.М. Лозинський // Збірник наук. праць Прикарпатського НУ ім. В. Стефаника. Серія: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: В-во Прикарпатського НУ, 2012. – Вип. 17. – Ч. 2. – С. 86-94.
141. Лозинський О.М. Психологічні та соціальні умови подолання політичної корупції / О.М. Лозинський // Психологічні виміри культури, економіки, управління: Науковий журнал. – Україна, Львів, 2014. – Вип. VII. – С. 114-131.
142. Лозинський О.М. Психологічні чинники політичної корупції у підходах структуралізму / О.М. Лозинський // Наук. вісник ЛьвДУВС. Збірн. наук. праць. Серія психологічна. – Львів: Видав. центр ЛьвДУВС, 2012. – Вип. 2 (2). – С. 35-45.
143. Лозинський О.М. Психологічний аналіз економічних технологій політичної корупції / О.М. Лозинський // Психологічні виміри культури, економіки, управління: Науковий журнал. – Україна, Львів, 2015. – Вип. V. – С. 44-56.
144. Лозинський О.М. Психологія корупції та інтолерантного ставлення громадян до неї: Монографія / О.М. Лозинський. Видання четверте, доповнене. – Львів: Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. – 204 с.

145. Лозинський О.М. Психологія політичної корупції: Монографія / О.М. Лозинський. Видання друге, доповнене. – Львів: «СПОЛОМ», 2017. – 368 с.
146. Лозинський О.М. Соціальні та економічні ризики від олігархізації в пострадянських державах / О.М. Лозинський // Психологічні виміри культури, економіки, управління: Науковий журнал. – Україна, Львів, 2015. – Вип. VI. – С. 50-63.
147. Лозинський О.М. Соціально-психологічні аспекти корупції та лобізму / О.М. Лозинський // Політична психологія: навчальний посібник. Видання третє, доповнене, виправлене. – Львів: Видав. центр ЛьвДУВС, 2011. – С. 65-69.
148. Лозинський О.М. Соціально-психологічні передумови посадових правопорушень / О.М. Лозинський // Наук. вісник ЛьвДУВС. Збірник наук. праць. Серія психологічна. – Львів: Видав. центр ЛьвДУВС, 2011. – Вип.2. – С. 96-109.
149. Лозинський О.М. Соціально-психологічні чинники відтворення корупціогенної політичної культури / О.М. Лозинський // Наук. вісник ЛьвДУВС. Збірник наук. праць. Серія психологічна [Гол. редактор В.В. Середа]. – Львів: Видав. центр ЛьвДУВС, 2014. – Вип. 2. – С. 208-220.
150. Лозинський О.М. Ставлення громадян до політичної корупції у психологічних підходах Е. Еріксона та Р. Кегана / О.М. Лозинський // Проблеми політичної психології : зб. наук. праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України ; [редакційна колегія: Л. А. Найдьонова, Л. Г. Чорна, І. Г. Батраченко та ін.]. – К. : Золоті Ворота, 2017. – Вип. 6 (20). – С. 50-62.
151. Люлько С.П. Реформування органів прокуратури як передумова ефективного запобігання та протидії корупції / С.П. Люлько // Профілактика корупційних правопорушень: наук.-практ. конф., 7 квітня 2015 р., м. Харків: Збірник тез доповідей. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 357 с. – С.166-170.
152. Майборода Р.Є. Статистичний аналіз даних за допомогою пакета STATISTICA :

- Навчальний посібник / Р.Є. Майборода, О.В. Сугакова. – К.: Видавнича лабораторія радіофізичного факультету Київського університету ім. Т. Шевченка, 2012. – 65 с.
153. Макарин А.В. Бюрократия в системе политической власти / А.В. Макарин. – СПб.: Изд-во С.-Петербургского университета, 2000. – 156 с.
154. Макарчук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник / В.С. Макарчук. – Вид. 6, доп. – К.: Атіка, 2007. – 624 с.
155. Матчук В. Бутафорія боротьби з корупцією в Україні. Ще одне підтвердження (18.01.2012) [Електронний ресурс] / В. Матчук. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2012/01/18/6914888/>
156. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу [перевод. с англ. А.М. Татлыбаевой]. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с.
157. Мاستицкий С.Э. Методическое пособие по использованию программы STATISTICA по обработке данных биологических исследований / С.Э. Мاستицкий. – Минск: РУП «Институт рыбного хозяйства», 2009. – 79 с.
158. Матвійчук К.А. Особливості тіньової економіки в Україні [Електронний ресурс] / К.А. Матвійчук // VII Международная науч.-практ. конференция «Наука в информационном пространстве»: 29-30 сентября 2011 г. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/20110929/ek_matvij.php
159. Медведєв В.С. Кримінальна психологія: Підручник / В.С. Медведєв. – К.: Атіка, 2004. – 368 с.
160. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: Монографія / М.І. Мельник. – К.: Атіка, 2001. – 304 с.
161. Методичні вказівки до виконання практичних занять з дисципліни «Організаційна культура» (для студентів 5 курсу денної форми навчання спеціальності «Менеджмент організацій і адміністрування» / [уклад. С.О. Гайдученко]. Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ, 2015. – 75 с.
162. Мілер В. Звичаєва корупція? Громадяни та уряд у посткомуністичній Європі /

- В. Мілер, О. Гределанд, Т. Кошечкіна [пер. з англ.]. – К.: К.І.С, 2004. – 328 с.
163. Милош Ч. Порабощеный разум / Ч.Милош. – СПб.: Алетейя, 2003. – 278 с.
164. Минна Р. Мафия против закона / Р. Минна [пер. с ит.], [под. ред. Ф.М.Решетникова]. – М.: Прогресс, 1988. – 344 с.
165. Міщенко С. В українському законодавстві мусить з'явитися нове поняття «політична корупція» (05.12.2006) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.intellect.org.ua/index.php?lang=u&material_id=43704&theme_id=7223
166. Мкртчян Г.А. Психология экспертной деятельности в образовании: Теория. Методология. Практика / Г.А. Мкртчян. – Новгород: НГЦ, 2002. – 182 с.
167. Мурадян О.С. Подвійні ціннісні стандарти у сприйнятті суспільством корупційних практик: соціологічний аналіз / О.С. Мурадян // Профілактика корупційних правопорушень: наук.-практ. конференція, 7 квітня 2015 р., м. Харків: Збірник тез доповідей. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. С.188-193.
168. Мхитарян С.В. Практикум по дисциплине «Маркетинговые исследования рынка с использованием ППП Statistica» / С.В. Мхитарян. – М.: Моск. гос. ун-т экономики, статистики и информатики, 2009. – 50 с.
169. Мясоед П.А. Системно-деятельностный подход в психологии развития / П.А. Мясоед // Вопросы психологии. – 1999. – № 5. – С.90-100.
170. Невмержицький Є.В. Правові проблеми боротьби з економічною злочинністю і корупцією: Навч. посіб. [Електронний ресурс] / Є.В. Невмержицький. – К.: АПСВ, 2005. – 415 с. – Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/kguminologiuua/458-nevmersh/7567-2----.html>
171. Незаконные методы бизнеса / [сост. Д.А. Боровик, С.Л. Прохоров, С.Н. Палатченко, А.А. Ягудин]. – I т. – К.: «А-ДЕПТ», 2007. – 240 с.
172. Никитин А.А. Экономическая психология: учеб.-метод. Пособие для студ. спец. «Национальная экономика и экономическая безопасность» очно-заочной формы обучения [Електронний ресурс] / [сост. А.А. Никитин];– Пермь: Изд. Перм. гос. ун-та, 2009. – 130 с. – Режим доступу:

<http://window.edu.ru/library/pdf2txt/233/69233/43966/page1>

173. Никишина В.Б., Петраш Е.А. Методика исследования личностной идентичности: методология и технология стандартизации / В.Б. Никишина, Е.А. Петраш // Научные ведомости. Серия гуманитарные науки. 2014. – №6 (177). – Вып. 21. – С. 254-261.
174. Николь Г. Персонализм и стратегия сохранения власти в полуавторитарных режимах / Г. Николь [под ред. Й. Поллака, Ф. Загера, У. Сарцинелли, А. Циммер]. Политика и личность. – Харьков: Гуманитарный Центр, 2012. – 288 с. – С. 247-259.
175. Новіков В. Культура України з точки зору концепції Лоуренса Харрісона [Електронний ресурс] / В. Новіков. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/05/6/6988397/>
176. Овчаренко О.М. Деякі питання запобігання корупції в судовій системі України / [О.М. Овчаренко] // Профілактика корупційних правопорушень: наук.-практ. конференція, 7 квітня 2015 р., м. Харків: Збірник тез доповідей. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 357 с. – С.198-205.
177. Одайник В. Психология политики: Политические и социальные идеи Карла Густава Юнга [Текст] / В. Одайник; пер. К. Бутырин. – СПб. : Ювента, 1996. – 382 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.novsu.ru/npe/files/um/1412/bg/shell/arh/mono/Одайник%20В.%20Психология%20политики.%20Политические%20и%20социальные%20идеи%20К.Г.Юнга.htm>
178. Олігархія // Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студ. вузів / [упоряд. В.П. Горбатенко, А.Г. Саприкіна], [ред. Ю.С. Шемшученко, В.Д. Бабкіна]. – К.: НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького; вид-во Генеза, 1997. – 395 с.
179. Ольшанский Д.В. Основы политической психологии / Д.В. Ольшанский. – Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – 496 с.
180. Опросник ДУМЭОЛП – диагностика уровня морально-этической ответственности личности [Електронний ресурс] / [без автора]. – Режим доступу:

http://diploma.at.ua/publ/socialnaja_zrelost/oprosnik_dumeholp_diagnostika_urovnja_moralno_ehticheskoy_otvetstvennosti_lichnosti/2-1-0-22

181. Оруэлл Дж. «1984» / Дж.Оруэлл. Пер. В.П. Гольшев. – М.: Прогресс, 1989. – 56 с.
182. Первин Л. Психология личности: Теория и исследования / Л. Первин, О. Джон [пер. с англ. М.С.Жамкочьян], [под. ред. В.С.Магуна]. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 607 с.
183. Петровский А.В. От поступка к характеру / А.В. Петровский – М.: Знание, 1963. – 32 с.
184. Політична корупція [Електронний ресурс] / [без автора]. – Режим доступу: http://translate.google.com.ua/translate?hl=uk&langpair=en|uk&u=http://en.wikipedia.org/wiki/Political_corruption
185. Політична корупція перехідної доби / [пер. з англ. Т. Гарастович, С. Гарастович], [за ред. С. Коткіна, А. Шайо]. – К.: «К.І.С.», 2004. – 440 с.
186. Політична корупція в Україні: суб'єкти, прояви, проблеми протидії / [без автора]. Інформаційно-аналітичні матеріали (27.11.2009) – К.: Центр Разумкова, 2009. – 90 с.
187. Політична корупція в Україні: суб'єкти, прояви, проблеми протидії. Аналітична доповідь Центру Разумкова [Електронний ресурс] / [без автора]. Національна безпека і оборона. – №7 (111) 2009. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/files/category_journal/NSD111_ukr.pdf
188. Політична корупція в умовах сучасної демократії [Електронний ресурс] / [без автора]. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/project_ua_full.php?m_id=7787
189. Політичний словник / [за ред. проф. Б.М. Пономаренка]. Вид. друге. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1959. – 676 с.
190. Поліщук С.А. Методичний довідник з психодіагностики: Навчально-методичний посібник / С.А. Поліщук. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2009. – 442 с. – С. 324-328.
191. Политика и личность / [под ред. Й. Поллака, Ф. Загера, У. Сарцинелли,

- А. Циммер], [перевод с нем. С.С. Димитрова]. – Х.: Гуманитарный Центр, 2012. – 288 с.
192. Полулях І. Головні економічні теорії / І. Полулях. – Львів: [без видавництва], 2015. – 156 с.
193. Порта Д. Брудні оборудки: учасники, ресурси та механізми політичної корупції / Д. Порта, А. Ванучі [пер. з англ. С.Кокізьюка]. – К.: «К.І.С.», 2006. – 302 с.
194. Поступок [Електронний ресурс] / [без автора]. – Режим доступу: <http://psychology.net.ru/dictionaries/psy.html?word=695>
195. Правдивець Н.О. Теоретична модель феномену ідентичності особистості [Електронний ресурс] / Н.О. Правдивець. – Режим доступу: file:///D:/Downloads/appsuu_2010_1_27_22.pdf
196. Психологія масової політичної свідомості та поведінки / [відп. ред. В.О. Васютинський]. – К.: ДОК-К, 1997. – 164 с.
197. Психологические тесты / [под ред. А.А. Карелина]. В 2 т. – Т.1. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2003. – 312 с.
198. Психология мотиваций и эмоций / [под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, М.В. Фаликман]. – М.: ЧеРо, МПСИ, Омега-Л, 2006. – 752 с.
199. Райгородский Д.Я. Психология и психоанализ власти: Хрестоматия / Д.Я. Райгородский. – Т. 2. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ», 1999. – 576 с.
200. Райкрофт Ч. Краткий словарь психоанализа / Ч. Райкрофт [пер. с англ. Л.В. Топоровой, С.В. Воронина, И.Н. Гвоздева], [под ред. С.М. Черкасова]. – СПб.: Восточно-Европейский Институт Психоанализа, 1995. – 288 с.
201. Рейтерович І.В. Особливості функціонування фінансово-політичних груп інтересів у системі публічної політики [Електронний ресурс] / І.В. Рейтерович. «Державне управління: удосконалення та розвиток». – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=285>
202. Рейтинг корупції Е&У: Україна на першому місці серед 41 країни. 10.04.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.liga.net/ua/news/politics/14730211->

reying_korupts_e_y_ukra_na_na_pershomu_m_sts_sered_41_kra_ni.htm

203. Реннер А.Г. Корреляционно-регрессивный анализ. Методические указания к лабораторному практикуму / А.Г. Реннер, Г.Г. Аралбаева, О.А. Зиновьева. – Оренбург: Изд-во Оренбургского гос. университета, 2002. – 26 с.
204. Родлер К. Управление в организациях. Психология труда и организационная психология / К. Родлер, Э. Кирхлер [пер. с нем.]. – Т. 2. – Х. : Гуманитарный центр, 2003. – 128 с.
205. Роменець В.А. Вчинок і постання канонічної психології / В.А. Роменець // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії [за заг. ред. В.О. Татенка]. – К.: Ли-бідь, 2006. – С. 11-36.
206. Росс Л., Нисбетт Р. Человек и ситуация. Перспективы социальной психологии / Л. Росс, Р. Нисбетт [пер. с англ. В. В. Румынского], [под ред. Е. Н. Емельянова, В. С. Магуна]. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 429 с.
207. Роуз-Екерман С. Корупція та урядування. Причини, наслідки та зміни / С. Роуз-Екерман [пер. з англ. С. Кокізіюка, Р. Ткачука]. – К.: «К.І.С», 2004. – 296 с.
208. Решетников М. Психология коррупции: утопия и антиутопия / М. Решетников. – СПб.: Восточно-Европейский институт психоанализа, 2008. – 136 с.
209. Рыбников В.В. Психологические особенности совершения должностных преступлений сотрудниками милиции [Электронный ресурс] / В.В. Рыбников, Е.А. Останкович. – Режим доступа: <http://allpravo.ya1.ru/?p=3837>
210. Розтрата [Электронный ресурс] / [без автора]. – Режим доступа: http://translate.googleusercontent.com/translate_c?hl=uk&langpair=en|uk&rurl=translate.google.com.ua&u=http://en.wikipedia.org/wiki/Embezzlement&usg=ALkJrhg0me49ittiQqG1zTlnrv4J3kOJrg
211. Румянцева Е.Е. Коррупция как противоположность демократии / Е.Е. Румянцева // Научный эксперт. – 2008. – № 12. – С. 60-70.
212. Савич І. Підходи до класифікації толерантності в політичній сфері [Електронний ресурс] / Інна Савич // Український науковий журнал «Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації». – Режим доступа: <http://social->

science.com.ua/article/105

213. Сатаров Г.А. Диагностика Российской коррупции: социологический анализ [Электронный ресурс] / Г.А. Сатаров // «Право и безопасность». – №2-3 (3-4). Листопад 2002. – Режим доступу: http://www.dpr.ru/pravo/pravo_3_15.htm
214. Сербинович Л. Ю. Управление организационной культурой: учебное пособие [Электронный ресурс] / Л. Ю. Сербинович. – Ростов н/Д : ФГБОУ ВПО РГУПС, 2013. – 90 с. – Режим доступу: <http://um.co.ua/3/3-4/3-4027.html>
215. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии / Е.В. Сидоренко. – СПб.: ООО «Речь», 2000. – 350 с.
216. Синецька Л.Р. Психологічні механізми конформної поведінки учасників ухвалення групових політичних рішень [текст]: дис. ... канд. псих. наук. 19.00.11 / Л.Р. Синецька. – К., 2015. – 143 с.
217. Синявська О.Ю. Чи готові харків'яни відмовитись від корупції? Результати соціологічного моніторингу корупції серед мешканців м. Харкова 2013-2014 років / О.Ю. Синявська, О.О. Сердюк // Профілактика корупційних правопорушень: наук.-практична конференція, 7 квітня 2015 р., м. Харків: Збірник тез доповідей. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 357 с. – С.253-258.
218. Скифский И.С. Детерминанты коррупционной преступности (по материалам судебной практики Тюменской области) [Электронный ресурс] / И.С. Скифский. – Режим доступу: <http://elibrary.ru/item.asp?id=15180293>
219. Слюсаревський М.М. Методологічна ситуація у психологічній науці і перспективи соціальної психології / М.М. Слюсаревський // Наукові студії із соціальної та політичної психології. Збірник статей / АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології. – Вип. 10 (13). – К.; Міленіум, 2005. – С. 3–13.
220. Слюсаревський М.М. Соціальна психологія : Навч. посібник / М.М. Слюсаревський, Н.В. Хазратова. – Львів: В-во Львівської політехніки, 2019. – 352 с.

221. Снегирёва Т.В. Социально-психологические аспекты анализа поступка как единицы поведения. [Электронный ресурс] / Т.В. Снегирёва. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/18_DSN_2011/Psihologia/3_89770.doc.htm
222. Соловйова А.С. Витоки теорії авторитарної особистості у зарубіжній політичній науці (30-70-і рр. ХХ ст.) [Электронный ресурс] / А.С. Соловйова. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/25_NNP_2009/Politologia/49534.doc.htm
223. Социальные установки [Электронный ресурс] / [Без автора]. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/sarjv01/txt04.htm>
224. Статистические методы анализа экспертных оценок / [за ред. Т.В. Рябушкина]. – М.: МГУ, 1977. – 384 с.
225. Стратегія комунікації у сфері запобігання та протидії корупції. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2017 р. № 576-р [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250225713>
226. Субботин В. Отклоняющееся поведение в организациях: как с этим бороться? [Электронный ресурс] / В. Субботин. – Режим доступа: <http://www.e-executive.ru/community/articles/683381/>
227. Сухих Е.С. Толерантность: психологическое содержание и личностные факторы / Е.С. Сухих // Человек. Сообщество. Управление. – №4/2005. – С. 66-77.
228. Татенко В.О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології [Электронный ресурс] / В.О. Татенко [за заг. ред. В.О. Татенка] // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії. – К.: Либідь, 2006. – С. 316-358 / В.О. Татенко. Режим доступа: http://pidruchniki.com/13590421/psihologiya/tatenko_subyektno-vchinkova_paradigma_suchasniy_psihologiyi#108
229. Тест-опросник самоотношения [Электронный ресурс] / В.В. Столин, С.Р. Пантелеев. – Режим доступа: <http://psylist.net/praktikum/00111.htm>
230. Ткаченко В.Г. Экономическая безопасность Украины в условиях рыночных трансформационных процессов / [под ред. В.Г. Ткаченко, В.И. Богачева]. –

Ровеньки-Луганск: Наука, 2007. – 330 с.

231. Титаренко Т.М. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності: монографія / Т.М.Титаренко, О.М. Кочубейник, К.О. Черемних. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – К.: Міленіум, 2014. – 206 с.
232. Туленков М.В. Сучасні теорії менеджменту: навч. посібник / М.В. Туленков. – К.: Каравелла, 2007. – 304 с.
233. Українська радянська енциклопедія. – Т.7. – К.: Головна редакція УРЕ, «Жовтень», 1962. – 576 с.
234. Файєр Д.А. Економічний характер корупції та її вплив на тінізацію фінансових потоків / [Д.А. Файєр] // Профілактика корупційних правопорушень: науково-практична конференція, 7 квітня 2015 р., м. Харків: Збірник тез доповідей. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 357 с. – С. 299-302.
235. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса / Л. Фестингер. – СПб.: Ювента, 1999. – 237 с.
236. Філіппов С.О. Антикоруptionна стійкість особистості (в контексті дослідження суб'єктивної детермінації транскордонної злочинності) / С.О. Філіппов // Профілактика корупційних правопорушень. Збірник тез доповідей наук.-практ. конф.: 7 квітня 2015 р. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – 357 с. – С. 302-308.
237. Франкл В. Человек в поисках смысла : [Электронный ресурс] / Сборник: Пер. с англ. и нем. / Общ. ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с. – Режим доступа: https://imwerden.de/pdf/frankl_chelovek_v_poiskakh_smysla_1990.pdf
238. Фрейд З. Я и Оно / З. Фрейд. – М.; Харьков: ЭКСМО-ПРЕСС; ФОЛИО, 1998. – 1039 с.
239. Фрейдджер Р. Личность: теории, эксперименты, упражнения / Р. Фрейдджер, Дж. Фейдимен. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2002. – 865 с.
240. Фромм Э. Бегство от свободы [Электронный ресурс] / Э. Фромм. – Режим

доступу: <http://lib.ru/PSIHO/FROMM/fromm02.txt>

241. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы [Электронный ресурс] / М. Фуко [под ред. И. Борисовой], [пер. с франц. В. Наумова.]. – М.: «Ad Marginem», 1999. – 477 с. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Fuko_Tyrm/index.php
242. Хазратова Н.В. До питання про психологічну природу громадянської ідентичності та її динаміку / Н. Хазратова // Педагогічний процес: теорія і практика. - 2016. - Вип. 3. - С. 78-83. - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2016_3_16.
243. Харрисон Л. Главная истина либерализма / Л. Харрисон. – М.: Новое издательство, 2008. – 279 с.
244. Хомик В. Розвиток ідентичності й агресивний лексикон [Електронний ресурс] / В. Хомик, І. Філіпова // Східноєвропейський журнал психолінгвістики. – Вип. 1. – Луцьк: ВЦ Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 2014. – С. 97-106. – Режим доступа: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/4233/1/Номык.pdf>
245. Хомик В. Психологічні аспекти проблеми життєвого шляху особистості [Електронний ресурс] / В. Хомик. – Режим доступа: <http://www.inforum.in.ua/conferences/16/25/170>
246. Хорни К. Наши внутренние конфликты. Конструктивная теория невроза / К. Хорни [пер. с англ. В. Светлова]. – М. : Академический Проект, 2008. – 224 с.
247. Храмцов О.М. Перевищення влади або службових повноважень як насильницький корупційний злочин / О.М. Храмцов // Профілактика корупційних правопорушень: наук.-практ. конф., 7 квітня 2015 р., м. Харків: Збірник тез доповідей. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 357 с. – С.308-314.
248. Хурчак А.Е. Психологічні особливості амбівалентності атитюдів у юнацькому віці: дис. ... канд. псих. наук. 19.00.07 / А.Е. Хурчак. – К., 2004. – 189 с.
249. Цурковський Я.І. Застосування теорії психічної контрольності в

експериментальній практиці / Я.І. Цурковський // Політична психологія: науковий збірник. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – С. 237-239.

250. Чуклинов А.Е. Административный ресурс как специфическая форма политической коррупции: специализированный учебный курс [Электронный ресурс] / А.Е. Чуклинов [под ред. доц. Е.В. Кобзевой]. – Саратов: Саратовский Центр по исследованию проблем организованной преступности и коррупции, 2004. – Режим доступа: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z663_page_4.html
251. Шейн Э.Х. Организационная культура и лидерство / Э.Х. Шейн [под ред. В.А. Спивака], [пер. с англ.]. – СПб: Питер, 2002. – 336 с.
252. Щапошник Д.О. Психологічні детермінанти самоєфективності особистості / Д.О. Щапошник // Вісник Харківського національного університету: серія психологічна. – №985. 2011. – С. 37-40.
253. Шварцер Р., Ерусалем М., Ромек В. Русская версия шкалы общей самоэффективности Р.Шварцера и М.Ерусалема // Иностранная психология. – 1996. – №7. – С. 71-77.
254. Шестопал Е.Б. Политическая психология: Учебник для вузов / Е.Б. Шестопал. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 448 с.
255. Щербина С. Таблиця ділення, або як робиться корупція (10.04.2012) // [Електронний ресурс] / С.Щербина. – Режим доступа: <http://www.epravda.com.ua/columns/2012/04/10/321178/>
256. Що таке політична корупція? [Електронний ресурс] / [без автора]. – Режим доступа: <http://translate.google.com.ua/translate?hl=uk&langpair=en|uk&u=http://www.u4.no/themes/political-corruption/introduction.cfm>
257. Эриксон Э. Юность: кризис идентичности / Э. Эриксон [пер. с англ., общ. ред. и предисл. А.В. Толстых]. – М.: «Прогресс», 1996. – 344 с.
258. Юнг К.-Г. Проблемы души нашего времени / К.-Г. Юнг [пер. с нем. А. Боковинова]. – М.: Академический Проект, 2007. – 288 с.
259. Якобсон С.Г. Становление психологических механизмов этической регуляции поведения / С.Г. Якобсон // Психология формирования и развития личности. –

М., 1981. – 367 с.

260. Ali A. Determinants of economic corruption: A cross-country comparison. *Cato Journal*. [Электронный ресурс] / [A. Ali, S. Hodan]. – Vol. 22. – P. 449-463. – Режим доступа: http://faculty.nps.edu/relooney/cato_03_23.pdf
261. Argyris C. *Personality and Organization*, Harper & Row, 1957.
262. Argyris C. *Organizational Learning : a Theory of Action Perspective*, Addison-Wesley, 1978.
263. Chugh D. *Psychology of Corruption* [Электронный ресурс] / [Divyanshi Chugh]. July 25, 2012 – Режим доступа: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2117247
264. *Comparing Political Corruption and Clientelism* [Электронный ресурс] / [Editor J. Kawata]. Editorial Reviews. – Режим доступа: <http://www.amazon.com/Comparing-Political-Corruption-Clientelism-Junichi/dp/0754643565>
265. Dimant E. *The Nature of Corruption: An Interdisciplinary Perspective*. [Электронный ресурс] / [Eugen Dimant]. Discussion Paper No. 2013-59. November 07, 2013 – Режим доступа: http://www.economics-ejournal.org/economics/discussion_papers/2013-59/file
266. Eicher T. Education, corruption, and the distribution of income. [Электронный ресурс] / [T. Eicher, C. García-Peñalosa, T. van Ypersele]. *J Econ Growth*, pp. 205-231. 2009. – Режим доступа: <http://faculty.washington.edu/te/papers/epu.pdf>
267. Evans B. *The cost of corruption. A discussion paper on corruption, development and the poor* [Электронный ресурс] / [B. Evans]. Teddington, Middlesex: Tearfund. URL: – Режим доступа: <http://www.tearfund.org/webdocs/Website/Campaigning/Policy%20and%20research/The%20cost%20of%20corruption.pdf>
268. Forman N. *Mind Over Money: Mind over money : how to banish your financial headaches and achieve moneysanity* / N. Forman. – Toronto: Doubleday, 1987 – 248 p.
269. Hyslop J. *Political Corruption: Before and After Apartheid* *Journal of Southern African Studies* [Электронный ресурс] / [Jonathan Hyslop]. – Vol. 31, Issue 4, 2005. Published online: 06 Aug. 2006. – P. 773-789. – Режим доступа:

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03057070500370555>

270. Kegan R. *The Evolving Self. Problem and Process in Human Development* / R. Kegan. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1982. – 336 p.
271. Kegan R. *An everyone culture: becoming a deliberately developmental organization* / R. Kegan, L. Lahey, M. Miller. – Boston: Harvard Business Review Press, 2016. – 336 p.
272. Kegan R. *Immunity to change: how to overcome it and unlock potential in yourself and your organization* / R. Kegan, L. Lahey. – Boston: Harvard Business Press, 2009. – 340 p.
273. Kirchner L. *The Psychology of Bribery and Corruption*. [Электронный ресурс] / [L. Kirchner]. Oct. 23, 2014. – Режим доступа: <http://www.psmag.com/politics-and-law/psychology-bribery-corruption-fbi-confidential-information-cops-crime-92955>
274. March J.G. *Organizations* / J.G. March, H.A. Simon. – New York: Wiley, 1958. – 262 p.
275. Masaaki Yokota. *Political Clientelism and Democratic Consolidation: Southern European Experiences*. [Электронный ресурс] / [Yokota Masaaki]. Prepared for presentation at the 20th IPSA conference, Fukuoka (Japan), July 9-13, 2006. – Режим доступа: http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_5445.pdf
276. Morris Stephen D. *Corruption and Trust: Theoretical Considerations and Evidence From Mexico* [Электронный ресурс] / Stephen D. Morris, Joseph L. Klesner. – Режим доступа: <http://www.vanderbilt.edu/lapop/news/092410a.pdf>
277. *Motivational Conflicts* [Электронный ресурс] / [без автора]. – Режим доступа: http://www.psywww.com/intropsych/ch09_motivation/motivational_conflicts.html
278. Pamula A. *The Social Psychology of Corruption* [Электронный ресурс] / [A. Pamula]. August 28, 2015. – Режим доступа: <http://globalanticorruptionblog.com/2015/08/28/the-social-psychology-of-corruption-lack-thereof/>
279. Parkinson S. *Parkinson's Law: and other studies in administration* [Электронный

- ресурс] / [S. Parkinson]. – Cambridge-Massachusetts: The Riverside Press. – 48 p. –
Режим доступа: <http://sas2.elte.hu/tg/ptorv/Parkinson-s-Law.pdf>
280. Pillay K. The psychology of corruption [Электронный ресурс] / [Kavisha Pillay]. 25 Jun 2013. – Режим доступа: <http://www.corruptionwatch.org.za/the-psychology-of-corruption/>
281. Pye L. Political Culture and National Character / [L. Pye] // *Social Psychology and Political Behaviour*. – Columbus, Ohio, 1971. – P. 86-98.
282. Rose-Ackerman S. Corruption: a study in political economy / S. Rose-Ackerman. N.Y.: Academic Press, 1978. – 810 p.
283. Robles-Egea A. Clientelistic Relationships and Political Corruption: The Shortcoming of Democracy [Электронный ресурс] / [Antonio Robles-Egea, José Manuel Aceituno-Montes]. (Andalusia, a study case). Paper presented to Panel “Cooperation boundaries, shifting power”, Session RC37 “Rethinking Political Development”, IPSA XXII World Congress of Political Science, Madrid, July 8 to 12, 2012. – Режим доступа: http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_13346.pdf
284. Rothstein B. Political Corruption and Social Trust [Электронный ресурс] / [Bo Rothstein, Daniel Eek]. An Experimental Approach. – Режим доступа: <http://rss.sagepub.com/content/21/1/81.short>
285. Simon H. Administrative Behavior: a study of decision-making process in administrative organization / H.A. Simon. (2-nd ed.) – New York: Macmillan, 1957. – 384 p.
286. Schein E. Organizational Culture and Leadership / Edgar H. Schein. (3-nd ed.)– San Francisco: Jossey-Bass, 1997. – 438 p.
287. Schein E. Coming to a New Awareness of Organizational Culture [Электронный ресурс] / Edgar H. Schein // *Sloan Management Review* (1984:Winter). – P. 3.–
Режим доступа: https://blog.itu.dk/SFOL-F2013/files/2013/03/culture_schein.pdf
288. Tanzi V. Corruption around the world [Электронный ресурс] / [V. Tanzi] // *Causes, consequences, scope, and cures. IMF Staff Papers*, 45(5). – P. 559-594. 1998. – Режим

доступу: <http://www.jstor.org/stable/3867585>

289. The psychology of corruption – defiance of logic or logic at work by Costantine Magavilla [Электронный ресурс] / [L. Kirchner]. – Режим доступа: https://www.magavilla.com/uploads/The_psychology_of_corruption_0609.pdf
290. Truex R. Corruption, attitudes, and education: Survey evidence from Nepal [Электронный ресурс] / [R. Truex] // World Development. – Volume 39. – P. 1133-1142. 2011. – Режим доступа: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X10002202>